

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SİYASET
BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**CEBEL-İ LÜBNAN İÇ SAVAŞI'NA
GİDEN SÜREÇ VE KESREVAN İSYANI:
CEBEL-İ LÜBNAN'DA DÜZENİN
YENİDEN KURULMASI**

Özlem Yağmur ŞAFK

2501170848

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Adil BAKTIAYA

İSTANBUL – 2020

ÖZET

**CEBEL-İ LÜBNAN İÇ SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇ VE
KESREVAN İSYANI: CEBEL-İ LÜBNAN'DA DÜZENİN
YENİDEN KURULMASI**

ÖZLEM YAĞMUR ŞAFAK

Cebel-i Lübnan bölgesi, 1516 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesi altına girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu fethettikleri diğer topraklarda olduğu gibi burada da halkın din, dil, kültür ve sosyal yaşantısına müdahale etmemiştir. Bölge, Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında hem sahip olduğu iç dinamikleri hem de merkezden uzak olması nedeniyle kısmen özerk bir bölge olmuştur. Cebel-i Lübnan, bugün olduğu gibi geçmişte de çok dinli ve çok mezhepli bir bölge olmuştur. Bölgede zaman zaman dini gruplar arasında çatışmalar ve çeşitli isyanlar meydana gelmiştir. Bu isyanlar sonucunda Cebel-i Lübnan bölgesinin yönetim şeklinde değişiklikler yapılmıştır. 1841 tarihinde “Çifte Kaymakamlık Sistemi” oluşturulmuş ancak bölgedeki çatışmayı çözümlenmekte yetersiz kalması nedeniyle 1845 yılında yeniden bir düzenleme yapılmıştır. Ancak bu düzenleme de bölgede çatışmaların olmasını engelleyememiştir.

1858 yılında Kesrevan'da bir köylü isyanı meydana gelmiştir. Hem bölgedeki hem de imparatorlukta siyasi, sosyal ve iktisadi sorunlar, köylülerin yöneticisi konumundaki Hazin ailesine karşı duyduğu tepki, 1857 ekonomik krizi, ipek hasadının düşmesine bağlı olarak ağırlaşan yaşam koşulları ve vergiler, Avrupa'nın ipek ticaretine getirdiği düzenlemeler gibi çeşitli sebeplerden ötürü yaşam koşulları ağırlaşan köylüler isyan etmiştir. Hem söylemsel olarak hem de pratikte sosyo-ekonomik temelli bu isyanın zamanla söylemi ve yönü değişmiş ve dinler arasında bir çatışmaya dönüşmüştür.

Kesrevan İsyanı'nın zamanla etki alanını genişletmiş ve tüm Cebel-i Lübnan'a yayılmıştır. Etki alanı genişleyen ve niteliği değişen Kesrevan İsyanı, 1860 Cebel-i

Lübnan İç Savaşı'na doğru evrilmiştir. 1860 İç Savaşı'nın ardından bölgede daha fazla çatışma olmasını önlemek amacıyla 1861 tarihinde Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ile “Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı” oluşturulmuştur. Oluşturulan bu yeni sistem sayesinde, 1861 yılından bölgenin Osmanlı İmparatorluğu himayesinden çıkmasına kadar geçen sürede, Cebel-i Lübnan belki de görece en sakin yıllarını yaşamıştır.

Anahtar Kelimeler: Cebel-i Lübnan, Dürzi, Kesrevan İsyanı, Maruni, Osmanlı İmparatorluğu

ABSTRACT

ON THE PATH TO THE MOUNT LEBANON CIVIL WAR AND KESERWAN REVOLT: RE-ESTABLISHING THE ORDER IN THE MOUNT LEBANON

ÖZLEM YAĞMUR ŞAFAK

In 1516, the Ottoman Empire annexed the Mount Lebanon. This however, did not cause any change in the religious life and services, vernacular language, the culture and the social life of the community, as the Ottoman Empire did not dictate any modifications on the society where it conquered. The region had been partially autonomous due to its internal dynamics and its distance from the capital city of the Ottoman Empire. At that time (as now) there existed a number of religious parts and sects. Inevitably, sometimes conflicts and various revolts had occurred between religious groups in the region. As a result of these revolts, the regime of the Mount Lebanon evolved into “Double Qaimaqamate or District System” in 1841. Nevertheless, this regulation was insufficient to resolve the conflict, therefore, the regulation was updated in 1845. Unfortunately, this could not prevent the upcoming conflicts in the region.

In 1858, a peasant revolt occurred in Keserwan. The villagers rebelled for various reasons including but not limited to political, social and economic problems taking place in the region and the empire; the reaction against the tyranny of the ruling the Khazin family, the economic crisis of 1857, the hardened living conditions and impayable taxes due to the fall of the silk harvest; new regulations that aggravated the silk trade imposed by the Europe. However, as time passed, both the discourse and the direction of this socio-economic revolt had changed over time and had turned into a conflict between religious groups.

The region affected by the Keserwan Revolt, had expanded over time and spread to all of Mount Lebanon. The Keserwan Revolt, of which sphere of influence

was expanding, has evolved into the 1860 Mount Lebanon civil war. After the 1860 civil war, “Mount Lebanon Mutasarrifate” was established with the “Règlement Organique” in 1861 for the purpose of preventing further conflicts in the region. Thanks to this new system, Mount Lebanon had lived its relatively calm years from 1861 until the region was lost its place under the Ottoman Empire.

Key Words: Druze, Keserwan Revolt, Maronites, Mount Lebanon, Ottoman Empire

ÖNSÖZ

Bu çalışma, 1858 yılında başlayan Kesrevan İsyanı'nın 1860 Cebel-i Lübnan iç savaşına nasıl evrildiğini anlamayı ve bu çatışmalara neden olan süreci daha iyi kavramayı amaçlamaktadır. 1860 Cebel-i Lübnan iç savaşının nedenlerine dair literatür incelendiğinde, Kesrevan İsyanı'nın iç savaşın nedenlerinden biri olduğuna dair sarıh bir bilgi bulunmamaktadır. Türkçe literatürde ise Kesrevan İsyanı'nın nedenlerine ve isyanın seyrine dair genel bilgi dahi bulmak zordur. Kesrevan İsyanı 1860 Cebel-i Lübnan iç savaşının temel nedenlerinden biridir. Aynı zamanda Kesrevan İsyanı'nın lideri Tanyus Şahin de iç savaşın önemli bir aktörüdür. Bu çalışmanın temel hedefi Kesrevan İsyanı'na dair genel bir bilgi vermek ve literatüre kısmen de olsa katkı sağlamaktır.

Sadece bu tezin yazılma sürecinde ve akademik hayatta değil, aynı zamanda zor zamanlarımda yanımda olan, hayatın her alanında bana yol gösteren, tezde benim kadar emeği olan saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Adil BAKTIAYA'ya en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca lisans eğitiminde her zaman bana yol gösteren Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki değerli hocalarıma ve öğrencisi olmaktan gurur duyduğum İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki değerli hocalarıma akademik hayatıma değerli katkılarından dolayı teşekkür borçluyum.

Ayrıca, her zaman beni cesaretlendiren, yanımda olan ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen anneme, rahmetli babama, ablama, ağabeyime, arkadaşlarıma ve köpeklerime sevgilerimi ve teşekkürlerimi sunuyorum. (*Rahmetli* kelimesini yazmak bütün tezi yazmaktan daha zormuş...) Sevgi ve saygılarımla...

Özlem Yağmur ŞAFAK

İstanbul, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CEBEL-İ LÜBNAN'IN TOPLUMSAL VE SİYASAL YAPISI

1.1. Cebel-i Lübnan'ın Tarihi ve Osmanlı İmparatorluğu Döneminde İdari Yapısı...5	
1.1.1. Cebel-i Lübnan'ın Tarihi ve Osmanlı İmparatorluğu Dönemi.....5	
1.1.2. Mısır'ın Suriye'yi İşgali ve İşgalin Bölgeye Etkileri.....7	
1.1.3. 1841 Çifte Kaymakamlık Sistemi ve 1845 Şekip Efendi Düzeni.....14	
1.1.4. Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Dönemi.....20	
1.2. Cebel-i Lübnan Bölgesindeki Dini Gruplar ve Bölgedeki Dini Grupların Bölgeye Etkileri	26
1.3. Cebel-i Lübnan'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı	33
1.4. Cebel-i Lübnan'da Güç Mücadelesi: Osmanlılar, Fransızlar, İngilizler ve Yerel Güçler	40

İKİNCİ BÖLÜM

İSYAN ÖNCESİ AVRUPA’NIN VE OSMANLI

İMPARATORLUĞU’NUN VE CEBEL-İ LÜBNAN BÖLGESİNİN

DURUMU

2.1. Kesrevan İsyanı Öncesinde Avrupa’da ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Genel Durum	47
2.2. Kesrevan İsyanı Öncesinde Kesrevan Bölgesinin Genel Durumu	49
2.3. Kesrevan İsyanı’nın Nedenleri	55
2.4. Kesrevan İsyanı’nın Başlangıcı	59
2.5. Kesrevan İsyanı’nın Gelişim Süreci	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KESREVAN İSYANI’NIN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Kesrevan İsyanı’nın Dönem’indeki Yorumlamalar	86
3.2. Kesrevan İsyanı’nın Meydana Gelmesine Dair Günümüz Yorumlar	90
3.2.1. Kesrevan İsyanı’nın Meydana Gelmesinde Dini Nedenlerin Etkisi	90
3.2.2. Kesrevan İsyanı’nın Meydana Gelmesinde İktisadi Nedenlerin Etkisi	96
3.2.3. Kesrevan İsyanı’nın Meydana Gelmesinde Tanzimat Reformlarının Etkisi	102
3.2.4. Kesrevan İsyanı’nın Meydana Gelmesinde Bölgesel Nedenlerin Etkisi	106

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CEBEL-İ LÜBNAN’DA 1860 İÇ SAVAŞI

4.1. 1860 Cebel-i Lübnan İç Savaşı’nın Öncesi.....	112
4.2. 1860 Cebel-i Lübnan İç Savaşı’nın Gelişimi	113
4.3. Fuad Paşa’nın Cebel-i Lübnan’a Gelişi	123
4.4. 1860 Cebel-i Lübnan İç Savaşı’nın Sonuçları	129
4.5. Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ve Mutasarrıflık Sistemi’nin Kurulması.....	133
 SONUÇ	137
 KAYNAKÇA	149
 EKLER	164

GİRİŞ

Cebel-i Lübnan bölgesi, Fenike Birliği'nden başlayarak 1516 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesi altına girene kadar pek çok devletin etkisi altında kalmış bir bölgedir. Cebel-i Lübnan, Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında hem sahip olduğu dinamikleri hem de merkezden uzak olması nedeniyle kısmen özerk bir bölge olmuştur. Bölge, çok dinli ve çok mezhepli bir yapıdadır. Bu çok dinli ve mezhepli yapıdaki bölgede zaman zaman dini gruplar arasında çatışmalar meydana gelmiştir.

Cebel-i Lübnan, 1832 yılında Mısır tarafından işgal edilmiştir. 1832-1840 tarihleri arasında Mısır'ın yönetimi altında bölgede, Mısır'ı model alan çeşitli modernleşme hamleleri görülmüştür. Bu dönem Osmanlı İmparatorluğu için Tanzimat reformları sürecidir. Cebel-i Lübnan'da yaşanan modernleşme hamleleri imparatorluğun genelinden daha erken başlamıştır. Ancak İbrahim Paşa'nın izlediği politikalar yüzünden bölgede bu dönemde bölgede pek çok isyan meydana gelmiştir. Bu isyanlar sonucunda bölgenin yönetim şekli değiştirilmiştir. İlk önce 1841 yılında "Çifte Kaymakamlık Sistemi" oluşturulmuştur. Ancak bu sistem bölgedeki çatışmayı çözmekte yetersiz kalmıştır. 1841 yılında yapılan düzenlemenin yetersiz kalması ve bölgede çatışmaların devam etmesi üzerine 1845 yılında yeniden bir düzenleme yapılmıştır. "Şekip Efendi Düzenlemesi" ile bölge görece sakin bir dönem geçirmiştir. Yine de bu düzenleme de bölgede çatışmaları tam olarak bitirmeyi başaramamıştır. Farklı gruplar arasında meydana gelen çatışmalara bölge dışı devletlerin de müdahale etmesi çatışmaların hız kazanmasına neden olmuştur.

Cebel-i Lübnan bölgesinde hem Avrupa'da hem de Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlar hissedilmektedir. Avrupa'da meydana gelen değişikliklerin Cebel-i Lübnan'da hissedilmesinin nedeni bölgenin Avrupalı devletler ile ticaret yapmasıdır. 1857 yılındaki ekonomik kriz ve ipek ticaretinde yaşanan dalgalanmaların etkisi bölge ekonomisi için yıkıcı olmuştur.

Bu sebeplerin yanı sıra, hem imparatorluğun yaşadığı iç ve dış sorunlar hem de bölgenin iç sorunları bölgede huzursuzluğun artmasına neden olmuştur.

1845-1858 yılları arasında görece sakin bir dönem yaşayan Cebel-i Lübnan, 1858 yılında Kesrevan'da meydana gelen bir köylü isyanı ile karşı karşıya kalmıştır. Bölgedeki siyasal, sosyal ve iktisadi sorunlar, köylülerin yöneticisi konumundaki Hazin ailesine karşı duyduğu tepki, Beşir Ahmed Abilama ile Hazin ailesi arasındaki çatışma, bölge ekonomisinde meydana gelen olumsuzluklar, 1857 ekonomik krizi, ipek hasadının düşmesine bağlı olarak ağırlaşan yaşam koşulları ve vergiler, Avrupa'nın ipek ticaretine getirdiği yeni düzenlemeler gibi çeşitli sebeplerden köylüler isyan etmiştir. İsyen eden köylüler aynı dine mensup olduğu aileye isyan etmiştir. Bu nedenle başlangıçta din temelli bir isyan değildir. Köylülerin isyan etmesindeki temel gerekçesi de sosyo-ekonomik sebeplerdir. Hem söylem olarak hem de eylem olarak sosyo-ekonomik temelli bu isyanın zamanla söylemi ve eylemsellik yönü değişmiştir. Bir süre sonra Kesrevan İsyani dinler ve mezhepler arasında meydana gelen bir çatışmaya dönüşmüştür.

Kesrevan bölgesinde meydana gelen 1858 Kesrevan İsyani zamanla etki alanını genişlemiş ve tüm Cebel-i Lübnan'a yayılmıştır. Etki alanı gelişen ve niteliği değişen Kesrevan İsyani, 1860 Cebel-i Lübnan İç Savaşı'na doğru evrilmiştir. 1860 İç Savaşı boyunca bölgede çeşitli çatışmalar meydana gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu Avrupalı devletlerin müdahalesinden sakınmak amacıyla Hariciye Nazırı Fuad Paşa'yı, fevkalade komiser olarak sınırsız yetki ile Beyrut'a göndermiştir. 18 Temmuz 1860'ta Beyrut'a varan Paşa, Cebel-i Lübnan'da asayışı sağlamış, yürüttüğü tahkikat sonucunda hızlıca suçluları cezalandırmış ve isyanda zarar görenlerin zararlarını tazmin etmiştir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun bu çabası sonuçsuz kalmış ve Fransa, İngiltere, Rusya, Prusya ve Avusturya'nın asker verdiği, 12.000 kişiden oluşan bir Avrupalı askeri birlik bölgeye gelmiştir. Avrupalı devletlerin bölgeye müdahalesi ile bölgesel bir sorun olan isyan ve iç savaş uluslararası bir boyut kazanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupalı devletler tarafından bir komisyon oluşturulmuştur. Fuad Paşa önderliğinde, içerisinde hiçbir Lübnanlının bulunmadığı, İngiliz, Fransız, Rus, Prusya ve Avusturya-Macaristan konsoloslarının bulunduğu uluslararası Avrupa Komisyonu ilk oturumunu 5 Ekim 1860'ta Beyrut'ta yapmıştır. Konseyin çalışmaları sonucunda, 1860 İç Savaşı'nın ardından bölgede daha fazla çatışma olmasını önlemek amacıyla 1861 tarihinde Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ile "Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı" oluşturulmuştur. Oluşturulan bu yeni sistem sayesinde, 1861 yılından Cebel-i Lübnan'ın Osmanlı İmparatorluğu himayesinden çıkmasına kadar geçen süreçte, Cebel-i Lübnan belki de görece en sakin yıllarını yaşamıştır.

Bu çalışma, dört temel bölüme ve her bölüm de birden fazla alt başlığa ayrılmıştır. Ayrıca, genel bir sonuç içermektedir. İlk bölümde Fenike Birliği'nden Kesrevan İsyanı'na kadar Cebel-i Lübnan'ın tarihi, siyasi, idari, sosyal ve ekonomik hayatı incelenecektir. İkinci bölümde, isyan öncesi Avrupa'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Cebel-i Lübnan bölgesinin genel durumu, Kesrevan İsyanı'nın nedenleri, başlangıcı ve gelişim süreci incelenecektir. Üçüncü bölümde, Kesrevan İsyanı hem çağdaşları açısından nasıl yorumlandığı incelenecek hem de dini nedenlerin, iktisadi nedenlerin, Tanzimat reformlarının ve diğer nedenlerin etkisi açısından değerlendirilecektir. Son bölümde ise Cebel-i Lübnan'da meydana gelen 1860 İsyanları'nın öncesi, gelişimi ve sonucu açısından irdelenecek, Avrupalı devletlerin bölgeye etkisi incelenip ve bölgede barışın sağlanması için yapılan çalışmalar açıklanıp, bölgede kurulan Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı anlatılacaktır.

Bu çalışmada kullanılan yöntem literatür ve arşiv taraması yöntemidir. Tez için Türkçe, İngilizce, Fransızca ve İspanyolca kaynakça taraması yapılmıştır. İspanya Ulusal Kütüphanesi'nden verimli İspanyolca kaynak edinilemediği için çalışmada İspanyolca kaynakça kullanılmamıştır. Bu çalışma için Türkçe, İngilizce ve Fransızca dillerinde çeşitli kaynaklar kullanılmıştır. Aynı zamanda hem Osmanlıca

el yazmaları hem de matbu Osmanlıca kaynaklar kullanılmıştır. Aynı zamanda matbu olan Osmanlıca kitap için günümüz Türkçe'sine çevrilmiş hali ile karşılaştırmalı olarak kullanılmıştır. Arşiv araştırması için kullanılan kaynaklar; Fransız Ulusal Kütüphanesi'nin internet ortamına aktarmış olduğu Fransız arşivleri, Osmanlı arşivleri, Milli Kütüphane, Yeni Zelanda Ulusal Kütüphanesi'nin internet ortamına aktarmış olduğu dönem gazeteleri ve Yakındoğu Üniversitesi'nin online kullanıma açtığı nadir eserler arşivi, arşiv taraması yönteminde kullanılmıştır. Literatür taraması için çeşitli devlet ve özel üniversitelerin kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu'nun Ankara kütüphanesi, İstanbul, Ankara ve Kahramanmaraş'taki devlet kütüphaneleri, online kullanıma açılan hem Türkiye'deki hem de Fransada'ki üniversitelerin veri tabanları, Fransız Ulusal Kütüphanesi'nin internet ortamına aktarmış olduğu kaynaklar, çeşitli yerli ve yabancı ansiklopedilerin internet ortamına aktarılmış ilgili bölümleri, çeşitli yerli ve yabancı ansiklopedilerin ilgili bölümleri, archive.org, jstor, academia gibi çeşitli internet sitelerinden ve veri tabanlarından bulduğum kitapların ve makalelerin pdf. formatları literatür taramasında kullanılmıştır. Literatür ve arşiv taraması yöntemiyle çeşitli resmî belgeler, diplomatik yazışmalar, vakanüvisler, gazete haberleri, haritalar, bölgeye gerçekleştirilen seyahatlerde yapılan gözlemleri anlatan kitaplar, akademik kitaplar, ansiklopedik bilgiler ve makaleler bulunmuştur. Bulunan çeşitli kaynaklar da çalışmada kullanılmıştır.

Literatür ve arşiv taraması kullanılarak yapılan bu çalışmanın temel amacı, 1833-1861 tarihleri arasında bölgede meydana gelen çatışmaların temel dinamiklerini anlamak, bu çatışmalara neden olan süreci kavramak ve 1858 yılında başlayan Kesrevan İsyanı'nın 1860 İç Savaşı'na nasıl evrildiğini açıklamaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CEBEL-İ LÜBNAN'IN TOPLUMSAL VE SİYASAL YAPISI

1.1. Cebel-i Lübnan'ın Tarihi ve Osmanlı İmparatorluğu Döneminde İdari Yapısı

1.1.1. Cebel-i Lübnan'ın Tarihi ve Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

Milattan önce iki bin yılındaki savaşlardan sonra sağ kalanlar, günümüzde Akka'dan Cebel-i Lübnan'a kadar uzanan dar kıyı şeridinde küçük site devletleri şeklinde örgütlenen Fenike Birliği'ni kurmuşlardır. Bölge, İslam öncesi dönemde Asur, Babil ve Pers gibi pek çok imparatorluğun hakimiyeti altına girmiştir. Milattan önce 64 yılında Roma'nın işgali ile önce Roma toprağı olan Lübnan, 331 yılında Roma'nın Doğı ve Batı şeklinde ikiye ayrılmasıyla birlikte Doğı Roma İmparatorluğu'nun egemenliğı altına girmiştir. İslamiyet'in Arap Yarımadası'na yayılmaya başlamasının ardından Doğı Roma İmparatoru Heraklius, Müslüman ordularını durdurmak amacıyla 636 yılında Şam'ın güneyinde Halid Bin Velid komutasındaki Müslüman ordusuyla çarpışmıştır. Yermük Savaşı'nı Halid Bin Velid komutasındaki Müslüman ordusu kazanmıştır. Bu savaş ile Irak, Şam, Lübnan ve Suriye civarları Müslümanların kontrolüne geçmiştir.

Hız. Ömer fetihler yoluyla hızla genişleyen İslam İmparatorluğu'nun hukuki ve idari yapısını belirlemek için çok sayıda toplantılar düzenlemiştir. Bu toplantılardaki kararlardan biri de Suriye topraklarının idaresi için bölgenin dört ayrı askeri bölgeye ayrılmasıdır. Böylece bölge Şam, Humus, Ürdün ve Filistin olmak üzere dört eyalete ayrılmıştır¹. Lübnan toprakları IX. yüzyılın son çeyreğinde Tolunoğullarının hakimiyetine geçmiştir. Lübnan, X. yüzyıl başlarında Tolunoğullarının yıkılmasıyla kısa süreliğine Abbasilerin yönetimi altına girmiştir. Ardından bir dönem İhşidilerin idaresi altına giren bölge, 969'dan itibaren

¹ Lübnan topraklarının idaresinin Şam vilayetine bırakılması, Suriye'nin Lübnan toprakları üzerindeki hak iddiasının yüzyıllar boyu ana dayanak noktalarından birini olmuştur. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Tütüncü, Muttalip, **Lübnan: Krizler Ülkesi**

Fatımilerin hakimiyetine girmiştir. Haçlılar 1124'te bütün sahil şehirlerini ele geçirmiştir. Böylece bugünkü Lübnan toprakları Bealbek ve iç bölgeler dışında Haçlıların kontrolüne geçmiştir². Lübnan'ın iç kesimleri ise Müslümanların hakimiyeti altındadır. 1289 yılında başlayan Memlük Devleti'nin bölgedeki hakimiyeti, 1516 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile yaptıkları Mercidabık Muharebesi ile son bulmuştur.

Mercidabık Muharebesi ile kazanılan zafer, Osmanlı İmparatorluğu'na dini, siyasi, askeri ve iktisadi pek çok fayda sağlamıştır. Bölge, imparatorluk tarafından atanan emirler aracılığıyla yönetilmiştir. Yavuz Sultan Selim, "Dürzi Dağı" olarak bilinen Şuf bölgesinin yönetimini "emir kulu" olarak kabul ettiği bir şeyh olan I. Fahreddin'e vermiştir. I. Fahreddin'in bağımsız bir hükümdar gibi davranması üzerine Osmanlı İmparatorluğu bölgede doğrudan denetim kurmaya çalışmıştır. Ancak bölgenin hem merkezden uzak olması hem de yerel halktan gelen şiddetli tepkiler nedeniyle doğrudan denetim kurulamamıştır.

II. Emir Fahreddin ile birlikte Lübnan'da bir isyan dalgası meydana gelmiştir. Tüm yerel halkı isyana teşvik edip güçlü bir ordu kuran ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı İtalyanlar ile görüşmeye başlayan Emir'in amacı, Batı'nın da yardımıyla padişaha karşı bir Haçlı Seferi düzenlemek olsa da 1613 yılında çıkan isyanı Osmanlı İmparatorluğu bastırmıştır³. Af ile 1618 yılında Lübnan'a geri dönen Emir, Avrupa'da gördüğü gibi Beyrut'u modernleştirmiş, Avrupa'ya öğrenci yollamış ve yabancılarla ticareti teşvik etmiştir. 1697 yılında Ma'an ailesinin son üyesi olan Ahmet'in çocuğu olmadan vefat etmesi üzerine, Lübnan bölgesinin yönetimi Şihap ailesinden Beşir Şihap'a verilmiştir⁴. Soyları Eshabı-Kıram'a dayanan⁵, İslamiyet'e bağlı olan Dürzi mezhebinden olan Şihap ailesinin Hristiyanlık'a geçişi ile Şuf

² Bilge, Mustafa L., "Lübnan", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.27, 2003, s.244-246, (Çevrimiçi) www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=d270245, erişim tarihi 09 Mart 2018

³ Lutskiy, Borisoviç, **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla**, Çev. Turan Keskin, İstanbul, Yordam Yayınları, 2016, s. 31

⁴ Qubain, Fahim I., **Crisis in Lebanon**, Washington D.C., The Middle East Institute, 1961, s.11

⁵ Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, Cilt 1, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1974, s.423

Dağı'nın yönetimi de Hristiyanların yönetimine geçmiştir. Bölge içerisinde çeşitli yerel isyanlar çıksa da bu isyanlar bölgenin tamamını kapsayan bir kaosa dönüşmemiş ve bölge içerisinde çözülmüştür. Cebel-i Lübnan bölgesi 1800'lü yılların başına kadar görece sakin bir dönemden geçmiştir.

1.1.2. Mısır'ın Suriye'yi İşgali ve İşgalin Bölgeye Etkileri

Cebel-i Lübnan'ın görece sakin geçen yaklaşık 300 yılı, Napoléon Bonapart önderliğindeki Fransız Ordusu'nun 1798 yılında Mısır'ı işgali sekteye uğramıştır. Cezzar Ahmet Paşa'nın⁶ Fransa'ya karşı Akka'da başlattığı direniş ile Napoléon'un orduları başarısız olmuştur. Cezzar Ahmet Paşa, yenilmez Fransız ordusunu yendiği için kendisini büyük bir başarı elde etmiş olarak görmekteydi. Bu durumdan cesaret alan Paşa, bu cesaret ile tüm Suriye'nin kontrolünü ele geçirmek için Şam ve Trablus Paşalarına karşı savaş başlatmıştır. Bu dönemde II. Beşir Şihap izlediği merkezileşme politikaları nedeniyle, bölgedeki güçlü feodal beyleri yok etmiş ve Lübnan'ı kendi yönetimi altında tek bir çatıda birleştirmiştir. Bölgedeki gücünü arttırmak isteyen Cezzar Ahmet Paşa ise II. Beşir Şihap'a karşı bir savaş başlatmıştır. Cezzar Ahmet Paşa Lübnanlı köylülerin memnuniyetsizliğini bahane ederek II. Beşir Şihap'ı kovmuş ve kendisine yakın iki kişiyi bölgeyi yönetmek amacıyla görevlendirmiştir. Bab-ı Ali ise Cezzar Ahmet Paşa'nın gücünü sınırlamak istemiştir. Bu nedenden ötürü Bab-ı Ali II. Beşir Şihap'ı desteklemiş ve yeniden II. Beşir Şihap'ı "Emir" olarak görevine iade etmiştir. Cezzar Ahmet Paşa'nın tutumu ise Lübnanlı dağlıları isyana teşvik etmiştir. Ancak bu hamle II. Beşir Şihap'a eski gücünü yeniden kazandırmıştır. II. Beşir Şihap'ın Cezzar Ahmet Paşa ile olan bu

⁶ Aslen Boşnak olan Cezzar Ahmet Paşa, 1720, 1722 veya 1735 yılında Bosna'da dünyaya gelmiştir. Buhayre kaşifi Abdullah Efendi'yi öldüren isyancı 70 kadar bedeviyi develeriyle birlikte öldürdüğü için Ahmet Paşa'ya Arapça'da "deve kasabı" anlamına gelen "Cezzar" lakabı verilmiştir. Beyrut'a ayan olmaya çalışan Paşa, başarısız olunca 1773 yılında Beyrut'tan ayrılmıştır. 1775 yılında Akka Muhafızlığı'na getirilen Paşa, kısa bir süre sonra Sayda Beylerbeyi olmuştur. Paşa Ürdün, Lübnan ve Filistin'deki karışıklıkları yatıştırdığı için 1780 yılında Şam Beylerbeyliği'ne atanmıştır. 1798 yılında Napoléon Bonapart önderliğindeki Fransız Ordusu Mısır'ı işgale başlamıştır. 1799 yılının Mart ayında Fransız Ordusu Akka'ya gelmiştir. Yaklaşık iki ay süren Fransız kuşatmasını Cezzar Ahmet Paşa başarıyla yürütmüş ve Napoléon, 21 Mayıs 1799'da Akka'dan çekilmek zorunda kalmıştır. Cezzar Ahmet Paşa 23 Nisan 1804 tarihinde Akka'da vefat etmiştir.

mücadelesi geçmiş borçlarını ve yıllık vergisini ödemeyi kabul ettiği 1803 yılına kadar devam etmiştir. Cezzar Ahmet Paşa 1804 yılının Nisan ayında hayatını kaybetmiştir⁷. Lutskiy'e göre, Cezzar Ahmet Paşa'nın vefatı feodal anarşiyi şiddetlendirmiş ve kanlı-yıkıcı çekişmeler tüm paşalıklarda birbiri ardına patlak vermiştir⁸. Cezzar Ahmet Paşa'nın hayatını kaybetmesinin ardından bölgedeki paşalar arasında bir kaos meydana gelmiştir. Bu iç karışıklık ortamında Cezzar Ahmet Paşa'nın ordusunun kumandanı olan Süleyman iktidara gelmiş ve 1804-1819 yılları arasında Güney Suriye'yi yöneten paşa olmuştur.

Mısır, Suriye ve Cebel-i Lübnan bölgesinde meydana gelen bu kaos ortamında Kavalalı Mehmed Ali Paşa yükselişe geçmiş ve Mısır valisi olmuştur. Kavalalı Mehmed Ali Paşa revizyonist bir dış politika izlemiştir. Bu politikasının bileşenlerinden biri de Suriye'yi Mısır topraklarına katmak isteğidir. Paşa'nın uyguladığı ağır vergiler ve gençlerin keyfi askere alınması nedeniyle yaklaşık altı bin kadar Mısırlı Akka'ya sığınmıştır. Cezzarzade Abdullah Paşa ile iletişime geçen Paşa kaçan Mısırlıların iadesini istemiştir. Cezzarzade Abdullah Paşa'nın olumsuz cevabı ve aralarındaki alacak-verecek davası nedeniyle Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın büyük oğlu İbrahim Paşa'nın⁹ önderliğinde gerçekleşen savaş neticesinde Mısır ordusu Lübnan ve Suriye'yi geçerek Toros Dağları üzerinden Anadolu'ya kadar girmiş ve Osmanlı ordusunu yenilgiye uğratıp Kütahya'ya kadar ilerlemiştir. İbrahim Paşa, 24.000 kişilik ordusu ile 1 Kasım 1831 yılında Suriye topraklarına girmiş ve 27 Mayıs 1832'de kaleyi ele geçirmiştir¹⁰.

Sultan II. Mahmut'un reformlarına karşı artan memnuniyetsizlikler nedeniyle 1831'de, Mısırlı birlikler Suriye ve Filistin'i işgal ettiğinde halk Mısırlıları, "kafir Sultan'ın zorbalığından kurtaracak kişiler olarak" memnuniyet ile karşılamıştır¹¹. Gücün tek elde toplanma politikasına ek olarak II. Beşir Şihap'ın Cebel-i Lübnan'da

⁷ Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, Cilt 8, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1974, s.347

⁸ Lutskiy, **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi**, s.65

⁹ Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, Cilt 10, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1974, s.275

¹⁰ Armaoğlu, Fatih, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 - 1914)**, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2012, s.300

¹¹ Lutskiy, **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi**, s.68, 70

izlediği bir diğer politika mezhepler ve aileler arasındaki geçimsizlikleri kaldırmaya yöneliktir. Ancak İbrahim Paşa otoritesini güçlendirmek amacıyla bu geçimsizlikleri tekrardan su yüzüne çıkartmıştır. Paşa, Dürzi feodalitesine karşı savaş açmak için Dürzi ileri gelenleri sürgüne yollamış, mallarına ve topraklarına el koymuş, Dürzileri kontrol altına almak için Marunileri silahlandırmış, iki topluluk arasındaki eski geçimsizliklerin hatırlatılması gibi bir politika izlemiştir¹². Bölge, 1831-1840 yılları arasında Mısır yönetimi altında kalmıştır. Bu dönem aynı zamanda hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Mısır için de modernleşme hamlelerinin olduğu bir dönemdir. İbrahim Paşa Mısır’da uygulanan modernleşme hamlelerini Suriye’de de uygulamış ve merkezi otoriteyi güçlendirmiştir. İbrahim Paşa Suriye’de yargı sistemi, ipek üretim sistemi, mali sistem, güvenlik meselesi, bedevilerin kontrol altına alınması, vergi sisteminin düzenlenmesi, eğitim, basın-yayın gibi konularda reformlar ve yenilikler yapmaya çalışmıştır. Mali konularda yapılan önemli hamlelerden biri vergiler açısından Müslüman ve Hristiyan halkı eşitlemek olmuştur. Paşa, Suriye’de uyguladığı reform ve modernleşme konusunda kendisini Osmanlı İmparatorluğu ile kıyaslamıştır. Berkes’in aktarımına göre¹³ bir Fransız gazeteci ile yaptığı röportajda,

“Bab-ı Ali, sivilizasyonu ters taraftan alıyor. Bir milleti kalkındırmanın yolu ona apolet ve dar pantolon giydirmek değildir. Kıyafet, topal bir insanı dimdik bir insan yapmaz. Kıyafetten başlayacakları yerde önce halkın kafasını aydınlatmak gerekirdi. Bize bakın; biz her çeşit okul açtık. Gençlerimizi Avrupa’ya gönderiyoruz. Biz de Türküz; fakat biz, bize yön verecek güçte olan uzmanların tavsiyesini dinleriz.”¹⁴

¹² Ülman, Haluk, 1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan’ın Durumu ve Milletlerarası Politika, Ankara, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.18 No:3, 1963, s. 245-246

¹³ Bailey, Frank Edgar, **British Policy and the Turkish Reform Movement**, Cambridge, MA., 1942, s.172 not 153’den alınmıştır.

¹⁴ Berkes, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014, s.196

demıştır. Mısır'da uygulanan modernleşme hamlelerini Suriye'de de uygulayan İbrahim Paşa Avrupalı diplomatların, misyonerlerin ve tacirlerin ülkeye girmesine izin vermiş ve önceden hiç konsolosluk bulunmayan Şam'da konsolosluklar açılmıştır¹⁵.

İbrahim Paşa, Suriye'de çağdaş eğitim kurumları açmış, Protestan ve Katolik misyonerlerin okullar açmasına izin vermiştir. Bu modernleşme hamleleri, hem Mısır'ın hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme hamlelerinden sonra olmuştur. Matbaa kurulmuş, kapsamlı bir ilk ve orta öğretim programı oluşturulmuş ve Mısır'daki gibi öğrencilerin masrafları devlet tarafından karşılanmıştır.

İbrahim Paşa ilk olarak, bölgeyi geleceğin Arap imparatorluğunun tahıl ambarına dönüştürmek amacıyla tarımı kontrol altına almaya çalışmıştır. Paşa; fellahlardan sabit bir vergi alınmaya başlamış, keyfi feodal gaspları yasaklamış ve yeni sürülmüş toprağı yıllarca vergiden muaf tutmuştur. Bedevilerin ise yaşam tarzları değiştirilmeye mecbur bırakılarak terk edilmiş arazilere yerleştirilmesiyle yeni köyler kurulmuş ve Şam ile Halep arasındaki steplerde 15 bin çiftte yakın öküzün sürebileceğı bakir topraklar tarıma açılmıştır¹⁶. Modernleşme hamlesi içerisinde; ülke içerisindeki yollar birbirine bağlanmış ve daha güvenli hale getirilmiştir.

Suriye yönetimi altında Cebel-i Lübnan'da cemaatler arası ilişkiler Mısır'ın tutumu nedeniyle gergindir. İbrahim Paşa yürüttüğü savaşın “Araplara karşı Türkler” olduğunu savunmuştur. Paşa, Arap Hristiyanları yanına çekmek maksadıyla hem onlara yüksek rütbelere vermiş ve Müslümanlar ile eşit vergiler koymuş, hem de Tanzimat Fermanı'ndan daha önce bölgeye dinler arası eşitlik getirmiştir¹⁷. İbrahim Paşa'nın bu tutumu pek çok kesimi rahatsız etmiş ve ayaklanmalarına sebep olmuşsa da Paşa bu isyanları bastırmıştır. İbrahim Paşa din eşitliğinin yanı sıra Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında vergileri eşit bir şekilde düzenlemiş, o zamana değin

¹⁵ Choueiri, Youssef M., **Ortadoğı Tarihi, Dini Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften**, Çev. Fethi Aytuna İstanbul, İnkılap Yayınları, 2017, s.289

¹⁶ Lutskiy, **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi**, s.104

¹⁷ Lutskiy, **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi**, s.28

askerlikten muaf olan Hristiyanlar, Paşa'nın yönetimine karşı olabilecek bir isyanda kullanılmak amacıyla silahlandırılmıştır¹⁸. Hristiyanlara pek çok imtiyaz veren İbrahim Paşa vekil olarak da bir Hristiyanı atamıştır.

Paşa, Gayrimüslimlerin askere alınmamak için ödedikleri “haraç vergisini” kaldırmış ve herhangi bir isyana karşı kullanmak amacıyla Gayrimüslimleri silahlandırmıştır¹⁹. Paşa'nın izlediği siyaset nedeniyle dinler ve mezhepler arası denge bozulmuş ve Maruniler ve Dürziler arasındaki eski geçimsizlikler büsbütün bir düşmanlığa dönüşmüştür. 1834 yılında Suriye’de İbrahim Paşa’nın uyguladığı ağır vergi, zorla askere alınma, devlete gelir sağlamak amacıyla mallara el koyulması²⁰, mezhebi ne olursa olsun herkesten ferde vergisi alınması, silahsızlandırma çalışmaları, ipek üretiminin devlet tekeline alınması, kura usulü ile askere alınma ve bu kararların uygulanabilmesi için önlemler alınmasından²¹ ötürü isyan çıkmıştır. II. Mahmut isyanı bastırmak amacıyla Suriye’ye sefer düzenlemek istese de Arnavutluk’ta çıkan isyanı bastırması gerektiği için bu seferden vazgeçmiştir.

Suriye’nin Mısır’ın idaresinin ilk beş yılı için Havran’da yaşayanlar askerlik hizmetinden muaf tutulmuştur. Bu dönemin sonunda ise Mısır asker istemiştir. 1837 yılında Havran ve Anti-Lübnan Dağı bölgesinde Dürzi köylülerinin Mısırlılara asker vermek istememesi nedeniyle bir isyan patlak vermiştir²². İsyân, sosyo-ekonomik temelli bir isyandır. Bu durumun göstergelerinden biri de yoksul Hristiyan ve Yahudilere saldırılmamasıdır. Bu durum çatışmanın temelinde dini bir fanatizmin olmadığını göstermektedir²³. Mısır Valisi’nin Osmanlı İmparatorluğu’ndan tamamen bağımsız olmak için yeniden Osmanlı İmparatorluğu ile çatışması gündeme geldiğinde İbrahim Paşa Mısır ordusuna destek için köylülerden yük hayvanları,

¹⁸ Ülman, Haluk, **1860-61 Suriye Bunahımı: Osmanlı Diplomasinden Bir Örnek Olay**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1966, s.13

¹⁹ Baktıaya, Adil, **Osmanlı Suriyesi’nde Arapçılığın Doğuşu**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s.96

²⁰ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.317

²¹ Baktıaya, **Osmanlı Suriyesi’nde**, s.98

²² Lutskiy, **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi**, s.317

²³ Choueiri, **Ortadoğu Tarihi**, s.291

yem, gıda ve asker toplanmıştır. Ayrıca beş yıl boyunca geçerli olan askerlikten muaf olma süresi bitiminde Havranlı Dürzilerden de asker istemiş ancak Havran'daki Dürziler ise asker vermeyi reddetmiştir. Bu olay üzerine Dürziler ile İbrahim Paşa arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Aralarındaki çatışmalarda İbrahim Paşa'nın ordusu ağır kayıplar vermiş ve bu istekler nedeniyle özellikle müttefiki olan Lübnan Emir'i İbrahim Paşa'ya sırt çevirmiştir²⁴. Emir, Maruniler ve Dürzilerin karşı karşıya gelmesinin Lübnan'ın iç siyasi yapısı nedeniyle ciddi sonuçlar doğuracağını ve bu iki grubun birbirleriyle çatışacağını bildiğinden karşı karşıya gelmemeleri için yoğun bir çaba harcamıştır. Ancak, İbrahim Paşa Dürziler ile başa çıkamayınca Emir II. Beşir Şihap'tan oğlu Halil komutasındaki bir Hristiyan ordusunu Dürzilerin üzerine göndermesini istemiş, bu durum Emir'i zor durumda bıraksa da gönülsüzce kabul etmiştir²⁵. Dürziler, Anti-Lübnan'ın yamaçlarında Mısırlılarla savaşmıştır²⁶. 1838 sonbaharına kadar Hristiyan ordusuna karşı güçlü bir savunma yapan Dürziler daha fazla dayanamayarak teslim olmuştur.

Suriye'de devam eden ayaklanmalar üzerine II. Mahmut 1839 yılında İbrahim Paşa'nın üzerine ordu yollamıştır. 24 Haziran 1839 tarihinde, İbrahim Paşa ve Osmanlı İmparatorluğu orduları arasında meydana gelen Nizip Savaşı'nda Mısır Ordusu Osmanlı Ordusu'nu ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bu esnada Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın eli silah tutan tüm Lübnanlıların silahsızlandırılması için bir emir yayınlaması üzerine, Paşa'nın davranışından şüphelenen Hristiyanlar, Müslüman ve Dürziler ile birlik olup 1840 Haziran ayında zorunlu askerlik, yüksek vergiler ve silahsızlanma gibi nedenlerden ötürü İbrahim Paşa ve Emir'e karşı silahlı bir mücadele başlatmışlardır²⁷. Beyrut'u ele geçirmek amacıyla hem savunma hem de saldırı için araziyi iyi kullanan birkaç bin dağlı, yarısı silahlı diğer yarısı da kazma küreklerle dağlardan taarruzda bulunmuş, bölgeyi ele geçirdikten sonra İbrahim Paşa

²⁴ Baktıaya, **Osmanlı Suriyesi'nde**, s.94

²⁵ Acar, İrfan, **Lübnan Bunalımı Ve Filistin Sorunu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989 s.10-11

²⁶ Lutskiy **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi**, s.106

²⁷ Acar, **Lübnan Bunalımı**, s.11

komutasındaki askerleri öldürmeye başlamış ve özel mülklere dokunmadan devlete ait mülkleri yağmalamıştır²⁸. İngiltere, 1840'ta Beyrut'a bir filo göndermiş ve Osmanlı güçleri ile birlikte Lübnan'a asker çıkartmıştır. İbrahim Paşa ise isyanı bastırıp, isyanın liderlerini de sürgüne yollamıştır. Ancak, Osmanlı-İngiltere-Avusturya'nın Junya'ya asker çıkarması, Mısırlılara karşı ayaklanmayı teşvik etmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi üç yıllık süreyle vergiden muaf tutması, köylülerin de istediği gibi emirin etkinliğinin azaltılması ve daha kolay kontrol altında tutulması için bölgeyi gibi vaatler ile güçlenen isyancılar, bu dış yardım sayesinde Mısırlıların direncini kırmayı başarmıştır²⁹. "Mısırlılara kin kusarak, Sultana bağlılıklarını taahhüt ediyorlar ve Kitab-ı Mukaddes'in terimleriyle, Mehmed Ali'yle İbrahim Paşa'yı seçilmiş insanlara zulüm eden firavunların muhterem varisleri olarak görüyordu"³⁰. Lutskiy'nin aktarımına göre, "Olayın tanığı olan Bazili; <<Lübnan'ın Hristiyanların yaşadığı bölgelerinde isyancıların hiddetle köpürdüğünü>> yazmaktaydı"³¹.

Mısır meselesi üzerinde Avrupalı devletler Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması konusunda hem fikirlerdi. 1841 yılında düzenlenen ve Osmanlı İmparatorluğu, Mısır Hidivliği, Prusya, Rusya Avusturya İmparatorluğu ve Birleşik Krallık'ın katıldığı Londra Konferansı ile Mısır Suriye'den çekilmiş ve ordusu küçülmüştür. II. Beşir Şihap ise emirlikten alınmıştır. Ancak bölgedeki süregelen düzenin artık işlemeyeceği anlaşılmış ve bölgede yeni bir sistem kurulmasının gerekliliği iyice gün yüzüne çıkmıştır.

²⁸ Lutskiy, **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi**, s.110

²⁹ Odeh, B.J., **Lübnan'da İç Savaş**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Belge Yayınları, 1986, s.72

³⁰ Lutskiy, **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi**, s.110

³¹ Lutskiy, **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi**, s. 110

1.1.3. 1841 Çifte Kaymakamlık Sistemi ve 1845 Şekip Efendi Düzeni

Mısır'ın işgalinin sonlanmasının ardından Beyrut, Şam, Sayda, Halep ve Trablusşam'a merkezden atanan valiler gönderilmiştir. Mısır işgali sonlandıktan sonra bölgede görev yapan Cebel-i Lübnan Emiri Beşir Şihap'ın görevine son verilmiştir. Ancak yine de emirlik bir süre daha Şihap ailesinin kontrolüne bırakılmıştır. Beşir'in yerine yeğeni Beşir Kasım gelse de Dürziler tarafından benimsenmemiş ve bölgeyi yönetim kabiliyeti de yetersiz kalınca bölgede karışıklıklar iyice artmıştır³². Beşir Kasım idaresindeki bölgede mevcut durum büsbütün karışmış ve karışıklık git gide artmıştır. Bu durum 1841 yılında Dürziler ve Maruniler arasındaki ilk önemli çatışmanın meydana gelmesine neden olmuştur. 1841 yılındaki Maruniler ve Dürziler arasındaki çatışma, Maruni patriğinin “mukaddes harp” çağrısı ile şiddetlenmiş, bölgedeki misyonerler mezhep gruplarını kutuplaştırıcı şekilde hareket etmiştir³³. Bu çatışma, birkaç yüz kişinin hayatını kaybetmesiyle, çarşının yağmalanmasıyla ve bazı ev ve dükkanların da yakılması ile sonuçlanmıştır³⁴. Osmanlı birlikleri tarafından çatışma güçlükle bastırılmıştır. Avrupalı devletlerin ilgisi de yeniden bölgede yoğunlaşmıştır.

1842 yılının Ocak ayında Bab-ı Ali Kasım Şihap'ı görevden alıp Cebel'in özerkliğine son vererek yerine Ömer Paşa'yı vali olarak atamıştır³⁵. Bölgeye bölge dışından bir emir atanması, Cebel-i Lübnan bölgesinin yarı bağımsız durumuna son vermiş ve bu durum hem Avrupalı devletlerin hem de halkın hoşuna gitmemiştir³⁶. Bu durum öteden beri bölgenin Şihap ailesinden bir emirin özellikle de Beşir Şihap'ın yönetimi altında kalmasını savunan Fransa tarafından önemli bir tepkiyle

³² Ülman, **1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan'ın**, s.252

³³ Reinkowski, Maurus, **Düzenin Şeyleri Tanzimat'ın Kelimeleri 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması**, Çev. Çiğdem Canan Dikmen İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017, s.98

³⁴ Gökbilgin, Tayyip, **1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1946, s.644

³⁵ Turan, Namık Sinan, **İmparatorluk ve Diplomasi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.364

³⁶ Ülman, **1860-61 Suriye Bunalımı**, s.16

karşılanmıştır³⁷. Aynı zamanda Avrupa'daki statükonun korunmasını dış politika ilkesi yapan Avusturya da Cebel-i Lübnan nedeniyle bir sorun çıkmasını istemediği için bölgenin yeni durumundan hoşlanmamıştır³⁸. İngiltere ise bölgedeki bu önemli değişikliğin bir başka devletin -özellikle Fransa'nın- ya da tüm devletlerin müdahalesine yol açabileceğini öngördüğü için endişeye düşmüş ve Bab-ı Ali'nin samimiyetine inanmamıştır³⁹. Gökbilgin'den aktarımla, Londra'daki Fransa elçisi dışişleri bakanlığına gelerek;

“Eğer Suriye cibali ahalisinde niza ve cidalleri bir suretle ref” olunmaz ve hemmezhepleri olan Maruniler Dürzilerin teaddileri altında kalmaktan kurtarılmazsa Fransa devleti, katolik mezhebinin hamisi olmak münasebetiyle, Suriye’de bulunan Katoliklerin himayesine diğer Düvel-i iseviyeyi dahi davet ile oraları bir başka kalıba sokmağa mecbur olacaktır”

diye bildirmiştir⁴⁰. İstanbul'daki Avusturya elçisi de hariciye nazırına Dürzi meselesinden ötürü Avrupa devletlerinin ve özellikle de Fransa'nın bölgeye müdahale gerçekleştirebileceğine dair bir bilgi sunmuştur⁴¹.

Bölgenin bu yeni düzeni Bab-ı Ali'nin tüm çabalarına rağmen Avrupalı devletler tarafından benimsenmemiştir. Fransa Şihap ailesinin haklarını müdafaa etmiş ve İngiltere de Dürzilerin hamisi sıfatıyla işe karışmıştır. Bu hamleler üzerine Osmanlı İmparatorluğu Macar Ömer Paşa'yı azletmiştir. Avrupalı devletler ile bölgenin nasıl yönetileceğine dair bir yıla yakın süren müzakerelerin sonunda “Çifte Kaymakamlık Düzeni” ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Tanzimat ruhuna aykırı olarak Cebel-i Lübnan'ın yönetim şekli değiştirilmiştir. Sayda Valiliği'ne tayin edilen Esad Muhlis Paşa'nın girişimi ile Cebel-i Lübnan bölgesinin biri Maruni bir diğeri

³⁷ Ülman, **1860-61 Suriye Bunahımı**, s.16

³⁸ Gökbilgin, **1840'tan 1861'e Kadar**, s.650

³⁹ Ülman, **1860-61 Suriye Bunahımı**, s.16

⁴⁰ Gökbilgin, **1840'tan 1861'e Kadar**, s.650.

⁴¹ Gökbilgin, **1840'tan 1861'e Kadar**, s.650.

diğeri ise Dürzi olmak üzere iki kaymakam ile idare edilmesine karar verilmiştir. Kaymakamlıkların resmî adları ise “Dürzi Kaymakamlığı” ve “Maruni Kaymakamlığı” olmuştur. Beyrut-Şam yolunun ayırdığı Kuzey Lübnan’ın Hristiyan (Maruni) Haydar Lami idaresinde, Güney Lübnan’ın ise Dürzi Ahmet Arslan’ın idaresinde olmasına; kaymakamların Sayda valisi tarafından atanmasına; kaymakamların maktu vergileri hazineye teslim etmek şartıyla idarede bağımsız olmalarına ve Sayda valisinin de bölgenin işlerine fazla müdahale etmemesine karar verilmiştir⁴². Ayrıca Hristiyan Maruniler ve Müslüman Dürziler arasında Deyr’ül Kamer olarak adlandırılan bölgede doğrudan doğruya Osmanlı Valisi tarafından yönetilecek bir çeşit tampon bölge de oluşturulmasına karar verilmiştir⁴³. Bu yeni düzeni kısaca değerlendirmek gerekirse hem Tanzimat ruhuna aykırıydı hem de Bab-ı Ali’nin Cebel-i Lübnan bölgesini merkeze bağlama düşüncesine ters düşmekteydi.

1842 yılının sonlarına doğru kurulan düzene göre, Maruni ve Dürzi Kaymakamlarına bölgelerinde idari bağımsızlık verilmesine rağmen çatışmalar engellenememiştir. Bu çatışmaların görünürdeki sebepleri ise her iki kaymakamlık içerisinde bulunan karma köylerin durumu, sosyal ve ekonomik yapıdaki değişiklikler, Maruni ve Dürzilerin birlikte yaşadığı köylerdeki olası bir anlaşmazlık durumunda kime başvurulacağına dair merci sorunu, bölgeye yabancı devletlerin müdahalesi, misyonerlik faaliyetleri, ülkelerarası çekişmelerin bölge üzerinden yürütülmesi gibi konulardır. İngiltere, Doğu’da dinin oynadığı rolün önemini kavramış ve Fransa’nın bölgedeki gücünü din ile zayıflatmaya çalışmıştır. Bu amaçla kuvvetli bir Protestanlık propagandasıyla, 1842’de Kudüs’te açtıkları Protestan Kilisesi’nin misyonerlerini Suriye’nin ve Lübnan’ın her tarafına göndermeye başlamıştır⁴⁴. Ayrıca Fransa’nın Marunilerin tarafında yer almasına karşılık İngiltere de Dürzilerin tarafında yer almıştır.

⁴² Keleş, Erdoğan, Cebel-i Lübnan’da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamname, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, C. 27, No.43, 2008, s.135.

⁴³ Bozarslan, Mehmet Emin, **Savaşan Lübnan**, İstanbul, Üçüncü Dünya Yayınları, 1976, s.84.

⁴⁴ Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi, I. Cilt Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007, s.211

Bölgede Maruni ve Dürzilerin bir arada yaşadığı pek çok karma köy bulunmaktaydı. Örneğin, Şuf bölgesi Dürzi kaymakamlık bölgesi içerisinde kalan bir bölge olmasına rağmen bazı yerlerinde çok sayıda Maruni yaşamaktaydı. Bölgede yaşayanların hangi kaymakamlığa tabii olacağı konusu ise önemli bir sorundu. Bu durum bölgedeki hassas dengeler üzerinde önemli bir etkiye sahipti. Maruniler tıpkı Dürzi bölgesinde de olduğu gibi “kendisinden olmayan bir kaymakamın” yönetimi altına girmek istemiyordu. Bu durum, 1843 yılında iki taraf açısından silahlı bir çatışmaya dönüşmüştür.

Bu dönemde Osmanlı görevlileri, özellikle İngiliz ve Fransız konsolosların duruma daima müdahale etmesi nedeniyle bölgedeki konsolosların katılmadığı toplantılarda karar vermeye çekinir hale gelmişti⁴⁵. Ayrıca İngiliz ve Fransız konsoloslarının tutumları çoğu zaman birbirilerine ters olduğu için oy birliğine varıp, bir karar vermek çoğu zaman imkansız hale gelmiştir. Karma köylerin yönetimi ile ilgili İngiliz ve Fransızlar arasında çıkan anlaşmazlığı iyi bir şekilde değerlendiren Bab-ı Ali, karma köylerin üzerinde Sayda valisinin denetim kurmasına izin vermiştir. Bab-ı Ali’nin bu kararına göre, karma köylerde halk tarafından seçilecek biri Dürzi bir diğeri ise Maruni olmak üzere iki vekil olacak ve bu vekiller doğrudan Sayda valisine bağlı ve sorumlu olacaktır⁴⁶.

Bölgede Maruni ve Dürziler sürekli kışkırtılmıştır. Bu durumun neticesinde 1845 yılında iki grup arasında yeni bir silahlı çatışma meydana gelmiştir. Mayıs ayındaki silahlı çatışmalarda Dürziler bazı kiliseleri yakmış ve bir Katolik papazını öldürmüştür⁴⁷. 1845 yılının Temmuz ayının başında Osmanlı makamları Maruniler ile Dürzileri “barış antlaşması” yapmaya zorlamıştır. Marunilere çok daha fazla çıkar sağlayan antlaşmayı Dürziler imzalamış, Maruniler ise muhtemel tazminat taleplerini zorlaştıracaklarını düşündükleri için imzalamayı reddetmişlerdir. Bu antlaşmanın “unutma şartı” 10. maddede yer almaktaydı ve bu maddeye göre;

⁴⁵ Ülman, **1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan’ın**, s.261

⁴⁶ Ülman, **1860-61 Suriye Bunahımı**, s.18-19

⁴⁷ Gümüşsoy, Emine, 1860 -1861 Cebel-İ Lübnan İsyanı Ve Osmanlı Devleti, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ağustos 2008, s.68

“Her iki taraf da Yaradan’ın yarattıkları ve Devlet-i Aliye’nin tebaası olduğundan, bir yerde beraber yaşıyorlarsa daima komşuluk ilişkileri içinde ve dostça geçineceklerdir. Aralarında nahoş bir şey yaşandığı takdirde taraflar “maza ma maza” (geçen geçti) şartına tabi olacaklardır. Tarafların hiçbiri diğerine kötülük edemez; herkes birbirine iyi davranmak zorundadır ve kimse diğerinin namus hissiyatına halel getirecek bir söz söylemez. Söyleyen olursa bilgilendirilecek ve cezalandırılacaktır⁴⁸.”

Ancak bu antlaşma yürürlüğe konmamıştır. Maruniler çatışmanın çıkmasında payları olmasına rağmen bölgedeki Avrupalı konsolosların desteği ile sadece kendilerini kurban olarak göstermeye çalışmıştır. Silahların toplanması esnasında bazı rüesa ve rahiplerin de kışkırtması ile bazı olaylar meydana gelmiş, bazı papazlara çeşitli sözler söylenmiş ve hapsedilmiştir⁴⁹.

Bu çatışmaların ardından Avrupalı devletler bir kez daha Osmanlı İmparatorluğu’na baskı kurmuştur. Bab-ı Ali Cebel-i Lübnan’ın idaresinde değişiklikler yapmak amacıyla olağanüstü yetkiler verdiği Şekip Efendi’yi bölgede nizamı sağlaması amacıyla görevlendirmiştir. Şekip Efendi 14 Eylül 1845 tarihinde Beyrut’a varmıştır.

Şekip Efendi’nin Bab-ı Ali’ye gönderdiği mektuplarda, Cebel-i Lübnan’daki bozuklukların İngiliz ve Fransız konsoloslarının birbirilerine zıt olarak yaptıkları tahriklerden dolayı meydana geldiğini, önceden bu durumu işitmesine rağmen bu durumun bu kadar vahim olduğu ummadığını, bölgeden konsolosların çıkarılmadan sükunetin ve asayişin sağlanamayacağını ve İstanbul’daki sefirlerin yardımının da bir etkisi olmayacağını belirtmiştir⁵⁰. Şekip Efendi, bölgede düzeni sağlamak amacıyla halkın elindeki silahların toplanmasını, verginin genel bir düzene konmasını, 1844

⁴⁸ Reinkowski, **Düzenin Şeyleri**, s.216-127

⁴⁹ Gökbilgin, **1840’tan 1861’e Kadar**, s.677

⁵⁰ Gökbilgin, **1840’tan 1861’e Kadar**, s.675

yılındaki isyana katılanların affedilmesini, isyan esnasında yağmalanan malların sahiplerinin zararlarını tanzim edilmesine dair çeşitli tedbirleri içeren kuralları yürürlüğe koymaya çalışmıştır⁵¹. Şekip Efendi'nin halkı silahsızlandırmak amacıyla başlattığı askeri hareket Avrupalı devletlerin isteği üzerine durdurulmuş ve reformlar uygulanmaya başlanmıştır⁵².

Avrupalı devletlerin de müdahaleleri ile yapılan reformlara göre yeni bir düzen kurulmuştur. Bu düzene göre tüm bölgeler için iki kaymakam ve her köy için iki vekilden oluşan ikili kontrol sistemi ve ayrıca her kaymakama yardımcı olacak, yargı fonksiyonuna sahip ve vergilerin toplanmasını ve düzenlenmesini kontrol hakkına sahip olan⁵³ bir Danışma Konseyi talebinde bulunulmuştur. Ülkede mevcut olan 6 topluluktan her biri Danışma Konseyi'ne toplam 12 üye verecek ve bu 12 üye ise, iki Dürzi, iki Maruni, iki Sünni, iki Rum Ortodoks, iki Şii ve iki Rum Katolik'ten oluşmaktadır⁵⁴. Bu konseyin varlığı bölgedeki çatışma ortamını iyileştireceğine tam tersi daha da kötüleştirmiştir. Ayrıca dinsel farklılıklar daha da belirginleşmiş, farklı dini gruplar arasında yeni sorunlar meydana gelmiş, yabancı devletlerin bölgenin iç işlerine müdahalesine yol açmış ve bölgedeki çatışma ortamı daha da kötüleşmeye başlamıştır. Şekip Efendi'nin bölgede kurduğu bu düzenin en önemli özelliği ise bölgenin idaresini bir kanuna ve nizama bağlamasıyla yerel idarecilerin idari bağımsızlığına ve feodal beylerin de haklarına bir sınır gelmesidir⁵⁵. Ancak 1845 yılında Lübnan'da gerçekleşen bir isyanın ardından Fransa, Suriye kıyılarını ablukaya alarak kıyıya asker çıkaracağını bildirmiştir. Bu haberin Avrupa'da art

⁵¹ Karal, **Osmanlı Tarihi**, s.212

⁵² Bozarslan, **Savaşan Lübnan**, s.86

⁵³ Lutskiy, **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi**, s.122

⁵⁴ Bozarslan, **Savaşan Lübnan**, s.87. Farklı görüşler için bkz.: Ancak bu Konsey'de kaç kişinin olacağı ve bu kişilerin hangi mezheplerden olacağına dair yazarların bir görüş birliği yoktur. Reinowski'ye göre (Bknz. **a.g.e.**, s.69) Beş mezhepten (Maruni, Dürzi, Sünni, Rum Ortodoks, Rum Katolik) dördü hakim, biri müsteşar olmak üzere, Şiiler ise Sünni hakim onları da temsil edeceği için bir müsteşar yollandığını belirtmektedir. Ayhan ve Tür'e göre ise (Bknz. **a.g.e.**, s.36) 10 kişiden oluşan Konsey'de 3 Dürzi, 3 Maruni, 1 Rum Ortodoks, 1 Rum Katolik, 1 Şii ve 1 tane de Sünni temsilci vardır. Acar'a göre ise (Bknz. **a.g.e.**, s. 15), 2 Sünni, 2 Maruni, 2 Dürzi, 2 Grek Ortodoks ve 2 Grek Katolik'ten oluşan bir Konsey vardı ve Şiiler Sünniler tarafından temsil edilecektir.

⁵⁵ Ülman, **1860-61 Suriye Bunahımı**, s.19

niyetlerle yayılması ve Fransız konsolosun alıkoyulduğuna dair dedikodular çıkması üzerine Bab-ı Ali, olayların neticesinden ürktüğü için Şekip Efendi görevinden azledilmiştir⁵⁶. Kurulan bu düzen ile görece sakin bir döneme girilmiştir.

1.1.4. Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat Dönemi

XIX. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı hükümdarları, Mısır valisi ve İran şahları dağılmayı önlemek, iç ve dış tehditlere karşı devleti güçlendirmek, otoritesini merkezileştirmek, yabancı müdahalesini azaltmak amacıyla planlar oluşturmuşlar, insanları ve kaynakları etkin bir şekilde kullanarak savunmaya yönelik kalkınmacılık sürecini başlatmışlardır⁵⁷. Askeri reformlar çerçevesinde gelişen bu süreç sayesinde bölge devletlerinde bir dizi reform hareketleri meydana gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat dönemi olarak adlandırılan dönem, 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Parkı’nda Tanzimat Fermanı’nın okuması ile başlamıştır. Tanzimat Fermanı; tebaanın dinine bakılmaksızın mal ve can güvenliğini sağlayan, “vali, vezir, ferik, mütesellim ve mübâşir gibi görevlilerden yol masraflarını kesinlikle halka yüklememesi, cerîme, câize gibi isimlerle halktan hiçbir şey talep edilmemesi, kimseye angarya yüklememesi⁵⁸” ön görülen, tüm tebaanın ırz ve namusunun koruyan, vergi mükelleflerinin mali durumlarına göre vergi vermesi içeren, askere alımlarda adaletin sağlayan, devlet harcamalarının kanuniliği, kişilerin yargılanmadan ceza verilmemesi, mülkiyet hakkının korunması, müsadere usulünün yasaklanması gibi konuları içeren kanunların üstünlüğü ilkesine bağlı kalınarak, padişah tarafından onaylanan bir fermandır. Hazırlanan kanunların uygulanmasında hiçbir hatra, gönüle ya da rütbeye bakılmayacak ve hem padişahı hem ulemayı hem

⁵⁶ Lütü, Ahmed, **Ahmed Lütü Efendi Tarihi C.8.**, Çev. Yücel Demirel, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s.1224

⁵⁷ Gelvin, James L, **Modern Orta Doğu Tarihi 1453-2015**, Çev. Güneş Ayas. İstanbul, Timaş Yayınları, 2016, s.63

⁵⁸ Akyıldız, Ali, **Tanzimat**, İslam Ansiklopedisi, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/tanzimat> 17 Ocak 2018

de vüzerayı bağlamaktadır⁵⁹. Hazırlanan fermanın belki de en önemli özelliği tüm maddelerin din farkı gözetilmeksizin tüm tebaaya eşitlikle uygulanmasıdır. Yapılan bu kanunlar şeriata uygun olma koşulu ile yapılmakta ve padişah da bu kanunlara aykırı eylemlerde bulunmayacağına dair söz vermektedir⁶⁰.

Tanzimat dönemine dair ikinci önemli belge ise Islahat Fermanı'dır. Islahat Fermanı 18 Şubat 1856 tarihinde ilan edilmiştir. Tanzimat Fermanı ile vaadedilen reformların ve yeniliklerin tam olarak yapılamamasından dolayı ilan edilen bu ferman, içerik bakımından Tanzimat Fermanı'nın tekrarı niteliğindedir⁶¹. Tanzimat Fermanı'nda olduğu gibi Islahat Fermanı da Müslim-Gayrimüslim eşitliğini öngörmektedir. Belgeye göre Müslimler ve Gayrimüslimler askerlik hizmetinde de eşitlenmiştir. Önceden askerlik sadece Müslümanların yaptığı zorunlu bir görevken, şimdi ise Gayrimüslimler için de zorunlu hale gelmiştir. Mahkeme önünde de Müslim-Gayrimüslim'e eşitlik getirilmiştir. Ayrıca devlet memuru olmada ve devlet okullarına girmede Müslim ve Gayrimüslim eşitsizliği giderilmiştir. Bu iki belgenin ortak bir diğer önemli amacı da Avrupa eyaletlerinde milliyetçi kışkırtmaların başladığı dönemde imparatorluktaki Hristiyan tebaanın sadakatini elde etmektir⁶².

Bu iki belge de Gayrimüslimlerle Müslümanlar arasında dini eşitlik sağlamıştır. İki belgede de ortak değerler çerçevesinde birleşen, birbirinden dini inanışlarına göre ayrılmayan, kanun önünde eşit hak ve özgürlüklere sahip olan bir toplum yaratma çabası vardır. Bu iki belgenin belki de en önemli ortak özelliği dini sadakati aşan bir sadakat ile birbirine bağlanmış, eşit vatandaşlardan oluşan yeni bir

⁵⁹ Gözler, Kemal, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2018, s.15-16

⁶⁰ Dönemin Dışişleri Bakanı Mustafa Reşit Paşa, kurmayı düşündüğü sistemi 12 Ağustos 1839 tarihinde dönemin İngiltere Dışişleri bakanı Lord Palmerston'a verdiği muhtırada üç kelime ile bir "systeme immuablement établi" olarak özetlemiştir. Paşa'nın bu yorumu siyasi ve hukuki açıdan yorumlara açık olmakla birlikte, bu üç kelime bizlere Paşa'nın yeni yapılmasını istediği sistemin, değiştirilemeyecek yeni bir sistem olması gerektiğini düşündüğünü göstermektedir.

⁶¹ Islahat Fermanı'nda yer alan; "Gülhane'de kıraat olunan Hatt-ı Hümayun ile ve Tanzimat-ı Hayriyyem mucibince her din ve mezhepte bulunan kaffe-i tebaa-i şahanem hakkında bila-istisna emniyet-i can ve mal mahfuziyet-i namus için taraf-ı eşref-i teyid kılındığından..." ibaresi bizlere Tanzimat Fermanı'nda gayrimüslimlere verilen hakların aynı şekilde Islahat Fermanı'nda da korunduğunu ve teyit edildiğini göstermektedir.

⁶² Cleveland, William, **Modern Ortadoğu Tarihi**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2015, s.95

“Osmanlılık” kimliği yaratmasıdır⁶³. Her iki fermanın da ortak amacı Müslim ve Gayrimüslimleri her yönden bir eşitleme düşüncesidir. Bu dönemde hukuki mevzuatın bütün tebaaya eşit olarak düzenlenmesi ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu’nda laik gelişmeler de başlayacaktır⁶⁴. Yapılan reformlar sadece Osmanlı İmparatorluğu’nu laikleştirmeye başlamamış; aynı zamanda Hristiyan cemaatlerin de hukuku ve kurumlarını da laikleştirmeye başlamıştır. Bu sürecin sonunda dini cemaatler, Osmanlı İmparatorluğu’nun klasik çağından beri hiçbir zaman sahip olmadıkları bir kurumsallaşma sürecine girmişler, yeni yasal düzenlemelerle güç ve prestij kazanmışlar ve dolaylı yoldan ayrılıkçı milliyetçi hareketleri de teşvik etmişlerdir⁶⁵.

Tanzimat dönemini yapılan reformları dönemsel olarak ikiye ayırabiliriz. İlk dönem Tanzimat Fermanı’nın ilanından Islahat Fermanı’nın ilanına kadar geçen süredir. İkinci dönem ise Islahat Fermanı’nın ilanından I. Meşrutiyet’in ilanına kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Tanzimat döneminde pek çok düzenleme yapılmıştır. Konumuz kapsamında değerlendireceğimiz düzenlemelerden ilki taşra teşkilatlanmasına dair yapılan düzenlemelerdir. Taşra teşkilatlanmasında halkın can ve mal güvenliği temin edilerek, kişilerin gelirine göre miktarı önceden belirlenmiş olma şartıyla vergi ödemesine karar verildi. 1840 yılında iltizam usulü kaldırılarak sancak idaresi muhassıllara verildi. Muhassıllar, halkın ödeyeceği vergi miktarını belirlemekte mükellefti. Aynı zamanda muhassıllara yardımcı olmak amacıyla “Muhassıl Meclisleri” de oluşturuldu. Ancak bu uygulamadan sonuç alınamadı ve 1842 yılında taşra teşkilatı yeniden şekillendirildi. Sancak merkezlerine “Sancak Meclisi” olarak adlandırılan ve üyeleri seçimle gelen meclisler oluşturuldu. Bu meclisler hem idari hem de hukuki işlere bakmasına karşın mali işlerden ise mal müdürleri sorumlu oldu.

⁶³ Gelvin, James L, **Modern Orta Doğu Tarihi 1453-2015**, Çev. Güneş Ayas, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016, s.93

⁶⁴ Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016, s.141

⁶⁵ Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev. Yasemin Saner, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2015, s.100

Tanzimat reformları çerçevesinde 27 Kasım 1846 tarihinde yayınlanan Talimat-ı Umumi kanunları ile taşra teşkilatı yeniden düzenlenmiştir. 1840-1849 yılları arasında yapılan düzenlemeler taşra teşkilatında pek çok yenilik yapmasına rağmen mevcut sorunları aşamamış ve 1849 yılında yeni bir düzenleme yapılmıştır. 1849 yılında yapılan düzenleme ile merkezdeki Meclis-i Vâlâ'nın bir benzeri olarak eyaletlerde "Eyalet Meclisleri" kuruldu. Yargı, eğitim, bayındırlık, eğitim, öğretim gibi konuların tartışıldığı bu meclise vali başkanlık etmiştir. Mecliste ise müftü, defterdar, kadı, Müslümanların ve Gayrimüslimlerin temsilcileri bulunmaktaydı. Temsilciler sayesinde yerel halkın bir temsil gücü bulursa da yerel halkın bu gücü sembolik kalmıştır. Çünkü bölgenin köklü ve güçlü aileleri güçlerini oluşturulan meclislerde de korumaya devam etmiş ve kendi çıkarları gözetmişlerdir. Bu nedenden ötürü meclisler, istenilen sonucu verememiştir. Mutasarrıfların ve valilerin yetkileri 1852 tarihli fermanla düzenlenmiş ve 1858 tarihli fermanla genişletilmiştir.

Islahat Fermanı'nın ilanı ile Tanzimat reformları sürecinde ikinci dönem başlamıştır. Bu dönemin önemli bir diğer düzenlemesi ise 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi'dir. Osmanlı tarihinde toprağın kullanımına ilişkin kararlar, padişahların emirlerinden ve şeyhülislamın fetvalarından meydana gelmekteydi. Yapılan bütün düzenlemeler dağınık bir şekildeydi ve sipahilerin ılgası gibi çeşitli nedenlerle toprak kanunlarında bazı değişiklikler yapılması gerekmekteydi. Tanzimat reformları çerçevesinde 1847 yılında Tapu Nizamnamesi yapılmış, 1852 tarihli düzenleme ile bu nizamnamenin imparatorluğun genelinde uygulanmasına karar verilmiştir. Tanzimat reformları çerçevesinde 6 Haziran 1858 tarihinde Arazi Kanunnamesi kabul edilmiştir. Bu kanunname 16 Şubat 1849 tarihinde düzenlenen ve toprak hukuku esaslarını içeren kanunnamenin ardından aslında Tanzimat reformları çerçevesinde oluşturulan ikinci bir düzenlemedir.

Kanunnamenin düzenlenme amacı belirli sorunun çözümüne ulaşmak değil, imparatorluk içerisindeki pek çok soruna çare aramaktır. Bu açıdan kanunnamenin yapılış amacı ileride karşılaşılabilecek bazı durumların yaratacağı sorunlara cevap olmaktan daha ziyade imparatorlukta meydana gelen pek çok sorunun neticesinde

yapılan bir düzenleme olarak ele alınmalıdır. 1858 Arazi Kanunnamesi'nin temel amaçları; toprak üzerindeki aracılarn gücünü kırmak, özel mülkiyet güvencesi sayesinde tarımsal gelişmeyi arttırmak, topraktan sağlanan gelirin düşmesine bağlı olarak arazi gelirlerini kontrol altına almaya çalışmak, dünya kapitalist sistemine ayak uydurmaya çalışmak, merkezi otoriteyi güçlendirmek, ekilebilir arazi sayısını arttırmak ve bu araziler üzerinden vergi almak, toprakları kontrol altına almak, imparatorluğun genelinde başlayan modernleşme hamlelerini hızlandırmak şeklinde özetlenebilir. Osmanlı İmparatorluğu bir tarım toplumu olduğu için yapılan düzenlemeler de imparatorluk genelinde azalan tarımı ve tarımdan sağlanan geliri arttırmak amacıyla da yapılmıştır. Kanunname sayesinde imparatorluk genelinde geçerli olmak şartıyla toprak hukukunda bir birlik sağlanmıştır.

Kanunname ile çeşitli sorunlar da ortaya çıkmıştır. Bu sorunlardan bazıları ise kanunnamenin imparatorluk genelinde ne derece ve ne zaman uygulanacağı sorunudur. Suriye bölgesindeki araziler uzun yıllardan beri büyük ailelerin elinde toplanmış durumdaydı. Parçalı olmayan bu yapı sayesinde şeyhler toprağı kolaylıkla kendi adlarına kaydettirmişlerdir. Bu sayede şeyhlerin azalan siyasi güçlerine tezat oluşturacak şekilde iktisadi güçleri ve etki alanları artmıştır. Aytekin'in Peter Sluglett ve Marion-Farouk Sluglett'ten aktarımına göre, Arazi Kanunnamesi ile özel mülkiyet arazilerin yaratıldığı görülse de bu gelişmeler zaten uzun süredir devam etmekteydi, öyle ki XVIII. yüzyılında dahi kırsal kesimlerde arazi sahipliğı başlamış durumdaydı⁶⁶. Bu bağlamda bölgede toprak sahipliğı, 1858 Arazi Kanunnamesi'nden önce de yaygın bir uygulamadır. Ayrıca, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da başlattığı modernleşme hamleleri içerisinde toprağın düzenlenmesi de vardır. Mehmet Ali Paşa toprağın üzerinde büyük bir güce sahiptir. Baer'e göre Mısır'daki toprak reformunun temel hedefi, "toprak sahiplerinin haklarını genişletmek ve mülkiyet haklarını güvenli kılmaktır"⁶⁷. Arazi Kanunnamesi'nden öncesinde de Suriye'de toprak özel mülkiyet haline dönüşmeye başlamıştır. Arazi Kanunnamesi ile

⁶⁶ Aytekin, E. Attila, Hukuk, Tarih ve Tarihyazımı: 1858 Osmanlı Arazi Kanunnamesi'ne Yönelik Yaklaşımlar, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, 2005, 723-744, s.739

⁶⁷ Aytekin, E. Attila, Hukuk, Tarih ve Tarihyazımı, s.727

bu sürecin hızlandığını görmekteyiz. Arazi Kanunnamesi ile topraklarının tescilinde 1846 tapu sicili düzenlemesinde de olduğu gibi şeyhler ve mukataacılar tarafından sabote edilmiştir⁶⁸. Kanunnamenin yürürlüğe girmesinden yaklaşık altı ay sonra da Kesrevan'da bir isyana meydana gelmiştir.

Kanunname, Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik ve toplumsal dönüşümlere yol açmıştır. Toprak hukukunda düzenleme yapan bu yasal düzenleme ile toprak, özel mülkiyet haline gelmiştir. Bu kanunname sayesinde toprağın mülkiyeti de resmî olarak şeyhlere ait olmuştur. Bu kanunname ile piyasa için yapılan üretim egemen hale gelmiş ve piyasa odaklı üretim kısa zamanda büyük tarımsal bölgeler yaygınlaşmıştır⁶⁹. Kanunname sayesinde toprak özel mülkiyet haline gelmiş ve böylelikle toprağın metalaşma süreci tamamlanmıştır. Böylece toprak ve topraktan sağlanan kazanç metalaşmış ve ticarileşmiştir. Başka bir deyişle artık toprak, alınıp satılabilinen bir nesne haline dönmüştür. Aynı zamanda mülkiyet varlığının askere alınma ya da vergilendirme gibi bir anlamı olduğu için köylüler arazilerini kendi üstlerine kaydetmek istememişlerdir. Köylüler arazilerini şeyhlerinin, aşiret reislerinin ya da askere gitmesi mümkün olmayan kişilerin üzerine yapmışlardır. Böylelikle köylülerin ücrete tabii olarak çalışan tarım işçilerine dönüşüm süreci tamamlanmıştır. Bu tip nedenlerden ötürü kanunnameden daha çok feodal beyler yararlanmıştır. Tanzimat reformları sayesinde feodal beylerin siyasi gücü zayıflamasına karşın iktisadi güçleri ise artmıştır.

Hem Tanzimat Fermanı hem de Islahat Fermanı devlet kademesinden, dini gruplardan, din adamlarından, mahalli halktan, yerel eşraftan ve hatta sıradan insanlardan dahi tepki çekmiştir. Tepkiler sadece dini temelli değildir. Aynı zamanda menfaatleri uğruna görevlerini istedikleri gibi suistimal edebilen pek çok üst kademedeki gelen siyasi tepkilerden de mevcuttur. Gelen tepkiler aynı zamanda ekonomik temelli tepkilerdir. Vergilerin eşitlenmesi, cizyenin kaldırılması, askerlik hizmetinde din farkının gözetilmeden yapılması ne Müslüman tebaayı ne de

⁶⁸ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 28

⁶⁹ Çetinkaya, Y. Doğan, **Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s.26

Hristiyan tebaayı memnun etmiştir. Yapılan reformlar hem Müslüman hem de Hristiyan din adamlarını memnun etmediği için bazı bölgelerde ayaklanmalara önayak olmuşlardır⁷⁰. Kapitülasyonlar ile sahip oldukları ticari üstünlüklere ek olarak reform yasaları sayesinde durumları daha da iyileşen gayrimüslim tebaanın zenginleşmesine yardımcı olurken, Müslüman tebaada ise böyle hızlı bir ilerleme olmamıştır.

Tanzimat reformları boyunca, yerel halkın sesini duyuramaması ve kanunların tam olarak uygulanamamasının ise çeşitli sonuçları olmuştur. Bu dönemde imparatorluğun çeşitli yerlerinde yerel isyanlar meydana gelmiştir. Bu isyanlardan birisi de Kesrevan İsyanı'dır. Köylüler, tüm sosyal gruplardan eşit ve adil vergi alınması, haksız yere ödenen vergilerin geri verilmesi, dayak ve angaryanın kaldırılması, mukataacıların imtiyazlarının kaldırılması, çiftçilere karşı baskıcı tedbirlerin sona erdirilmesi, köylülerin vekiller aracılığı ile yönetimde söz sahibi olması, memur olarak atanacak kişilerin adaletli, yetenekli ve kanunlara uyan kişiler olması gibi nedenlerden dolayı isyan etmişlerdir. Köylüler, Bab-ı Ali'nin vaat ettiği sosyal ve siyasi eşitlikte ısrar etmişler, bu süreçte Kesrevan İsyanı'nın lideri Tanyus Şahin ise geleneksel misafirperverlik ve adalet ile toplumsal ve sosyal hiyerarşiyi yeniden kurmaya çalışmıştır⁷¹.

1.2. Cebel-i Lübnan Bölgesindeki Dini Gruplar ve Bölgedeki Dini Grupların Bölgeye Etkileri

Sünni ve Şii Arap kabilelerinin bölgeye göçüp geniş ovalara ve kıyılara yerleşmesi ve öncesinde gelen Hristiyan gruplarının bölgedeki varlığı, bölgenin dini yönetim esasına dayalı yapısını oluşturmaya⁷² ve hatta Lübnan'ın gelecekteki

⁷⁰ Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.245

⁷¹ Darling, Linda, **A History of Social Justice and Political Power in the Middle East**, Abingdon, Routledge, 2012, s.165

⁷² Qubain, **Crisis in Lebanon**, s.11

yönetim şeklini de belirlemeye başlamıştır. Bölgede Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet inancı çevresinde gelişen farklı inançlar bulunmaktadır.

Emirlik içerisindeki toplumsal ilişkiler bir ölçüde laik olup, toplumsal tabakalaşma toprak ağaları ve köylüler olmak üzere belli başlı iki sosyo-ekonomik gruptan oluşmakta ve köylüler de kendi içerisinde toprak sahipleri ve kiracılar olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı⁷³. Toplum üzerinde belirleyici olan iki büyük mezhebin sınırları içerisinde, ait oldukları mezhebe bağlılıkla yaşayan bir halk mevcuttur. Bu dini gruplar içerisinde, özellikle daha fazla ağırlık vermemiz gereken iki grup vardır. Bu gruplar Dürziler ve Marunilerdir. Bu iki dini grup Lübnan tarihi boyunca ağırlıklarını korumuşlardır.

Maruniler, bölgedeki Hıristiyanlar arasında en kalabalık mezhep Katolik mezhebini benimsemiş olan gruptur. Bunların dışında Cebel-i Lübnan'da Grek-Ortodokslar, Süryaniler, Grek-Katolikler ve sayıca daha az olan Ermeniler (Katolik, Protestan ve Gregoriden) bulunmaktadır. Katolik Rumlar ise daha çok Beyrut ve Sayda tarafında yaşarken, Ortodoks Rumlar ise Trablusşam tarafında yaşamaktadır⁷⁴.

V. yüzyılda yaşamış olan Aziz Marun tarafından kurulan mezhebe bağlı olan Maruniler, Ortodoks diyofizit anlayışın onaylandığı Kadıköy Konsili'ni kabul ederek monofizitliğe karşı tavır almışlardır. Maruniler, Trablusşam ile Beyrut arasındaki bölgede, Lübnan dağının eteklerinde, dağınık olarak Bekaa vadisinde ve Şuf bölgesinde yaşamışlardır. Bu bölgeyi İslam fetihlerine karşı sığınacak bir yer bulmaya çalışırken VII. yüzyılda keşfetmiş ve Haçlı seferleri sırasında da Katolik olan Avrupa ile yakınlaşıp 1736 yılında al-Luwzayah Kilise Meclisi'nde tamamen Katolik olup Roma Kilisesi ile birlik olmuşlardır. XVI. Louis ise yayınladığı hatt-ı hümayun ile Lübnan'daki Marunileri himayesi altına almıştır⁷⁵. Maruniler, din faktörü nedeniyle Roma Kilisesi ile yakın ilişkiler kurmuştur.

⁷³ Odeh, **Lübnan'da İç Savaş**, s.63

⁷⁴ Ülman, **1860-61 Suriye Bunalımı**, s.8

⁷⁵ Acar, **Lübnan Bunalımı**, s.8

1700'lü yıllarda Maruni Keşişler Tarikatı kilise içerisinde özerk bir örgüt olarak kurulmuştur. Piskoposluğa bağlı olan tarikatı her manastırın kendi içerisinde seçtiği bir başrahip tarafından yönetilmekteydi. Keşişler köylüler arasından seçilmekte ve toprak işleriyle uğraşarak münzevi bir hayat sürmüşlerdir⁷⁶. Süregelen süreç boyunca hem daha geniş topraklara hem de destekçiye sahip olan Maruni Keşişler Tarikatı, zamanla hem Maruni hem de Dürzi toprak ağaları ile çatışmaya başlamıştır. Köylülerin yanında yer alan kilise, toprak ağaları tarafından ezilen köylüleri isyana teşvik etmeye başlamıştır.

Bölgedeki ikinci en büyük dini grup ise Müslümanlardır. Lübnan'da iç kesimlerde halkın büyük çoğunluğu İslamiyet'i benimsemişse de aralarında bir mezhep birliği yoktur. Sünni-Şii ayrımı mevcuttur. Ancak Şiiler ayrı bir mezhep veya millet statüsünde değildir⁷⁷. Bölgede Sünni, Şii ve kendine özgü gelenek ve ibadet şekilleri olan Dürzi denilen Müslüman toplulukları vardır. Maruni ve Dürzilerden sonra bir diğer önemli grup olan Şii Müslüman olan Mütavaliler, Suriye kıyılarının güneyinde ve Sayda ve Sur şehirleri arasındaki bölgede yaşamaktadır⁷⁸. Lübnan'da sayıca fazla olmamasına rağmen Sünniler de mevcuttur. "Lübnan bölgesindeki politik ve toplumsal yapının Sünniler lehine değişmesi, Selçukluların 1055'te Bağdat'ı alıp Şii Büveyhiler iktidarına son vermesi ile başlamıştır⁷⁹". Selçuklu İmparatorluğu, Suriye ve Lübnan'ı Sünnileştirme politikası izlemiş; Lübnan Dağı'ndaki kontrol edilmesi güç olan azınlıkları ise kendi haline bırakmıştır⁸⁰. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise Sünni Müslüman topluluk ayrıcalıklı ve avantajlı bir konuma sahip olmuştur.

Müslümanlar içerisinde en kalabalık grup ise Dürzilerdir. Dürziler, 1017 yılında kendisini Tanrı olarak ilan edip ortadan kaybolan ünlü Fatımi Halifesi al-

⁷⁶ Odeh, **Lübnan'da İç Savaş**, s.66

⁷⁷ Ortaylı, İlber, 19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar, **Osmanlı Araştırmaları IV**, Ed. Halil İnalcık, Nejat Göyünç ve Heath W. Lowry, ss.89-113, 1984, s.101

⁷⁸ Ülman, **1860-61 Suriye Bunalımı**, s.7

⁷⁹ Ayhan, Veysel ve Tür, Özlem **Lübnan Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye İle İlişkiler**, Bursa, Dora Yayınları, 2009, s.25

⁸⁰ Ayhan ve Tür, **Lübnan Savaş, Barış**, s.26

Hakim'in veziri Hamza bin Ali'nin kurduğu bir mezhebe dahil olan, kendilerini Müslüman Arap sayan, al-Hakim'in öldüğüne inanmayıp, O'nun bir gün dünyaya yeniden "mehdi" olarak döneceğine inanan bir inanç grubudur⁸¹. Mehdi inançlarından ötürü Fatimi halifeleri tarafından cezalandırılmıştır. Bu cezadan kaçmak amacıyla Darazi adında bir din hocasının önderliğinde Suriye'ye göçen Dürziler, Lübnan dağının güneyindeki Şuf bölgesinde, Anti Lübnan dağlarındaki Hasbeya ve Reşaya çevresinde, Şam'ın güneyindeki Havran bölgesinde yaşamışlardır⁸². Şiiliğin bir alt kolu olan Dürziler bölgeye XI. yüzyıldan sonra kök salmaya başlamışlardır⁸³. Dürziler, Müslüman Arap olmakla birlikte mezhep ayrılıkları yüzünden kendilerini ayrı bir grup olarak tanımlamaktadırlar. Dürzilerin hangi dine mensup olduğu da tartışmalı bir konudur. Bazı kaynaklarda Müslüman olarak geçerken, bazılarında da Şiiler ve Nusayriler ile birlikte anılır, ama asla "hakiki bir Müslüman" yani "Sünni" olarak adlandırılmamışlardır⁸⁴.

Geleneksel Dürzi üstünlüğü XVIII. yüzyıla kadar devam etmiştir. Ancak Dürzi aileleri arasındaki çekişmeler, toplumsal örgütlenmelerinin azalması, ekonomik güçlerini yitirmeleri gibi nedenlerden ötürü bu üstünlük Marunilerin lehine bozulmuştur. 1842 yılında Kudüs'te kurulan Protestan Kilisesi'nin misyonerleri Suriye ve Lübnan'a yayılmasıyla bölgede yürütülen Protestanlık lehine misyonerlik faaliyetlerini artmış, Dürziler bu çalışmaların sonucunda Protestanlığı kabul ederek İngilizlerin himayesine girmişlerdir⁸⁵. Bu gibi nedenler geleneksel Dürzi üstünlüğünün bozulmasına ve Marunilerin ekonomik ve siyasi bakımdan güçlenmesine neden olmuştur.

Görüldüğü gibi Cebel-i Lübnan bölgesinde ortak bir din ya da mezhep birliği yoktur. Akarlı'ya göre bölgedeki grupları uzlaştırma aracı mezhepçiliktir. Akarlı

⁸¹ Ülman, **1860-61 Suriye Bunahımı**, s.7

⁸² Ülman, **1860-61 Suriye Bunahımı**, s.7

⁸³ Hirst, David, **Küçük Devletlerden Sakının Lübnan Ortadoğu'nun Savaş Alanı**, Çev. Timur Demirtaş, Ömer Behram Özdemir, Ayşe Selcan Özdemirci, İstanbul, İyidüşün Yayınları, 2016, s.26

⁸⁴ Reinkowski, **Düzenin Şeyleri**, s.249

⁸⁵ Karal, **Osmanlı Tarihi**, s.211

mezhepçiliği; “Birbirinden farklı ve birbirinden şüphe eden mezhep gruplarının rejimi kabul etmesini ve rejimin kırsal alanda da yayılmasını kolaylaştırmıştır”⁸⁶ diye belirtmektedir. Bu toplulukların bazıları sadece dini alanda etkiliyken bazıları da siyasette de etkin rol oynamaktadır.

Bölgede farklı mezheplerden ötürü çatışmalar çıksa da bu çatışmalar genel bir soruna dönüşmemiş ve bölge içerisinde çözülmüştür. Lübnan’da cemaatler arasındaki ilk geçimsizlik XVII. yüzyılın ortalarından itibaren bölgeye gelen Hristiyan misyonerlerin faaliyetleri sonucunda Dürzilerin Hristiyanlığa geçmesiyle başlamıştır⁸⁷. XVIII. yüzyılda pek çok çatışma olsa da bölge durağandır. Çatışmalar, feodal toplumun “dışa kapalı” yapısı içerisinde gerçekleşmekte ve mezhepler üzerinden bir çatışma temeline oturmamaktadır⁸⁸. Dürziler ve Maruniler arasındaki denge 1800’den itibaren bozulmaya başlamıştır. “Bir XIX. yüzyıl yazarına göre 1860 yıllarında Suriye bölgesinde üç büyük dine bağlı on beşi aşkın mezhep vardır⁸⁹”.

Bölgedeki Maruniler güçlenirken, Dürzi gruplar arasındaki silahlı mücadele ise gittikçe şiddetlenmiştir. Bu yıpranmayı II. Beşir Şihap’ın izlediği politikalar da pekiştirmiştir. Şihap ailesi, gücünün zirvesindeyken yönetimde II. Beşir Şihap vardır. Şihap, “al-Kabir⁹⁰” olarak adlandırılmaktaydı⁹¹. Hitti’ye göre II. Beşir Şihap’ın dini açısından belirsizliği şu şekildedir; “Vaftiz yoluyla Hristiyan, evlilik yoluyla Müslüman, inançtan ziyade yarar sağlamak için Dürzi”⁹².

Geleneksel Dürzi üstünlüğünün azaldığı, Marunilerin daha etkin hale geldiği ve Dürzi-Maruni ittifakının bozulduğu dönemde bölgenin Emir’i olan II. Beşir Şihap, güçlü ve merkezi bir devlet kurmayı hedeflemiştir. Bu amacı uğruna Cebel-i Lübnan

⁸⁶ Akarlı, Engin Deniz, **The Long Peace: Ottoman Lebanon**, Los Angeles University of California Press, 1993, s. 161

⁸⁷ Baktıaya, **Osmanlı Suriyesi’nde**, s. 187

⁸⁸ Reinkowski, **Düzenin Şeyleri**, s.59

⁸⁹ Ülman, **1860-61 Suriye Bunahımı**, s.6

⁹⁰ Büyük, müthiş yönetici

⁹¹ Hitti, Philip K., **History of Syria: Including Lebanon And Palestine**, Londra, Mac Millan Yayınları, 1951, s. 694

⁹² Hitti, Philip K., **Lebanon in History**, New York, St. Martin Press, 1962, s.417

bölgesindeki pek çok feodal ailenin sonunu getirmiş, mülklerine el koymuş, isyancı beylerden tımarları zorla almış ve kendi oğullarına devretmiş, Güney Lübnan'daki büyük feodal Dürzi beylerinden mülkleri devralmış ve buralara görece daha küçük olan ve kira ödeyen kuzey bölgesi Marunilerini yerleştirmiştir⁹³. Ayrıca II. Beşir Şihap'ın bölgeyi batılılaştırma isteği, gittikçe daha büyük bir bütçeye ihtiyaç duymuştur. Bu bütçeyi de köylülerden daha fazla vergi toplayarak elde etmeye çalışmıştır. 1820 yılında köylerde II. Beşir Şihap'ın uyguladığı ekonomik sistem nedeniyle bir ayaklanma çıkmıştır. Bu ayaklanmadaki dini gruplar ve bu gruplar arasındaki ittifaklar önemlidir. II. Beşir Şihap'ın dini uygulamalarından ötürü Piskopos İstfan diğer ruhbanla birlikte ayaklanmaya katılmıştır. Beşir ise halk ve dini grupla ile savaşta Canbolat ailesine güvenirken, diğer Dürzi ve Şii toprak ağaları halkın yanında yer almıştır. Beşir'in devrilmesini isteyen iki Şihap emiri de onlara katılmış, Maruni toprak ağaları da bazı Dürzi toprak ağaları gibi ya ayaklanmaya karşı savaşmış ya da tarafsız kalmıştır⁹⁴. Bu isyan 1821'de bastırılmıştır.

İsyanın bastırılmasının ardından 1822 yılında II. Beşir Şihap Mısır'a kısa süreliğine sürgüne yollanmıştır. Bölgede güçlü bir yöneticinin olması nedeniyle bu otorite boşluğunda Canbolat ailesi güçlenmiştir. II. Beşir Şihap Mısır'dan geri döndüğünde bu güçten rahatsızlık duymuştur. II. Beşir Şihap Mısır'dan döndükten sonra yeni ittifaklar aramıştır. Bu arayışına ise Kilise cevap vermiştir. Kilise, II. Beşir Şihap'la ittifakı sayesinde halk ayaklanması ile kaybettiği gücünü geri kazanmıştır. II. Beşir Şihap ile müttefik olan Maruni Kilisesi halk içindeki etkinliğini eğitim, kitaplar, köylüler ile iyi ilişki gibi çeşitli yollarla yapmaya çalışmış, Maruniler ve Dürziler arasındaki ilişkilerin bozulması için de çeşitli tahrirlerde bulunmuştur⁹⁵.

Maruniler ve Dürziler arasındaki "ilk ciddi kırılma" ise Beşir Şihap ile Beşir Canbolat arasındaki rekabetle başlamıştır. 1822-1825 yılları arasında Şihap ailesi ile Canbolat ailesi arasındaki mücadelede Beşir Şihap, Mısır valisi ile Maruni

⁹³ Reinkowski, **Düzenin Şeyleri**, s.66

⁹⁴ Odeh, **Lübnan'da İç Savaş**, s.67

⁹⁵ Odeh, **Lübnan'da İç Savaş**, s.69

Kilisesi'nin desteğini kazanmıştır. 1825 yılında Muhtara'da gerçekleşen karşılaşmada Beşir Şihap Beşir Canbolat'ı yenmiş ve Beşir Canbolat Akka'da idam edilmiş, mallarının ve topraklarının bir kısmı Marunilere dağıtılmıştır⁹⁶.

Mısır'ın işgaline kadar olan süreçte, Lübnan bölgesinde Dürzi aileler daha egemen ve daha güçlüdür. İbrahim Paşa otoritesini güçlendirmek için bölgedeki dini gruplar arasındaki hassas dengeyi Hristiyanlar lehine bozmuştur. Dürzilere karşı Sünni bir söylem benimsenmiştir. Hristiyanları “kafir” olarak nitelendirmese de Dürzileri “sapkın” olarak nitelendirmiş ve mallarının yağmalanmasına cevaz verilmiştir. “Aman dileyen Dürziler “sapkın” yaftalamasından kurtulsa da yeni isyan dalgasıyla birlikte yeniden “sapkın” ilan edilmişlerdir”⁹⁷.

Mısır'ın işgali döneminde Cebel-i Lübnan'da mezhepler arası kutuplaştırıcı bir politika izlenmiştir. İbrahim Paşa, otoritesini tesis etmek ve güçlendirmek amacıyla Dürzilerin karşısında durmuş ve Marunileri silahlandırmıştır. Bu dönemde mezhepler arasındaki eski geçimsizlikler tekrardan su üstüne çıkmıştır. Aynı zamanda hem Osmanlı İmparatorluğu'nun hem de İbrahim Paşa'nın başlatmış olduğu modernleşme hamleleri de bu durumu körüklemiştir. Bu dönemde Müslim-Gayrimüslimin yargı önünde eşitliğinin sağlanması, Gayrimüslimlerin de askere alınması, vergi eşitliği, Gayrimüslimlerin de devlet memuru olma serbestisi gibi nedenlerle Müslümanlar ve Gayrimüslimler sık sık karşı karşıya gelmiştir. Aynı zamanda Paşa'nın Arap Hristiyanları yanına çekmek amacıyla Hristiyanlara yüksek rütbeler vermesi pek çok kesimi rahatsız etmiştir. Paşa'nın izlediği siyaset sonucunda dinler ve mezhepler arası denge bozulmuş ve çeşitli isyanlara neden olmuştur.

Mısır'ın işgali sona erip Osmanlı İmparatorluğu idaresini yeniden tesis ettikten sonra yurda dönen Dürziler, eski konumlarını geri istemiş ve isyandan sorumlu tuttıkları Şihap ailesinden ve Marunilerden intikam almak istemişlerdir⁹⁸. İsyanın ardından, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki cemaatler ile kurduğu

⁹⁶ Turan, **İmparatorluk ve Diplomasi**, s.364

⁹⁷ Baktıaya, **Osmanlı Suriyesi'nde**, s.192

⁹⁸ Baktıaya, **Osmanlı Suriyesi'nde**, s. 192

ilişkiler büyük ölçüde değişse de Baktıaya'ya göre Maruniler ise sahip oldukları etkinlik ve özgürlükten kolayca vazgeçmeyecektir⁹⁹. Bu dönemde Hristiyanların, Mısırlıların bölgeye getirdiği özgürlük ve eşitlik ortamında coşkuyla yaptıkları bazı gösteriler, Şam'da ilk meyhanenin açılması, sokaklarda içki içilmesi, savaştan dönen askerlerin camilere yerleştirilmesi, Şam müftüsünün evi olarak bilinen eve üst rütbeli bir Hristiyan'ın yerleştirilmesi, Gayrimüslimlerden alınan ferde vergisinin Müslümanlardan da alınması, ferde vergisine karşı olanların sert biçimde cezalandırılması¹⁰⁰ gibi olaylar, bölgedeki dini gruplar arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine sebep olmuştur.

Cebel-i Lübnan Emiri II. Beşir Şihap'ın isyanı bastırmak için Maruni askerleri kullanması, İbrahim Paşa'nın uyguladığı mezhepsel ayrılıkları gün yüzüne çıkartan ve pekiştiren yönetim politikası, 1839 ve 1856 yıllarında ilan edilen fermanların inanç ve ırka bakılmadan eşit haklar tanınması gibi pek çok neden Müslümanların Hristiyanlara karşı olan tutumlarının değişmesine ve cemaatlerin birbirilerine karşı yabancılaşmasına yol açmıştır¹⁰¹. Bu bağlamda halkın hem İbrahim Paşa'nın uyguladığı reform hareketlerine hem de Tanzimat ve Islahat Fermanlarına bu kadar çok tepki verilmesinin nedenlerinden biri de halkın dini kimlikleri ile siyasi fikirlerini birleştirmesidir.

1.3. Cebel-i Lübnan'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı

Cebel-i Lübnan bölgesinde pek çok mezhep bir arada yaşamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu ele geçirdiği diğer topraklarda olduğu gibi Cebel-i Lübnan'da da halkın din, dil, kültür ve sosyal yaşantısına müdahale etmemiştir. Cebel-i Lübnan, bölge içinden atanan emirler aracılığıyla yönetilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun uyguladığı bu liberal sistem Lübnan'da farklı dini, kültürel sosyal ve etnik yapıların

⁹⁹ Baktıaya, **Osmanlı Suriyesi'nde**, s.103

¹⁰⁰ Baktıaya, **Osmanlı Suriyesi'nde**, s. 188

¹⁰¹ Choueiri, **Ortadoğu Tarihi**, s.291

Osmanlı İmparatorluğu idaresi boyunca korunmasına da olanak sağlamıştır. Bölge hem merkezden uzak oluşu hem de görece özerk bu yapısı sayesinde farklı dini, kültürel sosyal ve etnik yapılar bölge içerisinde söz sahibi olabilmıştır.

Cebel-i Lübnan'ın çok dinli ve çok kültürlü bu yapısı içerisinde iki grup ön plana çıkmaktadır. Bu gruplar Maruniler ve Dürzilerdir. Maruni ve Dürzi mezhepleri dağın hem ekonomik hem sosyal hem de siyasal hayatında belirleyici bir rol oynamaktadır. Bölgede yaşayan Maruniler ve Dürzilerin dini inanışları gibi ekonomik ve sosyal yaşantıları da birbirinden farklıdır. Osmanlı İmparatorluğu bölgeyi fethettikten sonra dağın yönetimini Dürzi olan Ma'an ailesinden I. Fahreddin'e vermiş ve Ma'an ailesini dönemin vergi mültezimi olarak görmüştür.

Cebel-i Lübnan bölgesi 1831 yılına kadar ayrı bir idari bölüm değildir. Bölgenin kuzey kısmı Trablusşam eyaletine, güney kısmı ise Sayda eyaletine bağlıdır. Osmanlı hakimiyeti döneminde bölge yerel grupların muhalefeti, etnik, mezhep, din temelli sorunlar ve iktidar mücadeleleri nedeniyle daima sorunlu olsa da, Osmanlı İmparatorluğu idaresi altında olduğu dönem boyunca imtiyazlı statüsünü korumuştur. Cebel-i Lübnan bölgesi Maruni ve Dürzi mukataalar olmak üzere bölünmüş durumdaydı ve mukataacılar Osmanlı mültezimlerinin aksine kırsalda yaşamaktaydılar¹⁰². Mukataa bir kazayı ifade etmekte, mukataacı ise bağlı oldukları bölgeyi idare eden kaza idareciler olarak tanımlanmaktadır. Bu sistem ise Osmanlı İmparatorluğu'ndaki iltizam sistemini temel almaktaydı. Mukataacıların idare ettikleri büyük toprak parçaları olan uhdelere vardı ve kanuni olarak bir dayanağı olmasa da mukataacılar köylülerin sosyal hayatlarını düzenlemekte ve köylüler özel günlerde mukataacılara hediyeler vermek durumundaydı¹⁰³. 1697 yılına kadar Cebel-i Lübnan'ın önde gelen mukataacı ailesi Ma'an ailesi olmasına rağmen ailenin son üyesi olan Ahmet'in çocuğu olmadan vefat etmesi üzerine, Cebel-i Lübnan'ın önde gelen mukataacı ailesi Şihap ailesi olmuştur. Dürziler, Maruni mukataacı olan Şihap ailesine karşı hizipleşmemiş ve Şihap ailesini yeni vergi mültezimi olarak kabul

¹⁰² Benin, **Workers and Peasants in the Modern Middle East**, New York, Cambridge Üniversitesi Yayınları, 2001, s.28

¹⁰³ Benin, **Workers and Peasants in the Modern Middle East**, s.28

etmiştir. XVII. yüzyıldan beri bölgede meydana gelen sorunlar bölge içerisinde, bölgenin ileri gelen aileleri arasında çözülmekteydi.

Maruni ve Dürzi köylüler toplumsal alanda şeyhlerin ismi ile anılırdı. Bu bağlamda “şeyh” ise Arapça bir sözcük olup “Arap kabile ve aşireti başkanı, en üst düzeydeki yönetici” anlamına gelmektedir. Ikta sistemi uygulanan Cebel-i Lübnan’da, köylülerin çalıştıkları toprak üzerinde bir mülkiyet hakkı yoktu. Köylülerin içerisinde yaşadıkları siyasi, sosyal ve ekonomik sistem katı Avrupa feodal sistemi gibi tam bir serflik olmasa da köylüleri şeyhlere bağlayan çok güçlü siyasi ve askeri bir bağlılık sistemi idi. Köylüler ile şeyh arasına yapılan anlaşma ile köylülerin hem çalışma hem de sosyal hayatları düzenlenmekteydi. Ancak bu kapalı sistem içerisinde dahi zaman zaman çeşitli isyanlar meydana gelmekteydi. Örneğin 1759 yılında Maruni köylüler dönemin önde gelen Hamadeh ailesine karşı ayaklanmış ve Şihap ailesinin yönetimi altına girmek istemişlerdir. Şihap ailesi ise bu dönemde tarımsal üretimin devamlılığını sağlamak için Marunileri Kesrevan ve Şuf’a doğru göç etmeye ikna etmiştir¹⁰⁴.

Dürzi ve Maruni şeyhler birbirlerinden ayrı bölgelerde yaşamış olsalar da Maruni ve Dürzilerin birlikte yaşadığı karma köyler de mevcuttur. Örneğin Kesrevan tarafı Maruni şeyhinin etkin olduğu bir bölgeyken Şuf ise Dürzi şeyhlerinin etkin olduğu bir bölgedir. Buna karşılık Matn ve Sayda’nın altı Dürzi ve Marunilerin beraber yaşadığı karma köylerden oluşmaktadır. Beyrut bölgesi ise hem yerli hem de yabancıların yaşadığı bir bölgedir.

XVI. ve XVII. yüzyılda Beyrut doğudaki önemli bir liman kentidir. Bu dönemde nüfusu ise 5.000 civarındadır. Bu dönemde tarıma ek olarak evlerdeki dokuma tezgahlarında dokuma yapan köylüler, dağın kapalı yapısı içerisinde yaşamaktaydı¹⁰⁵. Bu dönemde Hristiyanlar, Dürziler ve Şiiler uyum içerisinde bir arada yaşamaktadır. 1760 yılında İtalyan bir başrahip olan Mariti, Dürzilerin

¹⁰⁴ Odeh, **Lübnan’da İç Savaş**, s.63

¹⁰⁵ Hitti, **Lebanon in History**, s.407

Hristiyanların dinlerine karşı saygı duyduklarını ve onlarla dost olduklarını belirtmektedir¹⁰⁶.

İlk inceleyeceğimiz grup Marunilerdir. Maruniler daha çok Beyrut'un doğusu ve kuzey doğusunda yaşamışlardır. Maruniler, Kadişa Vadisi'nin patrikleri ile dönemin önde gelen Hamadeh ailesi ile sorunları olması, Bsharri ve Kuzey Lübnan'ın giderek fakirleşmesi gibi nedenlerle 1545 yılından beri Lübnan Dağı'na ve Kesrevan'a göç etmeye başlamışlardır¹⁰⁷. Aynı zamanda bu dönemde Şii unsurunu dengelemek için de Biblos'ta ve Kuzey Lübnan'da yaşayan Maruniler Kesrevan'a göç etmeye başlamışlardır¹⁰⁸.

XVI. ve XVII. yüzyıla kadar sayıca en kalabalık grup olan Maruniler olmasına rağmen ekonomik güç Dürzilerin elindedir. Ancak XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise Dürzilerin gücü azalmaya başlamıştır. Dürzilerin azalan otoritesini ise Maruniler doldurmuştur. Bu dönemden sonra Maruniler ekonomik olarak da bir yükselişe geçmiştir. Marunilerin ekonomik olarak güçlenmesinin tek sebebi Dürzilerin neden olduğu otorite boşluğu değildir. Aynı zamanda XVII. ve XIX. yüzyıllarında Maruni ruhban sınıfı hızla ekonomik ve politik güç kazanmaya başlamıştır. Bunun en önemli nedeni ise 1700'lü yıllarda Maruni Keşişler Tarikatı kilise içerisinde özerk bir örgüt olarak kurulmuştur. Keşişler hayatlarını devam ettirebilmek için toprak işleri ile uğraşmış, daha fazla toprak satın alabilmek amacıyla para biriktirmiş ve bu durum onları "Lübnan toplumunun en geniş mülkiyet sahiplerinden biri" haline getirmiştir¹⁰⁹. Maruni Keşişler Tarikatı, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru tarikatın zenginleşmesi ile Maruni ve Dürzi toprak ağalarının gücünü azaltmak amacıyla vergilerini doğrudan emire ödemeye başlamıştır¹¹⁰.

¹⁰⁶ Hitti, **Lebanon in History**, s.407-408

¹⁰⁷ Salibi, Kamal, **A House of Many Mansions History of Lebanon Reconsidered**, Londra, I.B. Tauris&Co. LTD, 1989, s.103

¹⁰⁸ Salibi, **A House of Many Mansions**, s.104

¹⁰⁹ Odeh, **Lübnan'da İç Savaş**, s.66

¹¹⁰ Odeh, **Lübnan'da İç Savaş**, s.66-67

Memlûklûler döneminen beri Şuf'un belirli bölgelerinde iç pazar için ipek üretilmekteydi¹¹¹. Ancak Ma'an ailesinden II. Fahreddin'in teşviki ile Cebel-i Lübnan bölgesinin ana tarımsal ürünü dut ağacı yetiştiriciliği ve ham ipek olmuştur¹¹². Maruniler sadece Maruni şeyhlerin yönetimi altındaki bölgelerde yaşamamışlardır. Aynı zamanda Dürzilerin yönettiği bölgelerde de yaşamışlardır. Bu ailelerden öne çıkanı ise Dürzi Canbolat ailesidir. Canbolat ailesi Şuf tarafında, Maruni olan Hazin ailesi ise Kesrevan tarafında ipek üretiminde bulunmuş üretilen ipek ise ilk Sayda ardından da Beyrut üzerinden Avrupa pazarına yollanmıştır.

XVI. Louis döneminde yayınlanan hatt-ı hümayun ile Lübnan'daki Marunilerin Fransızların himayesi altına girmesi Marunilere hem sosyal hem de ekonomik olarak pek çok avantaj sağlamıştır. Fransızlar ile ticaret yapan Marunilerin ekonomik gücü artmaya başlamıştır. Aynı zamanda Fransız kolejlerinde eğitilen Maruni din adamları bilgilerini Lübnan'da açılan okullarda Maruni gençlere aktarmıştır. Böylece iyi yetişmiş Maruniler zamanla ülkenin teknik ve siyasi mevkilerinde söz sahibi olmuş; XVIII. ve XIX. yüzyılda siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda Dürzilere üstünlük sağlamaya başlamışlardır¹¹³. Zamanla Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldığı imtiyazlar, Bonapart'ın Suriye seferi, İbrahim Paşa'nın Dürzi hakimiyetine karşı Marunileri kullanması ve ayrıcalıklar tanınması, Fransa'nın bölgedeki İngiliz hakimiyetini kırmak amacı ile Suriye'de izlediği politika ile birleşerek Marunilerin Fransa ile yakınlığı pekiştirilmiştir.

İnceleyeceğimiz ikinci grup ise Dürzilerdir. Dürziler ise daha çok Şuf bölgesinde ve güney kesimlerde yaşamışlardır. Bölgede pek çok önemli ve köklere sahip Dürzi ailesi mevcuttur¹¹⁴. Bu aileler; Canbolat ailesi, Şihap, Abu al-Lam, Aslan, Talhuk ve Abdulmalik aileleridir. Ancak bu ailelerin içlerinden en güçlü konumdaki aile ise güneyde yaşayan Canbolat ailesidir¹¹⁵.

¹¹¹ Salibi, **A House of Many Mansions**, s.104

¹¹² Salibi, **A House of Many Mansions**, s.104

¹¹³ Acar, **Lübnan Bunalımı**, s.9

¹¹⁴ Bu aileler arasında bugün dahi Lübnan'da devam eden güç ve nüfuz çekişmeleri vardır.

¹¹⁵ Benin, **Workers and Peasants in the Modern Middle East**, s.28

Dürzi şeyhlerin yönetimi altında sadece Dürziler yaşamamıştır. Dürzi köylerinde Maruniler yaşamıştır. Örneğin, Dürzi şeyhleri Dürzi köylerine çalışmak için gelen Maruniler mevcuttu. Dürziler Marunileri köylerinde tutmak için pek çok şey yapmıştır. Bunlardan biri de Dürzi şeyhlerinden biri olan Fakhr al-Din Ma'an'ın Maruni kilisesine 1605 yılı gibi erken bir tarihte toprak bağışdır¹¹⁶. Maruniler göç ettikleri bu yerlerde de dut yetiştiriciliği ve ipek üretimi ile ilgilenmişlerdir. Zamanla Suriye'nin farklı bölgelerinden gelen Maruniler Dürzi bölgelerine yerleşmişler ve ipek üreticiliği Marunilerin egemen olduğu bir sektöre dönüşmüştür.

XVIII. yüzyıla kadar Dürzi toprak ağaları Marunilere göre daha güçlü bir konumdadırlar çünkü güçlü bir toplumsal örgütlenmeleri vardır¹¹⁷. Aynı zamanda dağın yönetimi de Dürzi olan bir ailededir. Ancak Dürzilerin kendi aralarında da çekişmeler vardır. Bunun önemli örneklerinden biri ise XVI. yüzyılda "Kaysit" ve "Yemenit" olarak bilinen iki Dürzi grup arasında geçen ve Kaysit grubunun üstünlüğü ile sonuçlanan güç ve nüfuz çekişmesidir¹¹⁸.

XVIII. yüzyıla doğru geleneksel Dürzi üstünlüğünün bozulmasının önemli nedenlerinden biri ise Dürzi aileler arasında gerçekleşen kanlı çekişmelerdir. Kanlı çekişmeler Canbolat ailesi ve diğer Dürzi ailelerin oluşturduğu Yazbaki grubu arasında meydana gelmiştir¹¹⁹. Bu dönemden sonra Dürzilerin ekonomik gücü zayıflamış, ileri gelen Dürzi ailelerinden olan Şihap ve Abu al-Lam ailelerine mensup kişiler, zamanla birbirilerinden kopmuştur.

Lübnan Emiri II. Beşir döneminde mukataacılar ve çiftçilere ek vergiler getirilmiştir. Dürzi mukataacılar Dürzi çiftçilerini ödeyeceği ek vergileri ya kendileri ödemiş ya da ek haciz konmasını engellemiştir. Ancak Maruni mukataacılar böyle bir girişimde bulunmamıştır. Dürzi şeyhlerin Dürzi köylülerini koruması hem de Dürzi şeyhlerinin ipek ve dut sektöründe aktif olmadıkları için ekonomilerinin

¹¹⁶ Salibi, **A House of Many Mansions**, s.105

¹¹⁷ Odeh, **Lübnan'da İç Savaş**, s.63

¹¹⁸ Acar, **Lübnan Bunalımı**, s.7

¹¹⁹ Acar, **Lübnan Bunalımı**, s.8

sarsılmaması ileride Kesrevan İsyanı başladığında Dürzi köylülerin şeyhlerine isyan etmesini engelleyecektir. Bu dönemde Maruni şeyhlerine bağlı olan Marunilerin borçları birikmiş ve 1830'lardan itibaren halk iyice yoksullaşmıştır. Ayrıca şeyhlere yüzde 50'ye varan faizlerle para ödünç veren tüccar ve tefeciler vardı¹²⁰ ve şeyhler bu tüccar ve tefecilere da borçlanmış durumdaydı. Köylüler ise feodal beylerine olan aidatlarını ödeyebilmek için Beyrut bankalarından borç almaya başlamıştır¹²¹.

XIX. yüzyılın ilk yarısının son dönemlerine gelindiğinde ise Cebel-i Lübnan çok daha farklı bir görüntü çizmektedir. Bu dönemde bölgede sadece Maruni ve Dürzi çatışmalarından söz etmek yetersiz kalmaktadır. Bölge, Mısır'ın işgali ile uluslararası çekişmelerin de olduğu bir yer haline gelmiştir. Bu dönemde bölgedeki tek güç Osmanlı İmparatorluğu değildir. Bu dönemde Cebel-i Lübnan'da Avrupalı devletler de önemli bir güçtür.

Ulaşım olanaklarının gelişmesiyle birlikte Cebel-i Lübnan'ın Batı ile olan iletişimi arttıkça hem ticari ilişkileri hem de kültürel ilişkileri artmıştır. 1840'lı yıllarda modern makinelere sahip yağ fabrikaları ve buhar gücü ile çalışan diğer fabrikalar yabancıların elindedir. Aynı zamanda 1840'lı yıllarda yerel malların yerini Avrupa'dan gelen mallar almış ve iç pazarda Avrupa menşeli malların sayısında ciddi bir artış olmuştur. Bu dönemde köylülerin ürettiği el ürünleri Avrupa malları ile rekabet edememiştir.

Cebel-i Lübnan bölgesinde dut yetiştiriciliği ve ham ipek imalatçılığı da uzun zamandır Marunilerin elinde olan bir sektördü. 1840'lardan itibaren hızla iplik dokuma fabrikaları açılmıştır. Yeni açılan bu fabrikalar Maruni bölgesindedir. İpek endüstrisindeki bu hızlı ilerileme ile tarımsal üretimde de değişiklikler meydana gelmiştir. İpekböcekçiliği için dut ağacı yetiştiriciliğinde meydana gelen artışla köylüler kendileri için de üretim yapan kişilerden dönemsel olarak ücrete tabii olarak çalışan işçilere dönmüştür. Bu sürecin doğal bir sonucu olarak da köylerinde iş bulamayan köylüler şehir merkezlerine doğru göç etmek durumunda kalmıştır.

¹²⁰ Traboulsi, Fawwaz, **A History of Modern Lebanon**, Londra, Pluto Yayınları, 2012, s. 29

¹²¹ Thompson, Elizabeth, **Justice Interrupted**, Londra, Harvard Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 40

İsyanın başlamasında bir başka sebep ise, Hristiyanların Doğu Akdeniz'in çeşitli bölgelerinde Müslümanlara nazaran elde ettikleri daha yüksek gelir ve siyasi üstünlük nedeniyle isyanın başladığı söylenebilir¹²². Bu dönemde hem Osmanlı hukuk sisteminde Hristiyanlar lehinde yapılan iyileştirmeler hem de Hristiyanların Müslümanlardan ekonomik olarak daha iyi ve imtiyazlı durumda olması "Müslüman bir imparatorlukta" yaşayan Müslümanlar için isyanın önemli bir itici gücünü oluşturmuştur. Gayrimüslimlerin ticaretteki zenginleşmeleri, devlet memurluğuna girmeleri ve yüzyıllardır görülmemiş olan haçların ortaya çıkması ve kiliselerde çalınan çan seslerinin duyulması Müslüman tebaanın hoşnutsuzluğuna ve "Hristiyan karşıtlığına" neden olmuştur¹²³.

1.4. Cebel-i Lübnan'da Güç Mücadelesi: Osmanlılar, Fransızlar, İngilizler ve Yerel Güçler

Yavuz Sultan Selim 1517 yılında Mısır'ı ele geçirmiş ardından Preveze Deniz Savaşı ile Akdeniz'in büyük bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu'nu eline geçmiştir. Ancak zamanla devletin zayıflaması ile Akdeniz'de kurulan üstünlük zayıflamış ve bölge Fransızlar ile İngilizlerin üstünlük mücadelesi verdiği bir alana dönüşmüştür. Akdeniz üzerinde hakimiyetinin güçlü olması ve Uzak Doğu'daki sömürgelerinin varlığı nedeniyle bölge daha çok İngiltere'nin etkisi altında kalmıştır. Fransa ise İngiltere'nin bölgedeki gücünü kırmak, hakimiyet alanlarını genişletmek ve yeni sömürgelere sahip olmak için bölge ile yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bu istek neticesinde Napoléon Bonapart önderliğindeki Fransız Ordusu, Osmanlı İmparatorluğu idaresindeki Mısır'ı 1798 yılında işgal etmiştir. Bu tarih, Mısır'da dengelerin değiştiği, sürekli bir değişim ve dönüşüm döneminin de başlangıç tarihi olacaktır. Akka'da Cezzar Ahmed Paşa'nın direnişi sayesinde Napoléon'un orduları başarısız olmuştur. Şam ve Trablus Paşalarına saldıran ve kendini yenilmez olarak

¹²² Gelvin, **Modern Orta Doğu**, s.117

¹²³ Baktıaya, **Osmanlı Suriyesi'nde**, s.190

addeden Cezzar Ahmed Paşa, 1804 yılında vefat ettikten sonra bölgedeki paşalar arasında bir kaos ortamı oluşmuştur.

İşgalin Mısır açısından önemli bir sonucu ise Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın vali olmasıdır. Paşa kendi başına hareket etmiş ve Mısır'da bir dizi modernleşme hamlelerine başlamıştır. Bu modernleşme hamlelerinin en önemlisi ise ordunun modernleştirilmesidir. Modernleşen ordusu ile Mısır, askeri olarak büyük bir güç haline dönüşmüştür. XIX. yüzyılın başında Kavalalı Mehmed Ali Paşa Osmanlı topraklarının bir kısmını kendi topraklarına katmak istemiştir. Paşa'nın bu isteği, 1822'de Mısır'da kısa süreliğine sürgünde olan II. Beşir Şihap'ın da istekleri ile uyuşmuştur. Paşa'nın bu isteği ve II. Beşir Şihap'ın Lübnan'daki rakiplerini sindirmesi amacıyla ihtiyaç duyduğu güçlü müttefik ihtiyacı ikisini birbirine yakınlaştırmıştır¹²⁴. Öyle ki Emir, Cebel-i Lübnan Mısır tarafından işgal edildiğinde Mısır'ın yanında yer almıştır. Mısır'ın işgalinin ardından, İbrahim Paşa ile iş birliği yapan Lübnan Emiri Beşir Şihap'ın aksine Dürzi beylerinden İsmail al-Atrash, Mısır yönetimine karşı isyan bayrağını çekmiştir¹²⁵.

Mısır ordusunun saldırılarına karşı yardımcı olması amacıyla Osmanlı İmparatorluğu müttefik arayışına girmiştir. Bu çağrıya kulak veren devlet ise Rusya olmuştur. Ancak Avrupalı güçler bölgedeki çıkarlarını korumak ve Rusya'nın İstanbul'da daha fazla nüfuz sahibi olmasını önlemek amacıyla harekete geçmiştir. Avrupalı güçler, Padişah ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa arasında arabuluculuk görevini üstlenmiştir. Fransa, İngiltere ve Rusya'nın arabuluculuk faaliyetlerinin ardından, Osmanlı İmparatorluğu ile Mısır valisi arasında 1833 yılında Hünkar İskelesi Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, 1833-1840 yılları arasında Suriye Valisi olarak görev yapmıştır.

İbrahim Paşa'nın egemenliği altındaki Suriye'de artık Fransız-İngiliz çekişmeleri de mevcuttur. Nizip Savaşı'nda Mısır'ın Osmanlı İmparatorluğu'nu ağır bir yenilgiye uğratması İngiltere açısından önemli bir sorunun varlığına işaret

¹²⁴ Acar, **Lübnan Bunalımı**, s.9

¹²⁵ Turan, **İmparatorluk ve Diplomasi**, s.364

etmiştir. İngiltere Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın artan ticari ve askeri gücünün çıkarlarına uygun olmadığını düşünmüştür. Bu nedenden ötürü İngiltere, bölgedeki hakimiyetini kaybetmemek ve Hint yolunun güvenliğini sağlamak amacıyla bölgede güçlü bir devlet görmek istemediği için Osmanlı İmparatorluğu'nu desteklemiştir. Buna karşın Fransa ise Fransa çıkarlarını dini nedenlere dayandırarak Mehmed Ali Paşa'ya destek vermiştir. Lübnan'daki Dürziler ve Müslümanlar da Paşa'ya muhalefeti nedeniyle İngilizleri desteklemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Nizip'teki yenilgisinin ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın revizyonist politikası nedeniyle Tanzimat dönemine geçişte imparatorluğun en önemli meselelerinden biri de Mısır meselesi ve Mehmed Ali Paşa sorunu olmuştur. Mustafa Reşit Paşa'ya göre dıştaki sorunların çözüm yolu içeride yenilik yapmaktır. Hariciye Nazırlığı görevini sürdürürken kendisinin çizdiği iki bölümlü çalışma programındaki temel noktalar Tanzimat Fermanı ve Mısır sorunun çözümüdür¹²⁶. Osmanlı İmparatorluğu'nun Mehmed Ali Paşa sorununun çözümü için Rusya'dan yardım istemesi, İngiltere ve Fransa'nın geri adım atmasına neden olmuş ve nihayetinde bu ülkeler Mısır sorununun çözümünde Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer almışlardır¹²⁷.

Bu süreçte Mısır sorunu Osmanlı İmparatorluğu ile yerel güçler arasında olan bir mesele olmaktan çıkmış ve uluslararası bir mesele haline dönüşmüştür. Mısır meselesi üzerinde Avrupalı devletler Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması konusunda hem fikirlerdi. Gökbilgin'in aktarmasıyla¹²⁸ Palmerston Viyana elçisinin Viscount Beauvale'e 28 Haziran 1839'da gönderdiği talimatta;

¹²⁶ Tanör, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017 , s.83

¹²⁷ Mısır sorununun içte ve dışta yarattığı sorunlar Osmanlı İmparatorluğu açısından ciddi sonuçlara sebep olmuştur. Bu sonuçlardan biri de İngiltere ile 16 Ağustos 1838'de imzalanan Ticaret Antlaşması'dır. Bu antlaşma sayesinde Mısır'da Mehmed Ali Paşa'nın nüfuzu zayıflamıştır ancak Osmanlı İmparatorluğu'nu da ekonomik, idari, ticari ve sanayi bakımından büyük bir felakete sürüklemiştir.

¹²⁸ Hurewitz, J. C., **Diplomacy in the Near and Middle East**, I, Princeton, N.J., s1956, s.112

“Osmanlı İmparatorluğu’nun toprak bütünlüğünün korunması, Avrupa barışının selameti bakımından vazgeçilmez bir gerektir ve İngiliz dış politikasının birincil amacı bunu sağlamak olmalıdır. Bu amaç da Mehmed Ali ile Sultan arasındaki çatışma imkanlarını ortadan kaldırmadan gerçekleşmez. Mehmed Ali Suriye’de kaldığı sürece devamlı olarak çatışma ihtimali vardır. Bu bakımdan Mehmed Ali’yi mutlaka Suriye’den çıkarmak Osmanlı Kuvvetleri ile Mısır Kuvvetleri arasına çölü sokmak gerekir.”

denmektedir¹²⁹. 1841 yılında Osmanlı İmparatorluğu, Mısır Hidivliği, Prusya, Rusya Avusturya İmparatorluğu ve Birleşik Krallık arasında Londra Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansın neticesinde iki anlaşma kabul edilmiştir. Bunlardan bir tanesi anlaşma metni diğeri ise Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa sorununa çözüm bulan “ayrı senet”tir¹³⁰. Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın sunulan hiçbir şartı kabul etmemesi üzerine Osmanlı İmparatorluğu Paşa’nın tüm haklarını kaybettiğini ilan etmiş, ortak bir İngiltere-Avusturya donanması Suriye kıyılarını ablukaya almış, İngiltere Lübnan’a asker çıkarmış, Fransa Paşa’ya verdiği desteği çektiğini açıklamış, Rusya ise boğazlarda Avrupalı devletlere ait donanmaların geçmesine itiraz etmeyeceğini bildirmiştir¹³¹. Askerlerin karaya çıkmasıyla Mısır yönetimine karşı duyulan hoşnutsuzluklar ve yerel düşmanlıklar nedeniyle halk da isyan etmiştir. Mevcut durumun durulmasının ardından, 1841 Londra Antlaşması’nda belirtildiği üzere Mısır Suriye’den çekilmiş ve ordusu küçülmüştür. Mısır, Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve ailesinin hüküm süreceği bir valilik olmuştur. Bu değişim ve dönüşüm dönemi Tanzimat dönemine denk düşmekteydi. Bab-ı Ali, imparatorluğun her tarafında Tanzimat’ın kararlarını uygulamak, merkezi yönetimi güçlendirmek, eyaletlerin yönetimini merkeze bağlamak ve diğer valilerin de Kavalalı Mehmed Ali Paşa gibi isyan etmesini önlemek amacıyla hamleler yapmıştır. Lübnan’ın Mısır

¹²⁹ Ülman, **1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan’ın**, s.249

¹³⁰ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.322

¹³¹ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.322

tarafından işgalinin sona ermesinin hemen ardından elli yıldır bölgenin güçlü yöneticisi durumundaki II. Beşir Şihap emirlikten alınsa da bu önlem bölgenin eski düzenini yeniden tesis etmek için yeterli gelmemiş ve bölgede yeni bir sistem kurulmasının gerekliliği iyice gün yüzüne çıkmıştır.

Tanzimat dönemi ruhuna aykırı olarak Cebel-i Lübnan bölgesinde, 1841 ve 1861 yıllarında bölgenin ve dönemin koşullarına göre Cebel-i Lübnan'ın yönetimi iki defa şekil değiştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'da güç kaybının en önemli örneklerinden birini Cebel-i Lübnan bölgesinde görmekteyiz. Bu dönemden sonra, güç kaybının etkisiyle Cebel-i Lübnan bölgesinin yönetiminde dini grupların ve Avrupalı devletlerin etkisi gözle görünür olmaya başlayacaktır. Örneğin, 1842 yılında Bab-ı Ali'nin Kasım Şihap'ı görevden almış ve Cebel'in özerkliğine son vermiştir. Bab-ı Ali Ömer Paşa'yı vali olarak atamış, bu durum hem Avrupalı devletlerin de halkın da hoşuna gitmemiştir. Özellikle Fransa bu duruma tepki göstermiştir¹³². Avusturya ise Avrupa'daki statükoyu bozacağı endişesi ile bu duruma karşı çıkmıştır. Fransa'nın bölgeyi işgalini İstanbul'daki Avusturya elçisi de hariciye nazırına Dürzi meselesinden ötürü Avrupa devletlerinin ve özellikle de Fransa'nın bölgeye müdahale gerçekleştirebileceğine dair bir bilgi sunmuştur¹³³. İngiltere ise bölgedeki değişikliğin bir başka devletin -Fransa- ya da tüm devletlerin müdahalesine yol açabileceğini düşünmüştür. Bu dönemde Fransa Şihap ailesinin haklarını müdafaa etmiş ve İngiltere de Dürzilerin hamisi sıfatıyla işe karışmıştır¹³⁴. Osmanlı İmparatorluğu'na ait olan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun iç meselesi olan bir bölgenin yönetim sorunu uluslararası bir meseleye dönüşmüştür. Bölgenin nasıl yönetileceği Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupalı devletlerin katıldığı müzakereler sonucunda belirlenmiştir.

Cebel-i Lübnan'da meydana gelen çatışmaları engellemek amacıyla 1842 yılında Çifte Kaymakamlık Sistemi uygulanmaya başlamıştır. Osmanlı

¹³² Fransa Şihap ailesinden birinin özellikle de Beşir Şihap'ın emir olarak kalmasını desteklemektedir.

¹³³ Gökbilgin, **1840'tan 1861'e Kadar**, s.650.

¹³⁴ Karal, **Osmanlı Tarihi**, s.212.

İmparatorluğu, bu sistem sayesinde Cebel-i Lübnan'da bir sükunet ortamı sağlanacağını düşünmekteydi. Ancak bölgedeki gruplar arasındaki çatışmaların engellenmesinde oluşturulan bu sistem yetersiz kalmıştır. Aynı zamanda 1842 yılında kaymakamlık düzeniyle Fransa ve İngiltere konsolosluk açarak, dini bağlar kurarak ve vatandaşlarının korunmasını sağlamak gibi çeşitli nedenlerle Cebel-i Lübnan'ın iç işlerine karışma imkanı bulmuştur. Bu yeni düzen bölgeye bir sükunet ortamı sağlamamıştır. Tam tersi bölgedeki dini temellere dayanan çatışma ortamının ve uluslararası çekişmenin de artmasına neden olmuştur. Cebel-i Lübnan bölgesi için ilerleyen süreçte de Osmanlı İmparatorluğu görevlileri, özellikle İngiliz ve Fransız konsolosların duruma daima müdahil olması sebebiyle konsolosların katılmadığı toplantılarda karar vermeye çekinir olmuşlardır.

Osmanlı vakanüvisi Ahmet Lütfi'ye göre Tanzimat döneminin siyasetçileri Cebel-i Lübnan'ı Tanzimat icraatlerinin dışarısında tutmak istememişlerdir. Ancak bölgede pek çok halkın bir arada yaşaması, halkın arasında yabancıların olması ve Avrupa'nın diplomatik müdahaleleri nedeniyle Cebel-i Lübnan, Tanzimat icraatlerinin dışında tutulmak durumunda kalmıştır¹³⁵.

¹³⁵ Ahmed Lütfi, **Tarih-i Lütfi**, C.8 Yay. Abdarrahman Şeref, İstanbul, Sabah Matbaası, H.1328=1910, s.44

İKİNCİ BÖLÜM

İSYAN ÖNCESİ AVRUPA’NIN, OSMANLI

İMPARATORLUĞU’NUN VE CEBEL-İ LÜBNAN BÖLGESİNİN

DURUMU

1845 yılında yapılan Şekip Efendi düzenlemesiyle bölge, görece sakin bir döneme girmiştir. Mısır’ın işgali, İbrahim Paşa’nın izlediği yeni yönetim politikası, Tanzimat reformlarının etkisi, 1830’lu yıllardan itibaren nüfus değişimleri, Osmanlı İmparatorluğu’nun doğrudan denetim kurma girişimi, Osmanlı İmparatorluğu’nun giderek belirginleşen güç ve etki kaybı, bölge ekonomisinde meydana gelen olumsuz değişiklikler, köylülerin toprak ağalarına karşı duyduğu hoşnutsuzluk, 1857 yılındaki ekonomik kriz, 1857 yılında yaşanan şiddetli kışın 1858 yılındaki hasatların verimini düşürmesi gibi nedenler bölgede huzursuzluğun artmasına neden olmuştur. Yine de bölge 1845-1858 yılları arasında görece sakin bir dönem geçirmiştir.

Ancak görece sakin geçen bu dönem 1858 tarihinde Cebel-i Lübnan’ın Kesrevan bölgesinde meydana gelen bir isyan ile son bulmuştur. Kesrevan İsyanı ile başlayan isyan dalgası tüm Cebel-i Lübnan’a yayılmıştır. Maruniler ve Dürziler arasındaki “ezeli düşmanlık” söyleminin 1840’tan itibaren artması ve bölgedeki hem Avrupalı hem de Osmanlı memurların etkisi nedeniyle cemaatler arasındaki gerginlik 1860 yılında doruk noktasına ulaşmıştır. Maruni çiftçiler ve Maruni şeyhler arasında gerçekleşen bu çatışma, çok geçmeden Maruni çiftçilerin Dürzi şeyhlerine de karşı bir isyana dönüşmüş ve bu nedenden ötürü de Dürziler misillemelerde bulunmuştur¹³⁶. Bu durum çatışmaların daha geniş bölgelere yayılmasına neden olmuştur. Kesrevan İsyanı, 1860 Cebel-i Lübnan İç Savaşı’nın nedenlerinden biri olmuştur. İç savaşın ardından bölgenin yönetim şekli yeniden değişmiştir. İsyanı ve iç savaş anlamamız için ilk önce Kesrevan İsyanı öncesinde Avrupa’nın, Osmanlı

¹³⁶ Gelvin, James L, **Modern Orta Doğu Tarihi 1453-2015**, Çev. Güneş Ayas, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016, s.117

İmparatorluğu'nun ve Kesrevan bölgesinin genel durumunu ele almamız gerekmektedir. Tüm bu bölgelerin genel durumu açıklandıktan sonra Kesrevan İsyanı'nın ortaya çıkma nedeni daha net anlaşılabilir.

2.1. Kesrevan İsyanı Öncesinde Avrupa'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Durum

Kesrevan İsyanı'nın nedenlerinden biri de dönem Avrupa devletlerinin içerisinde bulunduğu durumdur. İsyân öncesinde Fransa'daki ve İngiltere'deki hızlı sanayileşme ulusal bir kapitalizmin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Ulusal kapitalizmin gelişmesi hem yeni bir işçi kimliği yaratmış hem de yeni bir yönetici sınıfı ortaya çıkartmıştır. Ayrıca imalatçılar, büyük aileler, uluslararası ticarete katılan tüccar, bölge yöneticileri, devlet adamları, işçiler, din adamları gibi çeşitli grupları da birbirine bağlamıştır¹³⁷. Bu durumun neticesinde de sınıfsal farklılıklar belirginleşmeye başlamıştır. Bu farklılıklar toprak sahipleri ve bölge yöneticileri ile işçiler arasında şiddetli çatışmalara neden olmuştur. İşçiler, XIX. yüzyılda açlıktan ve sefaletten kurtulmak için çeşitli cezaları göze almış, mahallelerde, köylerde, semtlerde gizli bir şekilde örgütlenmiş ve güçlerini birleştirip dayanışma faaliyetlerini sürdürmüşlerdir¹³⁸.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru dünyanın pek çok bölgesinde çeşitli isyanlar meydana gelmiştir. İsyânlar, büyük imparatorlukların yanı başında ya da imparatorluk merkezinden uzakta, sömürgeye dayalı bölgelerde meydana gelmiştir. Bu dönemde büyük imparatorluklarda görülen milliyetçi ayaklanmalar süreci dünyanın çeşitli yerlerinde görülmüş ve başarıya ulaşmıştır. Amerikan Devrimi ile başlatacağımız süreç Latin Amerika Devletleri'nin çoğunun bağımsızlığını kazanması ile devam etmiştir. Latin Amerika'da meydana gelen isyanlar ile İspanyol İmparatorluğu da dağılma sürecine girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu açısından da

¹³⁷ Beaud, Micheal, **Kapitalizmin Tarihi: 1500-2012**, Çev. Fikret Başkaya, İstanbul, Yordam Kitap, 2015, s.144

¹³⁸ Beaud, Micheal, **Kapitalizmin Tarihi: 1500-2012**, s.158

Yunan Bağımsızlık Savaşı bu dönemde öne çıkmıştır. 1848 Devrimlerine gelmeden dünyanın pek çok bölgesinde çeşitli bağımsızlık hareketleri görülmüş ve pek çoğu da başarıya ulaşmıştır. Eric Hobsbawm'ın da tabiriyle, XVIII. yüzyılın sonundan XIX. yüzyılın ortalarına kadar geçen süreç “devrimler çağı” olacaktır.

XIX. yüzyılın ortasına kadar devam eden bu devrimlerin son halkası ise 1848 Devrimleri ve 1848 Devrimlerinin bir halkası olan, “Halkların Baharı” olarak da bilinen “Révolution de Février” yani 1848 Fransız Devrimleridir. Fransa’da etkisini daha fazla hissettiren bu ihtilalin temel çıkış noktası, hızla sanayileşen ülkelerdeki işçilerin ekonomik ve toplumsal şikayetleridir. 1848 İhtilalleri, Avrupa’da bir dönüşüm yaratmıştır. İsyanın gerçekleştiği tüm ülkelerde sonuçları aynı olmasa da bağımsız uluslar oluşmuş, milliyetçilik ön plana çıkmış, sanayileşmede geri kalan ülkeler sanayileşmeye başlamış, mevcut sanayiler hızla gelişmiş, feodalitenin ve serflikin sonu gelmiş, İrlanda sorunu yeniden ortaya çıkmış¹³⁹, liberalizm yükselişe geçmiş, köylüler üzerindeki baskılar azalmış, mutlakiyetçi rejimler sona ermiş ve imparatorluklar daha liberal anayasalar kabul etmek zorunda kalmıştır¹⁴⁰.

Osmanlı İmparatorluğu’da Tanzimat döneminde sanayileşme hareketleri başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda iç ve dış faktörler nedeniyle yeni iş kolları ortaya çıkmıştır. Geleneksel üretim sistemi gerilemeye ve küçük zanaatkarlar işlerini kaybetmeye başlamıştır. Kapitülasyonların da etkisiyle dışarıdan gelen fabrikasyon ürünler pazara hakim olmaya başlamıştır. Ayrıca bu dönemde imparatorluğun bazı bölgeleri Avrupa’daki sanayi faaliyetleri için ham madde üreticisi konumundadır.

Avrupa’nın ham madde ihtiyacının ve Batı Avrupa metropollerinin gıda ihtiyacının karşılanması, buharlı gemiler sayesinde ucuz nakliyatın varlığı Suriye ve Lübnan bölgesini ticaretin yoğunlaştığı merkezlere çevirmiş ve bu ekonomik dönüşümden Hristiyanlar daha avantajlı çıkmıştır¹⁴¹. Bu duruma ek olarak,

¹³⁹ Herman, Chris, **Halkların Dünya Tarihi**, Çev: Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, Yordam Kitap, 2009, s.335-337

¹⁴⁰ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.241-242

¹⁴¹ Turan, **İmparatorluk ve Diplomasi**, s.394-395

Hristiyanların siyasal ve hukuki statülerindeki yükselmenin de etkisiyle Müslümanlar ile aralarında gerilime ve hatta çatışmalara yol açmıştır.

Yukarıda da değinildiği gibi 1858 yılının Haziran ayında Arazi Kanunnamesi kabul edilmiştir. Suriye bölgesinde Arazi Kanunnamesi'nden daha önce de kişilerin üzerine özel mülkiyet kaydı yapılmaktaydı. Kanunname sayesinde toprağın mülkiyetinin resmî olarak şeyhlere ait olma sürecinin hızlandığını söyleyebiliriz. Böylece köylülerin toprakları üzerinde nasıl ve hangi koşullar altında çalışacağını belirleme yetkisi de şekil değiştirip resmileşmiştir. Zaten zor koşullar altında çalışan köylüler için bu kanunname baskının ve ekonomik sorunların resmî bir belgesi konumundadır. Kanunnamenin yürürlüğe girmesinden yaklaşık altı ay sonra da Kesrevan'da bir isyana meydana gelmiştir.

2.2. Kesrevan İsyanı Öncesinde Kesrevan Bölgesinin Genel Durumu

Kesrevan bölgesi, Beyrut'un kuzey doğusunda yer almaktadır. Ayaklanmanın olduğu yer XIX. yüzyılda Hristiyan şeyhlerin yönetimi altında olan bir bölgedir. Bölge, tarımsal üretim açısından verimlidir. XVII. yüzyıldan itibaren başlıca tarım ürünleri ipek ve dut ağacı yetiştiriciliğidir. XVIII. yüzyılın sonundan itibaren Akdeniz bölgesindeki ipekböcekçiliğinin ve deniz ticaretinin genişlemesine bağlı olarak bölge de yavaş ama etkili bir ticarileşmiş ve XIX. yüzyılın başlarında bu eğilim en üst noktaya ulaşmıştır¹⁴².

Kesrevan bölgesi Hazin Ailesi'nin yönetiminden önce daha çok Şiilerin yaşadığı bir bölgedir. Bölge halkı bu dönem de tarımla uğraşmaktadır. 1605 yılında Kesrevan'ın yönetimini üstlenen Fakhr al-Din, bölgenin yönetimini Maruni olan Hazin ailesine bırakmıştır¹⁴³. Kesrevan bölgesi XVII. yüzyıldan beri emire bağlı olan Hazin Ailesi tarafından idare edilmektedir. Poujoulat Hazin Ailesini; "En eski, en

¹⁴² AYTEKİN, Attila, Peasant Protest in the Late Ottoman Empire: Moral Economy, Revolt and the Tanzimat Reforms, **International Review of Social History**, 2012, s. 205

¹⁴³ SALİBİ, **A House of Many Mansions**, s.105

kalabalık ve dağın en zengin şeyhlerinin olduğu Hazin ailesi, eskiden Kesrevan'ın neredeyse tümüne sahipti ve bu da otuz köy demektir¹⁴⁴” olarak tanımlamaktaydı.

Hazin Ailesi Fransa ile ilişki içerisindeydi. Fransa'da XIV. Louis tahta geçtikten sonra Cebel-i Lübnan'da pek çok bölgeyi elinde tutan Hazin Ailesinden vergi imtiyazı almak için diplomatik ve maddi olarak destek sağlamış aynı zamanda 1697'de kralın desteğini kazanan Hüsnü al-Hazin Beyrut'un bir viskonsul statüsünden tam yetkili konsolosluk statüsüne geçmesi için güçlü bir lobicilik faaliyetinde bulunmuştur¹⁴⁵. Kralın Hazin ailesine destek vermesinin sebeplerinden biri de Avrupalı devletler ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki kapitülasyon anlaşmalarıdır. Avrupalı konsoloslarının azınlık tüccarlarına verdiği berat sayesinde tüccarlar ile Osmanlı İmparatorluğu arasında kapitülasyonlarda belirtilen kurallar geçerli olmaktadır. XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda yerel güçler özerk hale gelmiş, imparatorluk kapitalist dünya ekonomisine entegre olmaya başlamıştır¹⁴⁶. Kesrevan'da Hazin Ailesi, XVIII. yüzyılda Hazin ailesinin soyundan bir erkek olmaması durumunda hem bölgedeki gücün devam etmesi hem de bölgedeki varlıklarının kamulaştırmadan koruması için bölgede kalkınmayı ve gelişmeyi teşvik eden “Maruni yerleşim yeri” olarak dini bir vakıf sistemi kurmuşlardır¹⁴⁷. Bu sistem sayesinde hem bölgedeki ekili-dikili alan artmış hem de Marunilerin bölgedeki kalıcılığı pekişmiştir.

Toprak üzerinde için ıkta sistemi uygulanmaktaydı. Köylüler bölgede mülkiyet hakları olmadan, kiracı olarak çalışmaktaydı. Köylüler uygulanan bu sistem içerisinde yaşamışlar ve bu sistem sayesinde köylüler uzun yıllardan beri bağlı oldukları şeyhlerine karşı ciddi bir isyan girişiminde bulunmamışlardır. Bu sistem

¹⁴⁴ Poujoulat, Baptistin, **La Vérité Sur La Syrie Et L'Expédition Française**, Paris, Ed. Gaume Frères ve J. Dupray, 1861, s. 55

¹⁴⁵ Winter, Stefan, **The Shiites of Lebanon Under Ottoman Rule, 1516–1788**, New York, Cambridge Üniversitesi Yayınları, 2010, s.95

¹⁴⁶ Çetinkaya, **Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm**, s.18-19

¹⁴⁷ Makdisi, Ussama, **The Culture of Sectarianism : Community, History, and Violence in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon**, Los Angeles, California Üniversitesi Yayınları, 2000, 42

şeyhler ve köylüler arasındaki dengenin korunmasına yardımcı olmuştur¹⁴⁸. Şeyhler ile köylü arasında yapılan sözleşmeler bir yıl süreyle geçerlidir. Şayet istenirse sözleşme tekrarlanabilmekteydi. Yapılan sözleşme sadece toprağın işletilmesi ve topraktaki mülkiyette yaşamak ile sınırlı değildir. Aynı zamanda sözleşme köylülerin nasıl iş yapacağını, kadınların şeyhlerin ev işlerinde nasıl çalışacağını belirleme hakkını, kadının evlenebilmesi için şeyhlere verilecek ücreti, köylülerin mülkiyet sahibine bayramları, tatilleri, düğünleri ve evlilikleri de dahil olmak çeşitli durumlarda ne armağan edeceği gibi konularını da içermekteydi¹⁴⁹. Ayrıca köylüler şeyhlere Paskalyada ya da şeyhlerin kızı, kız kardeşleri ya da oğulları evlendiğinde bir miktar sabun, kahve, bal veya tütün vermek zorundaydı. Şeyhlerinin izni olmadan köylüler evlenemezdi ve din adamlarını davet etmeden bir kutlama ya da şölen yapamazlardı¹⁵⁰. Politik olarak, bu sistem katı Avrupa feodal sistemi gibi tam bir serflik olmasa da köylüleri şeyhlere bağlayan çok güçlü siyasi ve askeri bir bağlılık sistemiydi. Toplumsal alanda, köylülerin grupça isimleri şeyhlerin ismi ile anılırdı¹⁵¹.

XIX. yüzyıla gelindiğinde bölge; Hazin Ailesi, bazı haneler ve Maruni kilisesi tarafından yönetilmekteydi ve köylüler de kendilerine güvenlik sağlayan bu ailelere hizmet etmekteydi¹⁵². II. Beşir mukataacılar ve çiftçiler üzerinde haczi arttırmış, ek vergiler koymuş aynı zamanda daha önceden Gayrimüslimlerin ödemek zorunda olmadığı ferde benzeri bir vergiyi yürürlüğe koymuştur. Dürzi mukataacılar Dürzi çiftçilerini ödeyeceği vergileri ya kendileri ödemiş ya da ek haciz konmasını engellemiştir. Ancak Maruni mukataacıların Maruni çiftçilerden vergi almaktaydı. Hazin ailesinin daha fazla vergi isteği ve daha fazla ipek üretme arzusu nedeniyle hane halkının borçları biriktirmiş ve 1830'lardan itibaren halk iyice yoksullaşmıştır. Bu durum da Hazin ailesinin ekonomik çöküşünün başlamasına neden olmuştur.

¹⁴⁸ Fawaz, Leila Tarazi, **An Occasion for War: Civil Conflict in Lebanon and Damascus in 1860**, Los Angeles, California Üniversitesi Yayınları, 1994, s. 43

¹⁴⁹ Fawaz, **An Occasion for War**, s. 43

¹⁵⁰ Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s. 43

¹⁵¹ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 17

¹⁵² Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s. 42

Ayrıca şeyhlere yüzde 50'ye varan faizlerle para ödünç veren tüccar ve tefeciler vardı¹⁵³ ve şeyhler bu tüccar ve tefecilere da borçlanmış durumdaydı. Köylüler ise feodal beylerine olan aidatlarını ödeyebilmek için Beyrut bankalarından borç almaya başlamıştır¹⁵⁴.

Cebel-i Lübnan'ın başlıca ürünü ham ipektir. Dut ağacı yetiştiriciliği ve ham ipek üretimi esas olarak Marunilerin elindedir. Dürzi mukataacılar da Hazin ailesini yönetiminde olan Kesrevan bölgesinde ipek üretimini desteklemekteydi. 1830'ların sonuna kadar Cebel-i Lübnan'da mevsimlik işçiler ham ipeği elleri ile makaraya sarmaktaydı. Ancak 1840 yılında Cebel-i Lübnan'da Fransız bir iş insanının buhar gücüne dayalı ilk dokuma atölyesi kurmasıyla bölgede ipek manifaktürü yayılmaya başlamıştır. Fransızların bölgeyle ipek ticareti yapmasıyla, çoğunluğunu Maruni ve Avrupalı yatırımcıların oluşturduğu kesim zenginleşmeye başlamıştır. Buna karşın, zanaatkarlar ve Müslümanlar ekonomik olarak zayıflamaya başlamıştır.

Bir diğer önemli nokta ise Beşir Ahmed Abilama ile Hazin ailesi arasındaki güç temelli çekişmedir. Kesrevan bölgesi içerisinde mikro gruplar barındırdığı için kaymakamlık sisteminin en zayıf halkalarından biridir¹⁵⁵. 1854 yılında Beşir Ahmed Abilama kuzey kesimine kaymakam olmuştur. Abilama'yı Fransa ve Avusturya tanımış, Abilama'ya muhalif olan ve Maruni aristokrasinden olan Beşir Asaf da İngiltere tarafından desteklenmiş ve böylece Katolik ve Ortodoks Hristiyanlar arasındaki mezhep çatışması kızışmıştır¹⁵⁶. Kaymakam Beşir Ahmed'in sahip olduğu yetkiler şeyhlerin süregelen yönetimiyle çatışmaktadır. Şeyhler ve kaymakam arasında çatışma olduğu için Beşir Ahmed kaymakam olarak görevlerini yerine getirirken direnişle karşılaşmış ve Kesrevan şeyhlerinin birçoğunu tutuklayarak direniş gösteren şeyhlere karşı bir misilleme hareketinde bulunmuştur¹⁵⁷. Şeyhler de

¹⁵³ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 29

¹⁵⁴ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 40

¹⁵⁵ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 29

¹⁵⁶ Odeh, **Lübnan'da İç Savaş**, s.77

¹⁵⁷ Winslow, Charles, **Lebanon: War and Politics in a Fragmented Society**, Routledge Yayınları, New York, 2005, s.35

bu hamlenin üzerine kaymakamın Brummana'daki evini kuşatmış ve Kaymakam'ı Beyrut'a kaçmaya zorlamışlardır. Beşir Ahmed feodallerin güçlerini sınırlamaya çalışırken sık sık Maruni kilisesinden ve yerel din adamlarından yardım almıştır. Hazin ailesinin Ahmed'in rakibi olan Asaf'ı desteklemeye başlamasıyla bölgedeki siyasal dengeler yavaşça çözülmeye başlamıştır. Hazin ailesi bunların üzerine Beşir Ahmed'in bölge halkı tarafından sevilen birisi olmadığına dair Bab-ı Ali'ye verilmek üzere dilekçeler yazmaya başlamış ardından da Cezir'de yapılan toplantı sonucunda asıl sorunun Kaymakam ile değil Hazin ailesi ile ilgili olduğu ortaya çıkmıştır¹⁵⁸. Hazin ailesi ile Kaymakam Beşir Ahmed Abilama ve köylüler ile mukataacılar arasındaki gerginlik Kesrevan İsyanı'nın bir diğer başlangıç kıvılcımlarından biri olmuştur.

1857 yılında Amerika'da başlayıp tüm dünyaya yayılan ekonomik kriz bölgeyi olumsuz etkilemiştir. Bölgenin temel ekonomisi ipek üretimine ve dış ticarete bağımlı olduğu için ekonominin kötüye gidişi sadece Fransızları değil, aynı zamanda bölgedeki şeyhleri etkilemiştir. Özellikle Maruni bölgesindeki şeyhler kayıplarını ve borçlarını köylülerden zorla haraç alma, kiralarını arttırma ve daha fazla vergi alma yoluyla kapatmaya çalışmıştır. Bazı şeyhler arazilerini köylülere satmış ya da devretmiş ve ardından da şeyhler sattıkları ya da devrettikleri arazileri silah zoruyla köylülerin elinden almaya çalışmıştır¹⁵⁹.

İpek, bölge için çok önemli bir metaydı. İpek ticareti sayesinde bölge gelişmeye ve kalkınmaya başlamıştır. "Britanya konsolosu Moore 1857'de «birkaç yıl öncesine kadar Suriye'nin ham ipeği düşük kaliteydi, fakat şimdi birinci kalite İtalyan, Fransız ipekli kumaşlarıyla rekabet edebiliyor» demiştir¹⁶⁰". Cebel-i Lübnan'ın gelişimi ve değişimi Avrupalı devletler açısından önemlidir. Fransa'da yükselen ipek sanayisi ham maddeye ihtiyaç duymuş ve bu ihtiyacını da Kesrevan bölgesinden de sağlamıştır. Fransızlar Lübnan'ın köylerine ipek iplik fabrikaları

¹⁵⁸ Winslow, **Lebanon**, s.35

¹⁵⁹ Khalaf, Samir, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, New York, Columbia Üniversitesi Yayınları, 2002, s.91

¹⁶⁰ Ortaylı, 19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar, s.97

kurmaya başlamış ve üretilen ipliğin Avrupa pazarına yollanmasıyla 1858 yılının Lübnan'ı, Avrupa'nın sanayileşmesi ve ekonomisi için önemli bir bölge haline gelmiştir¹⁶¹. Bu dönemde ipek böceklerini beslemek için dut ağaçları ekilmiştir. Beyrut limanından kalkan gemiler nedeniyle de Beyrut, Avrupa için önemli bir liman kentine dönüşmüştür. Fransa bu dönemde Şam ile Beyrut arasına taşımacılıkta kullanılan hayvanlar zarar göremesin diye bir otoyol inşa etmiştir¹⁶². Bütün bu değişimler Dağın da ekonomik olarak değişmesine ve gelişmesine olanak sağlamıştır.

Kesrevan bölgesinin şeyhleri Fransa'ya daha fazla ipek satabilmek adına köylüleri ağır çalışma koşullarında çalıştırmaktaydı. Fransız Devriminin ardından Hristiyan feodal aileleri ham ipek eğiriyor ve Fransa'ya ihraç ediyordu. Hristiyan feodal aileleri arasından özellikle Hazin ailesinin Fransa'ya ham ipek ihracatçısı konumu ön plana çıkmaktaydı. Ancak XIX. yüzyılda Avrupa, yeni düzenleri ile yeniden ipek pazarına girmiştir. Avrupalılar işlenmiş olan ipeği Lübnan'a geri ihraç etmeleri hem şeyhler hem ipek işlemede çalışan köylü kadınları hem de bölge için yıkıcı bir etki yaratmıştır¹⁶³. Fransa'nın Kesrevan'dan ve Beyrut'tan uzak bölgeler olan al-Matn ve Şuf'ta modern ip eğirme fabrikaları açması her iki bölge için de yıkıcı bir etkiye sebep olmuştur¹⁶⁴. Ayrıca 1857 yılındaki ekonomik kriz ve 1857 yılında yaşanan şiddetli kış, 1858 yılındaki hasatların verimini düşürmüştür. Ardından da kurak bir mevsim yaşanması ve Lyon'daki ipek krizi Lübnan'daki ipek üretimini yarıya indirmiştir.

Bu dönemde Hazin ailesi yaşadığı ekonomik sorunlarının ve artan baskısının da etkisiyle hem Maruni Kilisesi hem de köylüler üzerindeki kontrolünü kaybetmiştir¹⁶⁵. Thompson bu durumu, "Otuz köyün sahibi olan Hazin ailesinin gücü son zamanlarda kuraklık, Avrupa ticareti ve diğer elit grupların siyasi çekişmeleri

¹⁶¹ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 40

¹⁶² Thompson, **Justice Interrupted**, s. 40

¹⁶³ Porath, The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, **Asian and African Studies**, No:2, 1965, s.77-157, s.85

¹⁶⁴ Porath, The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, s.85

¹⁶⁵ Aytekin, **Peasant Protest in the Late Ottoman Empire** s.205

nedeniyle sarsılmıştır¹⁶⁶” şeklinde değerlendirmektedir. Thompson’a göre Hazin ailesine karşı isyanın meydana gelmesinde üç faktör etkili olmuştur. Bunlar; Maruni Kilisesi, yerel yönetim zayıflığı ve Cizvit rahiplerinin bölgeye yerleşip eğitim vermesidir¹⁶⁷. Dürzi bölgesi için böyle bir durum söz konusu değildir. Çünkü Dürzi şeyhlerin ekonomileri Maruniler kadar büyük bir zarar görmediği için şeyhler köylülere karşı bu şekilde bir davranışta bulunmamıştır.

Şeyhlerin tutumu, ekonomik sorunlar, 1857 ekonomik krizi, Avusturya’nın, Fransa’nın ve İngiltere’nin bölgedeki varlığı, köylülerin din ve mezhep çatışması ile kışkırtılması, şeyhlerin Osmanlı yöneticileri ile arasındaki husumetler, aşiretler arası kavgalar, kaymakama ve kaza idarecilerine karşı duyulan hoşnutsuzluklar gibi nedenlerden ötürü Kesrevan’daki köylüler isyan etmiştir. Köylülerin tek amacı ekonomik olarak rahatlama sağlamak değil aynı zamanda mukataacılardan ve şeyhlerden kurtulmaktır. Maruni Kilisesi, şeyhler ile köylüler arasında arabuluculuk yapmaya çalışmasına rağmen Kesrevan İsyanına engel olamamıştır¹⁶⁸.

2.3. Kesrevan İsyanı’nın Nedenleri

İsyancıların temel istekleri, tüm sosyal gruplardan eşit ve adil vergi alınması, çiftçilere karşı baskıcı tedbirlerin sona erdirilmesi, mukataacıların imtiyazlarının kaldırılması, köylülerin vekiller aracılığı ile yönetimde söz sahibi olması¹⁶⁹, dayak ve angaryanın kaldırılması, memur olarak atanacak kişilerin adaletli, yetenekli ve kanunlara uyan kişiler olması, köylülerden fazla vergi alınmaması, düğün ve bayramlarda ağalara verilen vergi ve haraçların kaldırılması ve bugüne kadar alınmış

¹⁶⁶ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 37

¹⁶⁷ Thompson, **Justice Interrupted**, s.41

¹⁶⁸ Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.96

¹⁶⁹ Reinkowski, **Düzenin Şeyleri**, s.70

olanların geri verilmesi¹⁷⁰ şeklinde özetlenebilir¹⁷¹. Aynı zamanda köylüler, kaymakam olan Beşir Ahmed'i devirmek istemiş böylece hem kaymakamdan hem de toprak ağalarından kurtulmayı hedeflemiştir¹⁷². Ayrıca halkın geçim sıkıntısı vardır. Köylülerin kiracı oldukları topraklarda söz hakları yoktur. Köylülerin talepleri hem toprak sahiplerinin hem de kazaların idarecileri olan mukataacıların çifte statüsünü hedef almaktadır¹⁷³. Yani bu isyan aynı mezhebe mensup olup toprak sahibi olan ailelere yöneltildiği için ekonomik ve sosyal temelli bir isyandır.

Bölgedeki pek çok huzursuzluk genel bir gerginliğe sebep olmuştur. İsyanın liderliğini yapan Tanyus Şahin ise bu dönemde gizlice ilki Kesrevan'ın Acultun köyünde olmak üzere "Köy Komiteleri" adı altında köylüleri bir araya getirmiştir. Kısa sürede bu komitelerin diğer köylerde de kurulmasıyla¹⁷⁴ isyanın örgütlenme safhası tamamlanmıştır. Ekim ayında Acultun köyünde bir araya gelen köylülerin amacı, Poarth'ın Hattuni'den aktarmasına göre "şeyhlerin emirlerine karşı isyan bayrağını açıp şeyhlerin kurallarını sonsuza kadar bitirmektir"¹⁷⁵. Bu köylü toplantılarında yazılan ilk mektup, altı köyün birleştiği Aralık 1858 tarihli köylü toplantısına aittir. Mektupta, "Ruhsal Baba" sıfatıyla Maruni Patriği'ne seslenilmiş ve Patrik'ten "hakkımız olanın bize geri dönmesi için güvenlik sağlamasını" talep

¹⁷⁰ Bozarslan, **Savaşan Lübnan**, s.90

¹⁷¹ Poujoulat, isyanın başlangıcı ile ilgili bir anekdot aktarmaktadır: "Kesrevan devrimi bir kırgınlık -hastalık- sonucu meydana gelmiştir. Bir Maruni köyü olan Raifoun'da katır çobanı olan ve isyanı yöneten sonradan da bir kahramana dönüşecek olan Tanyus Şahin, 1857 yılında ciddi bir hastalığa yakalandı. Yirmi yıldır Bab-ı Ali'nin hizmetine olan ve Anthoura kolejinin doktoru Pistalozza, Tanyus'a bakmak için çağrıldı. Doktor, onu çaresiz bir halde gördü ve bu durumu katırları kiralayan ailesinden saklamadı. O'nun hiç çocuğu yoktu ve saklanmış parası olduğunu biliyorduk. Karısı ve yeğeni onun elinden hazinesini almak istedi. Fakir Tanyus ölürken biz her yerde onu arıyorduk. Parası karısı tarafından bulundu. Yeğeni de gizli çekmeceyi zorla aldı. Bu durumun üzerine Maruni şeyhi ortaya çıktı. Adalet açısından, Tanyus'un henüz dünyaya gelmemiş varislerine vereceğini vadederek çekmeceyi ele geçirdi. Ancak Tanyus hayata geri döndü, parasını istedi ve şeyh ona parasını geri verdi. Tanyus o çekmecede yirmi piastresi olduğunu iddia etti. Hırsızlıkla suçlanan şeyh kendini korudu. Tanyus parasının çalındığını savunması üzerine köylü ve efendileri arasında bir çatışma meydana geldi." Ancak isyanın başlangıç nedenine dair anlatılan bu nedeni Poujoulat inandırıcı bulmamaktadır. Poujoulat, **La Vérité Sur La Syrie**, s. 60-61

¹⁷² Odeh, **Lübnan'da İç Savaş**, s.77

¹⁷³ Reinkowski, **Düzenin Şeyleri**, s.70

¹⁷⁴ Bozarslan, **Savaşan Lübnan**, s.89, Harris ise oluşturulan bu örgütlerin isminin Shaykh al-Shabab olduğunu belirtmektedir.

¹⁷⁵ Porath, *The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan*, s.91

eden bir arabuluculuk görevini üstlenmesi istemiştir¹⁷⁶. Mektupta, Osmanlı İmparatorluğu'na ve onun kanunlarına sadık kalınacağını belirtilmiştir. Mektubun ikinci maddesinde, şeyhlerin haksız düzenlemelerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun da koymuş olduğu yasalara aykırı olduğu belirtilmiş ve alınan fazla vergilerin köylülere geri ödenmesi talep edilmiştir¹⁷⁷.

İsteklerini Hazin ailesine belirtmek amacıyla köylülerin şeyhlere verdikleri ilk muhtıraya göre köylülerin istekleri; şeyhler ve halk arasında eşitlik, şeyh ve köylüler arasındaki siyasi ve adli ayrıcalıkların kaldırılması, bayramlarda ve evlilikte köylülerin şeyhlere verdikleri ek vergi ve harçların, zorunlu hediyelerin (pahalı olan kahve, şeker, sabun ve tütün) kaldırılması ve bugüne kadar alınmış olan ek vergilerin şeyhler tarafından köylülere geri verilmesi, dayak, gereksiz verginin ve angaryanın tümüyle kaldırılması, memur olarak atanacak kişilerde liyakata önem verilmesi ve görevlerini adalete ve kanunlara uygun bir biçimde yerine getirmeleri, diğer ayrımcılık belirtisi olan şeyhin elini ve eteğini öpmek gibi küçük düşürücü ve ayrımcı uygulamaların kaldırılması, yerel bir kaymakamın atanması, ikinci bir kaymakamın da halk tarafından seçilmesi, şeyh ve halk arasındaki çatışmaların incelenmesi için bir mahkeme kurulması, devlete ödenen vergilerde şeyhler ile köylülerin eşit olması, bölgeye düşen vergi hissesinin küçük-büyük ya da şeyh-köylü ayrımı yapılmaksızın nüfuslara bölünerek toplanması, sukhra¹⁷⁸ ve ihtiqarat¹⁷⁹ kaldırılması ve köylülerden fazla vergi alınmaması olarak özetlenebilir¹⁸⁰.

Ancak bu istekleri şeyhler yerine getirmemiştir. Bu durum da köylülerin şeyhlere karşı duyduğu öfkeyi arttırmıştır. Tanyus Şahin köylülerin isteklerini belirten ve bir önceki muhtıraya göre daha sert olan muhtırayı şeyhlere iletmiştir. Köylüler bu sefer dilekçeye isteklerinin hemen yerine getirilmesi şartını koymuşlardır. Daha sert bir muhtıra hazırlayan köylülerin istekleri şöyledir:

¹⁷⁶ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 44

¹⁷⁷ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 44-45

¹⁷⁸ Zorunlu çalışma

¹⁷⁹ Küçük düşürücü uygulamalar,

¹⁸⁰ Bozarslan, **Savaşan Lübnan**, s.90, Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 31

“Kamu hizmetlerine bakmakla iki kişi görevlendirilecek ve bunların biri şeyhler, diğeri de köylüler tarafından seçilecektir. Şeyhler, masraflardan kendi paylarına düşen miktarı derhal ödeyeceklerdir, şeyhler gerek kendi masrafları ve gerek ise vekillerinin ücretleri için bizden aldıkları paraları derhal geri vereceklerdir. Şeyhler, her işte ve her görevde bizimle eşit olacaklar ve kendilerine hiçbir imtiyaz tanınmayacaktır. Bayramlarda bizden zorla aldıkları ve sonra da zorla tahsil ettikleri senetlerin hepsi iptal edilecektir. Vadesi geçmiş senetler ile vadesi henüz gelmemiş olan senetler arasında bu bakımdan ayırım yapılmayacaktır. (...) Bu isteklerimiz hem bizim rahata kavuşmamız hem de şeyh cenaplarının rahat etmeleri içindir¹⁸¹”

Şeyhler bu ikinci dilekçeyi de reddetmişlerdir.

İsyancılar pek çok kez Osmanlı hükümetinin adaleti ve yardımseverliği hakkında geleneksel metaforları da gündeme getirmiş ve Maruni patriğinin manevi otoritesine başvurmuştur¹⁸². Şahin, bağımsız bir cumhuriyet olmayı istememiştir. Köylüler de Bab-ı Ali’ye olan bağlılığını sürdürmeye devam etmiş ancak yerel feodal beylerine karşı direnmiştir. Net bir şekilde neye karşı oldukları, çatışma dönemindeki şeyhlerine karşı kurmuş oldukları üstünlükleri, feodal yaşam tarzlarıyla savaşmaları ve İslam düşmanı olarak görünenlere karşı olmaları gibi nedenlerden ötürü isyancılar Türklerin ve Müslümanların sempati ve desteğini kazanmıştır¹⁸³. 1859 Temmuz tarihindeki bir mektup ise Şahin ve yanındakilerin “Osmanlı birliklerinin toprak ağalarıyla savaşında yanlarında olacağına dair ümidi olduğunu” belirtmiştir¹⁸⁴.

¹⁸¹ Bozarslan, **Savaşan Lübnan**, s.91-92

¹⁸² Makdisi, Ussama, **Corrupting the Sublime Sultanate: The Revolt of Tanyus Shahin in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon**, ss.180-208, (Çevrimiçi) https://www.jstor.org/stable/2696638?seq=1#page_scan_tab_contents, 22 Haziran 2017, s. 192

¹⁸³ Hitti, Philip, **A Short History of Lebanon**, New York, ST. Martin Yayınları, 1965, s.194

¹⁸⁴ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 48

2.4. Kesrevan İsyanı'nın Başlangıcı

1858 yılının başlarında, Beyrut'un kuzeyindeki Zouk Mkayel kasabasında yaklaşık 200 kadar köylü şeyhlerine karşı şikayetlerini dile getirmişler ve durumlarını değerlendirmek amacıyla ilk kez bir araya gelmişlerdir¹⁸⁵. Kesrevanlı köylüler Hazin ailesine karşı ilk toplu şikayetlerini Beyrut'taki Osmanlı valisi Hurşit Paşa'ya yapmıştır. Hurşit Paşa da köylülerin şikayetlerini dinlemiş ve şikayet etmekte haklı olduklarını söylemiştir¹⁸⁶. Bazı kaynaklara göre Hurşit Paşa, Hazin ailesine karşı kullanılması amacıyla isyancıların silah almasını teşvik etmiştir. Hitti'de Hurşit Paşa'nın Kesrevan İsyanı'na silah sağladığını iddia etmiştir¹⁸⁷.

1858 yılının başında olaylar protestodan ziyade şikayetleri içeren dilekçeleri hazırlamak ve şikayetleri kanıtlamak, köylülerin delegelerini organize etmek, halkı bir araya toplayarak dertleri konuşmak gibi şiddet içermeyen toplantılar şeklindedir¹⁸⁸. Mart ayında ise Hazin ailesine karşı bir toplantı düzenlemişlerdir¹⁸⁹. 15 Mart 1858 tarihinde Kesrevan'ın tüm bölgelerinden gelen insanlarla Zouk al-Kharab'da bir toplantı düzenlenmiştir¹⁹⁰. İkinci toplantı ise 1 Mayıs 1858 tarihinde düzenlenmiştir. Bu toplantı 15 Mart'taki toplantıdan daha ciddidir. Çünkü katılımcılar artık silah taşımaktaydı ve kaymakam da Beyrut'a geri çekilmişti. 27 Mayıs'ta al-Matn' ve Ar'ar'da düzenlenen toplantılarda köylüler, direnme sözü vermiş ve yapılan tüm toplantılarda alınan kararları da Maruni Patriği'ne ve Osmanlı Paşalarına göndermişlerdir¹⁹¹.

¹⁸⁵ Porath, The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, s.88

¹⁸⁶ Porath, The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, s.95

¹⁸⁷ Hitti, **A Short History of Lebanon**, s.194

¹⁸⁸ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.91

¹⁸⁹ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 42

¹⁹⁰ Porath, The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, s.89

¹⁹¹ Porath, The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, s.89

Toplantılar kendiliğinden, bağlantı ya da koordinasyon olmadan düzenlenmiştir. Örneğin Shaykh al-Shabab¹⁹² ilanı, vekilin seçimi, baskı altındaki diğer köy ve kasabalarla iletişime geçilmesi gibi örneklerdir¹⁹³. Al-tesviyyetü'l umummiyye¹⁹⁴ ve al-hurriyyetü'l kamile¹⁹⁵ gibi söylemler de devrimci bir nitelik taşımaktaydı¹⁹⁶. Söylemlerin asıl hedefi ise bölgenin kırsal yapısına ve yönetimin mali yapısına karşıydı¹⁹⁷.

Zouk Mkayel ve Jounieh köylüleri de 9 Aralık'ta Hazin şeyhleri tarafından yapılan bir karşı saldırıyı takiben isyana katılmıştır¹⁹⁸. Kesrevan'daki isyan hareketi 1858 yılının Noel Arife'sinde başlamıştır¹⁹⁹. Thompson ise isyanın Ocak 1859 yılında Ghusta kasabasında Hazin şeyhlerinin toplantısını Şahin ve 800 köylünün toplantıyı basmasıyla başladığını belirtmektedir²⁰⁰.

Şeyhler bir köylü isyanı ile karşı karşıya olduklarını fark edince ilk önce şaşırmışlardır. Ardından köylüler ile hemen görüşmeyi reddetmişler ve uzlaşmaz bir tavır takınmışlardır. İsyanın meydana gelmesine Bab-ı Ali de şaşırmıştır. Osmanlı Hariciye Nezareti Belgesinde Mehmed Fuad Paşa isyanı "(...) Kaymakam vekili bulunan Yusuf Kerem Bey dahi Kesrevanlı ve halk taraflısı olduğundan onun idaresine muhalefet göstermeyip sebepsizce durur iken muahharen vekil mumailayh tarafından vergi tahsiline teşebbüs olunmasıyla buna muhalefet efkariyle mevkum Şahin başına (...) ²⁰¹" şeklinde kaleme alarak Bab-ı Ali'ye bildirmiştir.

¹⁹² Gençlik Birliği

¹⁹³ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.92

¹⁹⁴ Genel eşitlik

¹⁹⁵ Tam bağımsızlık

¹⁹⁶ Reinkowski, **Düzenin Şeyleri**, s.70

¹⁹⁷ Shehadi, Nadim ve Mills, Dana Haffar, **Lebanon: A History of Conflict and Consensus**, Londra, Centre for Lebanese Studies in Association with I.B. Tauris, 1988.

¹⁹⁸ Porath, The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, s.92

¹⁹⁹ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 30

²⁰⁰ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 42

²⁰¹ BOA, HR.MKT 373/23, 4 Şevval 1277=15 Nisan 1861.

Hazin ailesi isyan karşısında köylülerin isteklerini yerine getirmek konusunda geç kalmıştır. Aile, öncelikle köylüleri oyalama yolunu denemiş ve köylülerin isteklerini kabul etmemiştir. Ancak köylülerin geri adım atmayacağını anlayan Hazin ailesi, kısa süre içerisinde toparlanmıştır. Kendi içerisinde bölünen aile, mülklerine geri dönme isteğinde birleşmiş ve geri dönmenin yollarını hızlıca aramaya başlamıştır. 1858 yılının Aralık ayında isyanın başlamasıyla Hazin ailesinden şeyhler Hurşit Paşa'ya isyanı durdurması için yalvarmıştır²⁰². İsyan Maruniler, rahipler, Hristiyan tüccar, Beyrutlu sarraf ve tefeciler de katılmıştır²⁰³. 1859 yılının Ocak ayında bölgede düzeni sağlamak amacıyla Junya'dan geçici görevle görevlendirilen bir Osmanlı kaymakamı Kesrevan'a gönderilmiştir²⁰⁴. İsyana başarılı bir şekilde devam ederken, şubat ayında Osmanlı birlikleri Kesrevan'a girse de Fransız Konsolosunun müdahalesinin ardından kısa bir süre sonra bölgeden çekilmiştir²⁰⁵. Kaymakam bölgenin sakin olduğunu söylese de iki ay sonra Kesrevanlı köylüler kaymakama karşı ayaklanmış ve kaymakamı da köyden kovmuştur²⁰⁶.

İsyana başlangıç itibari ile ılımlı olsa da 1859 yılının Ocak ayı itibari ile radikal bir hal almaya başlamıştır. Ocak ayında delegeler Hazin ailesi ile yeniden iletişime geçmişler ve isteklerini yinelemişlerdir²⁰⁷. Şekip Efendi'nin 1845 yılında getirdiği vekil düzenlemesini Kesrevan köylüleri geleneksel siyasal kurumlara ve şeyhlere karşı olan isyanlarını yürütmek için kullanılmıştır. Köylüler, 1854 yılında patrik seçilen Piskopos Bulus Mas'ad'a Hazin ailesinin "sinsi" hizipçiliğine karşı onların tarafında durması gerektiğini söyleyen bir mektup yollamıştır²⁰⁸. Mektupta yeni bir siyasal bir hareket inşa etmek amacıyla herkesi harekete geçirecek bir dil

²⁰² Porath, The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, s.127

²⁰³ Shehadi ve Mills, **Lebanon: A History of Conflict**, s.23

²⁰⁴ Porath, The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, s.129

²⁰⁵ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 30

²⁰⁶ Porath, The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, s.129

²⁰⁷ Harris, William, **Lebanon: A History 600-2011**, New York, Oxford Üniversitesi Yayınları, 2012, s.156

²⁰⁸ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 45

kullanılmıştır. Mektupta şikayetlerinin listesini hazırladıklarını söyleyen köylüler, herhangi bir köye baskı olması durumunda tüm köylülerin adına listenin üst bir otoriteye verileceğini söylemişlerdir²⁰⁹. Köylülerin bildiği tek eğitimli insan grubu din adamları olduğu için taleplerini formüle etmede onlara başvurmuşlardır. Başlangıçta Maruni Patriğinin atayacağı bir kaymakam aracılığıyla kendilerini yönetme fikri ortaya çıksa da²¹⁰ köylülerin kendi seçtiği kaymakam çevresinde örgütlenip bir birlik oluşturmuşlardır²¹¹. Tanyus Şahin kısa bir süre sonra Cezir'i ziyaret etmiştir. Burada, Fransa'yı desteklemek amacıyla ellerinde üç renkli bayraklar ile tezahüratta bulunan bir grup tarafından karşılanmıştır²¹².

Ayaklanmanın gerçekleşmesinin ardından köylüler Hazin ailesini topraklarından kovmuş, mallarına el koymuş ve mülklerini ele geçirmiştir. Köylüler elde ettikleri mülkleri eşit bir şekilde bölüşmüşlerdir. Ikta sistemine karşı olan bu isyan ile sadece Hazin ailesi tarafından son zamanlarda getirilen vergiler ve diğer ödemelerin sona ermesini değil aynı zamanda tüm kişisel vergilerin kaldırılmasını, daha iyi kiracılık şartlarının getirilmesini, eşitsizliklerin kaldırılmasını, köylülere dayak ve hapis cezalarına son vermesini istemekte ve tam sosyal eşitliği talep etmekteydi. Ancak köylülerin içerisinde küçük toprak sahipleri de olduğu için özel mülkiyet kavramının tamamen ortadan kaldırılmasını istememişlerdir²¹³. İsyanın bir diğer önemli özelliği ise yaklaşık 500 kişiden oluşan Hazin ailesini tahliye edip mülklerine el koyulması sırasında ailenin canına kast edilmemiş sadece malları gasp edilmiştir. Bu esnada tabii ki yağmalamalar olmuş meyve bahçeleri tahrip edilmiş, sürülere zararlar verilmiş, Şahin'in otoritesini kabul etmeyenler şiddete maruz kalmış, para ve yiyecek gaspları yapılmış ve evler soyulmuştur. Ayrıca köylüler Hazin ailesine ait olan buğday ve ipeği köylülere yeniden dağıtmak için

²⁰⁹ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 45-46

²¹⁰ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 31

²¹¹ Baer, Gabriel, **Fellah and Townsman in the Middle East: Studies in Social History**, New York, Frank Cass, 2006, s.306

²¹² Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 30

²¹³ Benin, **Workers and Peasants in the Modern Middle East**, s.59-60

toplamışlardır²¹⁴. Bir Hazin şeyhi Patriğe hitaben “gelin ve istediğiniz meyveleri (dut türevi) toplayın” demiş ve ipek fabrikasının panolarının soyulduğunu söylemiştir²¹⁵. Bir diğer Hazin şeyhi de hasar tespiti yapmıştır. Şeyhin yaptığı listeye göre; gümüş objeler, porselen ve kristal gibi değerli maddelerden yapılmış değerli eşyalar, av malzemeleri, yerli ve Avrupa barutu, tabancalar, bir oyun çantası çalınmış; şeyhin büyük yatağı, koşum takımı, çeşitli ipek ve tahıllar, şeyhin piposu, bir kahve değirmeni ve fırını alınmış, evinin kapısı dahi çalınmış ve taşınamayacak her şey de kırılmıştır²¹⁶. İsyan, adaletsiz sosyal yapının düzeltilmesi temelinde gerçekleştirilmiş, sonsuz bir intikam alma isteği, birilerini öldürme düşüncesi, bir terör ve anarşi ortamı yaratma düşüncesi içerisinde gerçekleşmemiştir. İsyan, birileri tarafından sevk ve idare edilmemiştir. Ayrıca örgütlü ve merkezi bir birliği de yoktur. Tam tersi, ortak hedefler etrafında birleşmiş, kızgın ve öfkeli bir grubun düzensiz birliklerinin yerel bir direnişidir. Patrik, ahaliye çalınanları şeyhlere iade etmeleri için ısrar etmiş, ahali ise geri vermeyi red etmiştir²¹⁷.

Hazin ailesi isyanın durdurulması ve Kesrevan’a geri dönebilmek için yeniden Hurşit Paşa ile iletişime geçmiştir. Ancak Hurşit Paşa’nın çabaları sonuçsuz kalmıştır. Bunun üzerine şeyhler yeniden Paşa ile iletişime geçmiştir. Hurşit Paşa ise kahyası olan Vasfi Efendi’ye emir vermiş ve 8 Şubat 1859 tarihinde 200 askerden oluşan birlik ikinci defa Kesrevan’a askeri bir hareket düzenlemiştir²¹⁸. Köylüler Vasfi Efendi’nin önerilerini kabul etmemişler ve Osmanlı birliği de bir süre sonra bölgeden çekilmiştir. İsyanın ilk lideri Salih Beşir Süfeyir’dir. Şubat ya da Mart ayında Acultun’da yapılan toplantılar esnasında vekil-i evvel²¹⁹ seçilmiştir²²⁰. Ancak istifa etmiştir. Ardından Tanyus Şahin Salih Beşir Süfeyir’in yerine isyan meclisine

²¹⁴ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 42

²¹⁵ Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.99-100

²¹⁶ Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.100

²¹⁷ Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.100

²¹⁸ Porath, *The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan*, s.128

²¹⁹ Birinci temsilci -Porath’ın tabiri ile wakili awwal-

²²⁰ Porath, *The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan*, s.93

vekil-i evvel olarak seçilmiştir. Tanyus Şahin ilerleyen süreçte diğer köylerin de isyana katılıp Şahin'in otoritesini tanınmasıyla Kesrevan İsyanı'nın lideri olacaktır.

Tanyus Şahin'in Kesrevan İsyanı'ndaki rolünün öneminden ötürü kendisini daha yakından incelememiz gerekmektedir. Tanyus Şahin 1815 yılında Beyrut'un on iki kilometre kuzeydoğusunda, anılarından ve tanıklıklardan anlaşıldığı kadarıyla Raifoun köyünde dünyaya gelmiştir. Tanyus Şahin'in mesleği konusunda net bir fikir birliği yoktur. Joel Beinin' göre demirci²²¹, Bozarıslan'a göre veteriner²²², Harris'e göre zanaatkar²²³, Makdisi'ye göre katırcı²²⁴, Khalaf'a göre çiftçi²²⁵, Edwards'a göre katır çobanı²²⁶, Thompson'a göre Kesrevan'dan diğer köylere malzeme taşıyan biri ve demirci²²⁷, Hitti'ye göre ise Lazarist Manastırı'nın bir çalışanı²²⁸ olmak üzere literatürde çeşitli meslekleri vardır. Poujoulat Tanyus Şahin'i "ne okuma ne yazma bilen" biri olarak tanımlamaktadır²²⁹. Thompson'a göre ise Şahin'in bir esnaf ve girişimci olarak basit okur yazar olma ihtimali vardır²³⁰. Poujoulat'a göre hitabet yeteneği yazma yeteneğinden daha iyi olan birisidir²³¹.

Dönemin tanıklarından Poujoulat Tanyus Şahin'i,

"O sinsî biriydi. O kötü içgüdülerini gizlemeye çalışmasına rağmen kızıl renkli bakışları kendisini ele vermekteydi. (...) Her şeyden önce halk onu

²²¹ Benin, **Workers and Peasants in the Modern Middle East**, s.59

²²² Bozarıslan, **Savaşın Lübnan**, s.89

²²³ Harris, **Lebanon**, s.157

²²⁴ Makdisi, **Corrupting the Sublime Sultanate**, s.197

²²⁵ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.92

²²⁶ Edwards, Richard, **La Syrie 1840-1862, Histoire, Politique, Administration, Population, Religions et Moeurs, Événements de 1860 D'après des Actes Officiels et des Documents Authentiques**, Paris, Amyot, Libraire-Éditeur, 1862, S.124

²²⁷ Thompson, **Justice Interrupted**, s.43

²²⁸ Hitti, **Lebanon in History**, s.436

²²⁹ Poujoulat, **La Vérité Sur La Syrie**, s. 61

²³⁰ Thompson, **Justice Interrupted**, s.43

²³¹ Thompson, **Justice Interrupted**, s.43

kendilerinin yöneticisi olmakla ödüllendirdi. Ona <<bey>> unvanını verdi. Onu Kesrevan'ın şefi ilan etti. Halk onun için zafer şarkıları besteledi. Tanyus Şahin dini inancından dolayı kendisini az belli eden biriydi. Aniden Kesrevan'ın efendisine dönüştü”

şeklinde tanımlamıştır²³². Thompson onu; isyan hareketinin önderliği için dedikodu yapan, entrika çeviren ve cinayet işleyen “kurnaz bir stratejist” olarak tanımlar²³³. Garant'a göre Tanyus Şahin; sakin, saf, oldukça sıradan ve zekadan ve yetenekten yoksun bir adamdır²³⁴. Köylüler Şahin'i; sıradan ve kendi çıkarlarını düşünmeyen birisi olduğu için sevmiş, onu bir bayrak gibi görmüş ve hiçbir şeye vermedikleri önemi ona verdikleri için Şahin, yumuşak başlı, hırssız, tehditkar olmayan bir bir lider rolünü oynamayı tercih etmemiştir²³⁵. Bab-ı Ali, Tanyus Şahin'i “müntafi olan naire-i ihtilalin istialine sebep olan şerare-i fesadı ika eden²³⁶” olarak niteleyerek Tanyus Şahin'i isyan eden bir bozguncu olarak görmekteydi. Makdisi'ye göre de Bab-ı Ali bu dönemde Şahin'i yolsuzluğun ve başkaldırının lideri olarak tanımlamıştır²³⁷.

Tanyus Şahin, köylüler ile birlikte yemek yiyor, gülüyor, şakalaşiyor, sorunları yerinde inceliyor ve köylülerin arasında yaşıyordu. Köylüler kendileri için çalışıyor ve kendileri ekip, biçip, yiyordu²³⁸. Bu davranış biçimi ise o dönemde köylülerin alışık olmadığı bir davranış şekliydi. Şahin; neredeyse bir gecede halk kahramanı olmuş, köylülerin feodal vesayetten kurtarıcısı ve tartışmasız sözcüsü durumuna gelmişti²³⁹. Köylüler meşru ve saygıdeğer bir yöneticiye gösterilen

²³² Poujoulat, **La Vérité Sur La Syrie**, s. 61

²³³ Thompson, **Justice Interrupted**, s.43

²³⁴ Un Témoin Oculaire, **Souvenir de Syrie, Paris**, Plon Nourrit ve Imprimeurs Editeurs, 1903, s.10

²³⁵ Un Témoin Oculaire, **Souvenir de Syrie**, s.11

²³⁶ BOA, HR.MKT 373/23, 4 Şevval 1277=15 Nisan 1861.

²³⁷ Makdisi, **Corrupting the Sublime Sultanate**, s.203

²³⁸ Bozarslan, **Savaşan Lübnan**, s.99

²³⁹ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.93

saygının aynısını Şahin’e de göstermiş, onun adına şarkılar söylemiş ve Şahin köye girdiğinde tüfek atışları yapılmıştır²⁴⁰. Şahin ile iş birliği yapan kilisedeki din adamları Şahin’in taktiklerini hilekarlık olarak yorumlasa da köylüler, bir görgü tanığının ifadesine göre Şahin’i “kurtarıcı” olarak görmüştür²⁴¹. Çok dindar olduğu iddia edilmiştir. Öyle ki günde iki kez dua okuduğu ve dini bayramlar ile pazar günleri hariç et yemeği reddettiği iddia edilmiştir²⁴².

“Bi-quwat al-Hukuma al-Jumhuriya²⁴³” tarafından yönetilen Kesrevan’da basit bir demirci olan Tanyus Şahin’in yönetimi altında bir “belediye yönetimi” kurulmuştur²⁴⁴. Mütevazi sosyal kökenleri ve anti-aristokratik duyguları yüzünden Maruni din adamları, Şahin’in karakteri ve kişisel hırslarından şüphelenmelerine rağmen manevi destekten daha fazlasını sunmuş ve Patrik dahi Tanyus Şahin’i Kesrevan bölgesinin “yasal hükümdarı” olarak kabul etmiştir²⁴⁵. Al-Hukuma al-Jumhuriya’nın başkanı olan Tanyus Şahin önderliğinde üyeleri doğrudan halk tarafından seçilen 116 üyeden oluşan bir konsey kurulmuştur. Konsey üyelerinin bazılarını Tanyus Şahin doğrudan kendisi atamıştır²⁴⁶. Konseyde; üyelerin yarıdan fazlası ya küçük toprağa sahip ya da topraksız köylü, 32 üye ise ya zengin ya da orta seviye çiftçi, 10 tane din adamı, en az 3 tanesi tüccar ya da tefeci ve Fransız Devrimi’nin fikirlerini kamusal alanda savunan ruhban karşıtı ve seküler bir entelektüel olduğu bilinen Zuq kasabasından pazarcı olan delege Iliyas Habalin de vardır²⁴⁷. Bu dönemde yeni vergiler koyulmuş, silahlar satın alınmış, ortak mülkiyet

²⁴⁰ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.93

²⁴¹ Thompson, **Justice Interrupted**, s.43

²⁴² Makdisi, **Corrupting the Sublime Sultanate**, s.194

²⁴³ Halk Hükümeti’nin Gücü

²⁴⁴ Un Témoin Oculaire, **Souvenir de Syrie**, s. 10

²⁴⁵ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.94

²⁴⁶ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.94

²⁴⁷ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 30

kontrol edilmiş, yerel çatışmaları çözülmüş ve bir milis grubu kurulmuştur²⁴⁸. Mayıs 1859’a kadar Şahin, düzinelerce köyden oluşturulan 800 kişilik bir “ordu” ile hükümete liderlik yapmıştır.

2.5. Kesrevan İsyanı’nın Gelişim Süreci

Bab-ı Ali tarafından “Bey” unvanı verilen Lord Cherchel, aslen soylu bir İngiliz olup uzun yıllar Suriye’de yaşamış ve Emir Abdullah’ın kardeşi olan Safiye ile evlidir. Bir gün Lord Cherchel Tanyus Şahin’in Raifoun’daki evine bir haberciyi gönderir. Lord Cherchel Tanyus Şahin’e “(...) Zayıfsınız, etkin bir korunmaya ihtiyacınız var. Bu korunmayı da cömert İngiltere’de bulabilirsiniz. Biz sizinle ilgileneceğiz cesur Tanyus. Size karşı nankör olmayacağız. Siz zaten milletinizi için besbelli, ün salmış hizmetler verdiniz. Bir daha da verebilirsiniz. Hepsinden önemlisi, Kaymakam Abdullah Şihap adına fellahların üzerinde etkinizi kullanabilirsiniz²⁴⁹” demiştir. Tanyus Şahin ise bu mektubu, “Nahnou natabassar! Natabassar nahnou!²⁵⁰” olarak cevaplandırmıştır²⁵¹.

Lord Cherchel Bey’in tavsiyesi üzerine, Lübnan’da yaşayan pek çok İngiliz, bazı Habibler, Zouk yargıcı ve pek çok Maruni köydeki bir evde İngiliz korumasını konuşmak için toplanmasında İngilizlerin korumasının en iyisi olacağı söylese de bu düşünce etkili olamamıştır. Çünkü Tanyus Şahin toplantıya gelmiş ve “İngiltere’ye gitmek istiyor musunuz? Kendi başınıza gidin! Ben Raifoun’a gidiyorum!²⁵²” demiştir.

24 Ocak 1859’da Patrik nezdindeki Şahin’in gizli elçisi olan Baba Yuhanna Habib üstlerine bir not göndermiştir. Notta, kısa bir süre sonra isyanın kanlı bir şekilde bastırılacağını ama Şahin’in vali olarak seçilmesinden başka bir yolunun

²⁴⁸ Traboulsi, *A History of Modern Lebanon*, s. 30

²⁴⁹ Poujoulat, *La Vérité Sur La Syrie*, s. 71

²⁵⁰ Göreceğiz! Göreceğiz!

²⁵¹ Poujoulat, *La Vérité Sur La Syrie*, s. 71

²⁵² Poujoulat, *La Vérité Sur La Syrie*, s. 72

olmadığını belirtmiştir²⁵³. Ayrıca sakinleşmenin en çok şeyhlerin yararına olacağını ve eğer başkası kaymakam olarak seçilirse şeyhlerin evlerine geri dönemeyeceğini ancak Şahin kaymakam olarak seçilirse şeyhlerin mülklerine geri dönebileceği ve kamulaştırılan mallarını geri kazanabilecekleri, kazanlarda ortak yemeklerin pişirileceğini ve şeyhlerin yanında bilge bir adamın olacağını söylemiştir. Ancak Tanyus Şahin'in vali olması önerisi patrik tarafından reddedilmiştir²⁵⁴. Baba Yuhanna Habib, Şahin'e "Amigo" şeklinde seslenerek mektuplar yazmış ve onu köylülerin savunucusu olarak görmüştür²⁵⁵.

Hazin ailesi ile arasındaki anlaşmazlığı çözmek amacıyla 6 Mart 1859 tarihinde piskopos, Şahin'e bir davetiye yollamış ancak Şahin düzenlenen bu toplantıya katılmayı "biz bu çağrıyı bütün köy ve ahaliye danışana kadar kabul edemeyiz" gerekçesi ile reddetmiştir²⁵⁶. Yazısında; davetten ötürü onurlandığını belirtmiş, Hazin ailesinin topladığı haksız vergileri geri vermesini, şeyhler ile köylüler arasında bir statü farkının olmayacağını, şeyhlerin halktan zorla aldığı her türlü vergi ve bağışın süresiz olarak kaldırıldığını ve hiçbir şeyhin Kesrevan halkının yöneticisi olmak için memur olarak atanamayacağını içeren bir mektup yollamıştır²⁵⁷. Bir başka rahibe yazdığı mektubunda bu kararın maslahat al-cumhur'a²⁵⁸ bağlı olduğunu söylemiştir²⁵⁹. Maruni Patriği, Tanyus Şahin'in ayaklanmasının Dağ'ın sosyal düzenine yaptığı tehlikeli etkiyi anlayarak Kesrevan'dan Şahin'in uzaklaştırılması için bir girişimde bulunsa da Tanyus Şahin, Kesrevan'dan uzaklaşmayı reddetmiştir²⁶⁰. Bunun üzerine şeyhler eyleme geçmek için silah ve barut satın almaya başlamıştır. Gözlemcilere göre, 1859 yılında Lübnan

²⁵³ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 32

²⁵⁴ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 32

²⁵⁵ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 46

²⁵⁶ Makdisi, **Corrupting the Sublime Sultanate**, s.201

²⁵⁷ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 47

²⁵⁸ Kitlelerin çıkarına

²⁵⁹ Makdisi, **Corrupting the Sublime Sultanate**, s.201

²⁶⁰ Un Témoin Oculaire, **Souvenir de Syrie**, s. 11

Dağı’nda canlı bir silah ticareti vardır ve Kilise ve Fransızlar da köylülerin silah satın almasına yardım etmektedir²⁶¹.

İsyanın başlangıcı yavaş bir biçimde gerçekleşmiştir. 1859 yılının Temmuz ayında Kesrevanlı isyancılar Hazinlere Ajaltoun’de saldırmış ve mülklerini ele geçirmiştir. Bunun üzerine Hazin ailesi yeniden Hurşit Paşa ile iletişime geçmiştir. 1859 yılının yazında köylüler, silahlarıyla bölgeden 500 kişiden az olmayan Hazin soyunun neredeyse tamamını bölgeden çıkartmıştır²⁶². 1859 yılının Temmuz ayının ortasına kadar isyanda bir şiddet olayı da görülmemiştir. İlk şiddet olayı 13 Temmuz 1859’da meydana gelmiştir. Bu olay ise, Efendi İbn Diyab al-Hazin’in eşi ve bir kızının öldürülmesi ve diğer kızının da yaralanmasıdır²⁶³. Ancak Edwards’a göre durum tam olarak böyle değildir. Edwards kitabında isyancıların Temmuz ayından önce de şiddet olaylarının olduğunu kastederek; “Meydana gelen bu isyan esnasında Hristiyanlar ne çocuklara ne de kadınlara saygı duymuştur²⁶⁴” demektedir. Churchill’e göre ise 1858 ve 1859 yıllarının tamamı boyunca yapılan soygun ve yağma olayları “pervasızca” gerçekleştirilmiştir²⁶⁵.

Aynı zamanda Kesrevan ayaklanmasının sonucunda oluşturulan “Halk Hükümeti” Beyrut valisini ve Bab-ı Ali’yi Osmanlı yönetimindeki diğer bölgelere de sıçraması ihtimali nedeniyle endişelenmiştir. Sayda Valisi Hurşit Paşa’yı Kesrevan’a karşı harekete geçmek üzere görevlendirmiştir. Hurşit Paşa da bölgede yeniden düzen sağlanması için İngiliz Konsolosundan yardım talep etmiş ve Kesrevan’a gitmek üzere 250 kişilik düzenli ve 90 kişilik de düzensiz birlikler al-Mudayraj’da toplanmıştır²⁶⁶. Ancak askeri güçler ile isyancılar arasında tam manasıyla bir çatışma yaşanmamıştır. 14 Ağustos 1859’da ise nereden geldiği belli olmayan bir ateşle

²⁶¹ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 41-42

²⁶² Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 30

²⁶³ Porath, The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, s.96

²⁶⁴ Edwards, **La Syrie 1840-1862**, s.125

²⁶⁵ Churchill, Charles, **Mount Lebanon: A Ten Years’ Residence From 1842– 1852**, London, Saunders and Otley, 1862, s. 126

²⁶⁶ Porath, The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, s.129-130

Dürziler ve Maruniler arasında kanlı bir çatışmanın başlayacağına dair ilk sinyal gelmiştir²⁶⁷. Maruni Kaymakamlığına bağlı karma bir bölge olan al-Matn'da meydana gelen bir kavga Piskopos Tobia Aoun'a, Beyrut'ta iyi hazırlanmış Beyrut Komitesini²⁶⁸ suçlamış ve bu durum Aoun'un harekete geçmesi için bir bahane olmuştur²⁶⁹.

30 Ağustos 1859'da Beyrut'un kuzeydoğusundaki al-Matn'da bulunan Beit al-Meri adındaki bir köyde Kesrevan'daki huzursuzluğun Lübnan Dağı'nın geri kalanında da genel bir gerilime sebep olacağına dair ilk sinyaller alındı. Biri Maruni bir diğeri ise Dürzi olan iki kişi nedeni belirsiz bir şekilde kavga etmiş ve bu kavga mezhepler arası bir kavgaya dönüşmeye başlamıştır²⁷⁰.

Ekim 1859 yılında Maruni ve Fransız otoritelerine yazan Habib, "Eğer Amigo bir memur olsaydı, konumunu adalet ve yerleşim sorununu çözerek sağlamlaştırmaya çalışırdı" diyerek Tanyus Şahin'i önerse de bu önerisini "cahil" sınıfından bir kamu görevlisinin çıkamayacağını düşündüğü için reddetmiştir²⁷¹.

İlk dinler arası kırım ise 1859 yılının Kasım ayında Mütevaliler ile Hristiyanlar arasında meydana gelmiştir. Kesrevan'ın kuzeyinde kalan Shwatalı Mütevalilerden vergi toplamak için gelen Kesrevanlı köylülere Mütevalilerden biri saldırmıştır. Bir diğer anlatıma göre ise ilk Kesrevanlı köylüler öldürmek amacıyla Mütevalilere saldırmış, ardından da Mütevaliler saldırmıştır²⁷². Mütevali köyleri olan Lasa, Afqa ve al-Mughira'ya saldıran Kesrevanlı köylüler pek çok Mütevali'yi öldürmüş ve köyleri de yağmalamıştır²⁷³.

1859 yılında olayların ilk kıvılcımının ardından Beyrut valisi Hurşit Paşa olayları sakinleştirmek adına çeşitli önlemler almaya başlamıştır. Cezayir-i Bahr-i

²⁶⁷ Un Témoin Oculaire, **Souvenir de Syrie**, s. 12

²⁶⁸ Shaykh al-Shabab

²⁶⁹ Harris, **Lebanon**, s.157

²⁷⁰ Fawaz, **An Occasion for War**, s.45

²⁷¹ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 46

²⁷² Porath, The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, s.125

²⁷³ Porath, The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, s.125

Sefid'i olan Müsteşar Ata Bey'i²⁷⁴ geçici görevle bölgeye göndermiş, kısa bir süre sonra kendisi de birlikleri ile Dağ'a gitmiştir²⁷⁵. Hazin ailesi, 1859 yılının sonlarına doğru İngiliz Konsolosluğu'na hitaben yazdığı dilekçeyle düzensizliğin tüm bölgelere yayıldığını belirtmiştir²⁷⁶. Beyrut valisi ise şehirde çıkan ayaklanmalar nedeniyle askeri bir harekate hazırlık yapmaya başlamıştır. Ordusunda yedi yüz elli asker olduğu ve bu sayının da bir hareket için yeterli olmaması nedeniyle Şam'a, Kudüs'e ve Nablus'a askeri takviye isteyen mektuplar yazmıştır²⁷⁷. Orta ve Güney Lübnan'da var olan toplumlar arası bu gerginlik dinsel-mezhepsel gerilimlerle de birleşerek Cebel-i Lübnan'da 1860 İç Savaşı'na neden olacaktır.

Tanyus Şahin vergileri toplamaya çalıştığında, beş köy vergi ödemeye karşı dirense de sonbahar ayında onların da desteğini kazanmış ve 1859 sonbaharında “vekil-i evvel” seçilmiştir. Böylece isyan radikalleşmiş ve köylerin tamamını kapsamıştır²⁷⁸. Önceden düşmanca hareket eden bir köyden gelen yeni mektupta; “İnsanların refahını iyileştirme konusundaki iyiliğiniz için ve özellikle de Kesrevan sorunuyla ilgilenme arzunuzdan ötürü teşekkür ederiz.” denmektedir²⁷⁹. Şahin tarafından imzalanan mektuplar sayesinde Kesrevan yolunun güvenliği de sağlanmaktaydı²⁸⁰. Ayrıca Şahin'in yerel din adamlarının üzerinde de bir otoritesi vardır. Öyle ki 1860 yılının Ocak ayındaki yerel bir bayramda köylülerin kamusal alanda çok fazla içki içmesine izin verdiği için din adamlarını azarlamıştır²⁸¹. Ancak köylülerin verdiği bu destek kötü bir hasatla sarsılmış, ipek böceklerinin fiyatı yükselmiş, bazı köylüler ekim arazilerini terk edip Beyrut'a göç etmiştir.

²⁷⁴ Mehmet İpşirli, **Ata Bey, Teyyarzade**, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/ata-bey-tayyarzade>, 12 Kasım 2019

²⁷⁵ Un Témoin Oculaire, **Souvenir de Syrie**, s. 13

²⁷⁶ Porath, *The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan*, s.117

²⁷⁷ Edwards, **La Syrie 1840-1862**, s. 141

²⁷⁸ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 30

²⁷⁹ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 48

²⁸⁰ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 48

²⁸¹ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 48

Tanyus Şahin ve konseyin diğer vekilleri ayaklanmanın sadece Kesrevan bölgesinde kalması durumunda isyanın uzun ömürlü olamayacağını, bu nedenden ötürü hareketin başka bölgelere de yayılması gerektiğini düşündükleri için Dürzi köylülerini de yanlarına çekmek amacıyla Dürzi köylerine çağrı yapmıştır²⁸². Çağrıda, bölgelerindeki şeyhleri kovmalarını ve kendi bölgelerindeki topraklara el koyup öz yönetimlerini kurmalarını istemiş ve bu işlemin tamamlanmasının da ardından iki bölgenin birleştirilmesini ve nihayetinde bütün Lübnan'ın "Halk Hükümeti" yönetiminde birleştirilmesini istemiştir²⁸³. Aynı zamanda Tanyus Şahin, komşu bölgelerdeki Hristiyanların kurtuluşunu teşvik etmek amacıyla eylem alanını genişletmek istemiştir. Ancak bazı Maruni köyleri isyana katılmamıştır. Cezir, Ghusta ve Ftuh köyleri şeyhlerine bağlı kalacaklarını söyleyerek isyan etmeyi reddetmiştir²⁸⁴. Örneğin Bartün ve Jubayl Hristiyan feodal beylerin olduğu bir bölge olsa da halkı yöneten beyler Osmanlı İmparatorluğu tarafında Trablus'tan atandığı için isyan burada kendisini hissettirememiştir²⁸⁵. Aramun köyü ise Kesrevan ayaklanmasına katılmakta tereddüt etmiş ve ardından reddetmiş, Hubayh'ın önemli ailesi olan Cezir ailesi şeyhlere karşı işlenen suçların şeyhin kendisine değil, bütün Cezir'e karşı işlendiğini söyleyerek şeyhlere yapılan saldırıları kınamış ve Ftuh köyünün ileri gelenlerinden olan Dahdah Şeyhleri ise Tanyus Şahin'in tüm isyan çağrılarını cevapsız bırakmıştır²⁸⁶. İsyân, ilk al-Matn ve al-Qati'ye ve ardından da 1860'ların başında Dürzilerin egemenliği altındaki Şuf bölgesine yayılmış ve aynı zamanda kuzeydeki Jubayl ve Batrün'de de hissedilmiştir²⁸⁷.

Dürzi şeyhleri rakipleri olan Maruni şeyhlerini, Maruni Kilisesini ve Hazin ailesini zayıflatacağını düşünerek sevinçle karşılasalar da isyanın ihtilalci niteliğinden ötürü kendi topraklarına sıçrama ihtimalinden korkmuşlardır. Ayrıca

²⁸² Makdisi, *The Culture of Sectarianism*, s.94

²⁸³ Makdisi, *The Culture of Sectarianism*, s.94-95

²⁸⁴ Makdisi, *Corrupting the Sublime Sultanate*, s.201

²⁸⁵ Porath, *The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan*, s.120

²⁸⁶ Makdisi, *The Culture of Sectarianism*, s.99

²⁸⁷ Porath, *The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan*, s.117

böyle bir isyan hareketinin kendi köylerinde de olabileceğini düşünen Dürzi şeyhleri, çeşitli tedbirler alarak kendi topraklarında isyan çıkmasını engellemeye çalışmışlardır. Dürzi şeyhlerinin 1859 yılında Tanyus Şahin'in Gharb'ı²⁸⁸ tehdit ettiğini söylemeleri üzerine Canbolat ailesi ve onlardan daha da militan olan Yazbaki grubu Said Canbolat'ı lider olarak seçmiş ve Said'in yardımcısı olarak da Ali Hamade ön plana çıkmıştır²⁸⁹. Canbolat ailesinin arkasında birleşen Dürziler aynı zamanda Osmanlı Valisi olan Hurşit Paşa ile de iletişime geçmiştir. Lübnan'ın merkezine kadar yayılan köylülerin isyan isteği daha çok köklü ailelerden Abu al-Lam ve Canbolat aileleri hissetmiştir²⁹⁰.

Maruni toprak ağalarının olduğu bölgelerde köylülerin isyanı başarıya ulaşmış ve toprak ağaları köyleri terk etmek zorunda kalmıştır. Ancak Dürzi bölgelerindeki köylüler Dürzi şeyhlerine karşı birleşmiş değildi. Öyle anlaşıyor ki Dürzi toprak ağaları, imtiyazlı durumlarını kaybetmemek amacıyla geçmişten gelen Maruni-Dürzi düşmanlığını vurgulayarak, bölge içerisinde kişilerin aidiyetlerini belirlemede en önemli öge olan “dini” kullanmış ve geçmişteki dini çatışmayı hatırlatmışlardır. Bozarslan'dan aktarımla Dürzi şeyhleri, “Din düşmanlarımız olan Hristiyanlar kendi liderlerine bunları yaptıktan sonra bizlere hiç acımayacaklardır. Onların amacı bütün Lübnan'ı ele geçirmektir ve hepimizi toptan öldürmek için hazırlık yapmaktır” şeklinde açıklamalar yapmıştır²⁹¹. Bu dönemde Maruni ve Dürzilerin birlikte yaşadıkları karma köylerdeki din temelli sorunlar da devam etmekteydi. Geçmişteki anlaşmazlıklar gün yüzüne çıkartılmış ve “ezeli düşmanlık” söyleminin kullanımı da artmıştır. Böylece dini inanışları ile kışkırtılan Dürziler kendilerini Marunilere karşı din temelli bir isyanın içerisinde bulmuştur. Dürzilerin bu şekildeki tutumu Bab-ı Ali'ye iletilmiş ve Dürzilerin Hristiyanların üzerine yürümesinin “asayiş-i memleket”i tehlikeye sokacağı bildirilmiştir²⁹². Böylece

²⁸⁸ Souk al-Gharb

²⁸⁹ Harris, **Lebanon**, s.157

²⁹⁰ Porath, The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, s.120

²⁹¹ Bozarslan, **Savaşan Lübnan**, s.96

²⁹² BOA, HR.MKT 373/23, 4 Şevval 1277=15 Nisan 1861.

1860'ın başlarında isyanın karakterini değiştirmeye başlamış, köylüleri kendi feodal şeyhlerine yaptıkları bu isyan toplumlar arası bir çatışmaya dönüşmeye başlamıştır²⁹³.

Bu noktada önemli bir nokta ise isyanın yayıldığı bölgelerdeki ailelerin dini inanışlarıdır. Kesrevan bölgesi Hristiyan ve Maruni olan bir bölgedir. Hazin ailesi de Hristiyan Maruni bir ailedir. Ancak bu durum, Abu al-Lam ve Canbolat aileleri ve hakimiyet kurdukları bölge için geçerli değildir. Kesrevan hem halkı hem de şeyhleri açısından homojen bir dini görüntüsü olmasına rağmen al-Matn bölgesinde dini inanışlar açısından bu homojenlik yoktur. Abu al-Lam ailesi Maruni olsa da sahip oldukları topraklarda yaşayanların bir kısmı Maruni bir kısmı da Dürzidir. Bu durum, ileride önemli bir çatışma kaynağı olacaktır. Tanyus Şahin'in üstlenmeye çalıştığı Hristiyanların koruyucusu ve kurtarıcısı rolü, karma bölgelerde topluluklar arasındaki tansiyonu yükseltici bir etkiye sebep olacaktır. Toplumsal gerginlik dinsel-mezhepsel gerginliklerle birleşecek ve isyana yeni bir boyut kazandıracaktır.

İsyan başladığında Patrik Mas'ad baskılar ve çıkarları arasında kalmıştır. Bu dönemde kilise de bölünmüştür. Alt seviyedeki bazı din adamları isyancılara katılmış ve köy temsilcileri olarak seçilmiştir. Ancak bazı piskoposlar da bu bölünmenin düşmanca olduğunu düşündükleri için isyana şiddetle karşıydılar. İkinci gruptan olan Beyrut Maruni piskoposu Tobia Aoun, karma bölgelerde yaşayan Maruniler için silah alımını finanse eden Hristiyan tüccar ve soylulardan oluşan Shaykh al-Shabab'a liderlik etmiştir²⁹⁴. Kilise ise Kesrevan'da ve Jbeil'de kasabalarla ve köylerle bağlantı kurmayı başarmış ve taraf tutmayan Patrik Mas'ad bu bağlantıda aracı rolünü üstlenmiştir²⁹⁵. Bisharri şeyhinin küçük oğlu Yusuf Karam da Şahin'e karşıydı ve Patrik Mas'ad Karam'ı yaklaşık 200 silahlı adamın ve kıyı bölgesinin güvenliğinin başına davet etmiştir²⁹⁶.

²⁹³ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.95

²⁹⁴ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 33

²⁹⁵ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 33

²⁹⁶ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 33

Hurşit Paşa Abu al-Lam ailesinden Emir Yusuf Ali Murat'ı isyancılara karşı savaşmak için göndermiştir. Şahin ise Emir Yusuf bölgeye gönderildiği zaman Bilad ve Jbeil Hristiyanlarının Kesrevan ahalisi ile birleştiğini duyurmuş ve “bir müdahalede bulunulmaması için” uyarıda bulunmuştur²⁹⁷. Şahin ise Osmanlıyı Jbeil²⁹⁸ Hristiyanlarının işine karışmaması için uyarmış ve

“Bilad Jbeil'in Hristiyanları, Kesrevan ahalisi ile birleşti. Sizin de fark edebileceğiniz gibi Suriye'deki tüm Hristiyanlar tıpkı Dürziler, şeyhler, mukaatacılar gibi ortak bir nedenden ötürü bir birlik halindedir. (...) Amacınız, biz (özgürlüğümüzü) elde ettikten sonra Hristiyanlara boyun eğdirmek.”

Şahin suçlamalarına devam ederek;

“Bütün eylemleriniz ortak bir kanaate dönüştü. <<Akrobalarınız olan Dürzilerin>> bir manastıra yaptığı saldırı da dahil. Bir gecikme olmadan geri dönün eğer dönemezseniz biz davranışlarımızdan sorumlu olmayacağız. Bir saat bile gecikmeyin²⁹⁹.”

“Çünkü siz Hristiyanınız ve amaçlarınız ve Dürzilerle (ittifak halinde) olduğunuz için, sizi alçakgönüllülükle uyarıyoruz: Eğer (dövüşmek) istiyorsanız, biz sizden daha istekliyiz ve korkmuyoruz, çünkü ölüm (hem bizim için hem de) hayatının baharındaki bir gencin ölümü onun düğünü gibidir. (...) Baskinta'daki ahali gibi ihanet etmeden geri dönün (...) Hristiyanların Genel Temsilcisi Şahin³⁰⁰.”

²⁹⁷ Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.106

²⁹⁸ Biblos

²⁹⁹ Makdisi, **Corrupting the Sublime Sultanate**, s.203

³⁰⁰ Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.107

şeklinde bir açıklama yapmıştır. Şahin bu birlikteliğin temelinde maddi kaygılar olmasını dinlerini para için satmak olarak tanımlamış, dinden çıkmak ve dine ihanet olarak yorumlamıştır³⁰¹. Şahin, halkın kendi yanında olduğunu bildiği için mektubu sert bir biçimde yazmıştır. Elde ettiği başarıyı halk içerisine yaymak ve halkı daha da cesaretlendirmek için “dinini para için satanların karşısında” kucaklayıcı ve aynı zamanda tehditkar bir konuşma yapmış ve dini bir üslup kullanmıştır. Dini sevgiden söz etmiş ve ayaklanmasında halktan destek alabilmek adına seçkinlere karşı dini bir söylem kullanmıştır³⁰².

Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi isyan din temelli bir iç savaşa doğru evrilmiştir. Şahin “Kesrevan’ın Genel Temsilcisi” olarak imzaladığı belgeleri artık “Hristiyanların Genel Temsilcisi” sıfatıyla imzalamaya başlamıştır³⁰³. Şahin’in bu mektubunda kendini “Hristiyanların Genel Temsilcisi” olarak tanıtmayı ve Dürzilere yönelik bir saldırıda bulunacağını söylemesi ve ölümü bir “düşüne” benzetmesi çatışmanın siyasal ve ekonomik bir sebepten çıkıp dinler arası bir çatışmaya dönüştüğünün önemli bir sembolüdür. Mektubundaki dini motifler ve tehditler aslında tam olarak iç savaşın küçük bir tezahürü gibidir. Başlangıcı itibarıyla daha fazla özgürlük, adalet ve eşitlik isteyen bu isyan, Dürzi ve Maruni şeyhlerin birleşmesinin ardından Hristiyanların dini ön plana çıkartarak dini çatışmayı mevcut sorunlarla da birleşerek iç savaşa evrildiğini söylemek mümkündür.

Şahin bu dönemde muhtemelen Maruni Kilisesi yetkilileri ve yabancı konsolosların da etkisi altındaydı. 3 Nisan 1860 yılında bütün Lübnan’daki köleliğin kaldırılması çağrısında “Kardeşlerim” imzası ile ortak bir Hristiyan kardeşliğine çağrıda bulunmaktaydı.

Tanyus Şahin 3 Nisan 1860’ta al-Jubail sakinlerine ithafen yazdığı mektupta onların da kendi köylerinden vekiller seçip kendilerine katılması için çağrıda

³⁰¹ Makdisi, *The Culture of Sectarianism*, s.204

³⁰² Makdisi, *Corrupting the Sublime Sultanate*, s.204

³⁰³ Makdisi, *The Culture of Sectarianism*, s.110

bulunmuştur³⁰⁴. Aynı zamanda Şahin bu mektubunda “Avrupalı güçlerden Hristiyanları kölelikten kurtarmak için emir aldığını” belirtmiş ve “Eğer erkeğe ihtiyacınız var ise bana söyleyin, ben size tüm adamlarım ile geleceğim” demiştir³⁰⁵. Bu söylemi gelecekteki çatışmalar için hazır olduğunun önemli bir göstergesidir. Şahin bundan sonraki mektupları da “kardeşim” hitabıyla yazılacaktır.

1858 yılında isyanın başlangıcından beri Kesrevan’a bir anarşi ortamı hakimdir. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu gibi Fransızlar da Kesrevan’daki durumdan şikayetçidir. Beyrut’ta gizlice yapılan toplantılar sonrasında Osmanlı İmparatorluğu’na gönderilmek için Fransız elçilerin gizlice Patrikhane’ye yerleşmesi için Fransız Konsoloslar gönderilmiştir. Kesrevan’ın Hristiyanların sığınağı olarak kalmasını isteyen Fransız Konsolos Comte de Bentivoglio, 1860 yılının Nisan ayında Osmanlı İmparatorluğu’nun Kesrevan’daki ayaklanmayı kontrolü altına alması gerektiğini söyleyerek zaman kazanmaya çalıştı. Çünkü Bentivoglio’ya göre Kesrevan dokunulmaz bir “Hristiyan sığınağı” olarak kalmalıydı ve Patriği uyararak bölgedeki bir Osmanlı varlığının bölgeyi mahvedeceğini düşünmekteydi³⁰⁶. 20 Nisan 1860’ta yazdığı mektubunda Bentivoglio, Osmanlı askerlerinin orada bulunmasıyla ilgili, Patrik’i uyarmış ve askerlerin varlığının “bölgeyi mahvedeceğini” söylemiştir.

Kesrevan’daki toplumsal huzursuzluk merkez ve güney bölgelerindeki mezhepsel gerilimlerle birleşmiştir. Dürzi şeyhleri Dürzilerin isyana katılmasını istememiştir. Dahası, karma köylerde isyan eden Maruni köylülerindeki isyanı da bastırmışlardır. Bu durum da dinler arasında bir çatışma ortaya çıkmasına neden olmuştur. Şahin’in birleşme çağrısından önce zaten Dürziler silahlanmaya başlamıştır. Şuf, Cezzin ve Deyr’ül Kamer’deki Hristiyanlar Dürzilerden, Zahle ve Bekaa’daki Hristiyanlar ise Şii düşmanlığından korkmaktaydılar³⁰⁷.

³⁰⁴ Porath, *The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan*, s.119

³⁰⁵ Thompson, *Justice Interrupted*, s.49

³⁰⁶ Makdisi, *The Culture of Sectarianism*, s.121

³⁰⁷ Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, s.96

Ancak şeyhlerin bu tutumu yeterli gelmemiştir. Dürzi köylülerin bir kısmı isyana katılmıştır. Başlangıçta uzlaşmaz olarak görülen Maruni ve Dürzi şeyhleri ise kısa zamanda anlaşıp, köylülere karşı müttefik olmuşlardır. Bu toprak ağaları Osmanlı valileri ve garnizon komutanları ile ilişki içerisinde ve yardımlar ve askeri destek Kesrevan'a ulaştığında çatışmalar şiddetlenmiştir³⁰⁸. Dürzi toprak ağaları mevcut feodal sistemlerini savunmak amacıyla, güneydeki Hristiyan köylülerin katledilmesine 1860 Nisan ayında başlamıştır³⁰⁹.

Maruni çiftçiler ve Maruni toprak ağaları arasında gerçekleşen bu çatışma, çok geçmeden Maruni çiftçilerin Dürzi toprak ağalarına karşı da isyanına dönüşmesi nedeniyle Dürziler misillemede bulunmuştur. Bu durum da çatışmaların yayılmasına neden olmuştur. Tanyus Şahin ise bu duruma dindaşlarını kurtarmak için seferberlik ilan ederek karşılık vermiştir³¹⁰. Tanyus Şahin ipek mahsullerine ulaşp, Hazin ailesine ait olan Naqash adı verilen bölgeyi kontrol altına almak amacıyla Mayıs ayının ikinci yarısında 250-300 kişi ile (bazı kaynaklarda da 500 kişi) Kesrevan'ın güney sınırındaki Nahr al-Kalb'e ulaşmıştır³¹¹. Makdisi'ye göre Tanyus Şahin'in adamlarının Nahr al-Kalb'i geçmesi elitist sosyal düzene karşı üç farklı meydan okumayı içeriyordu. Bunlardan ilki Hristiyan inancının savunucuları olduklarını iddia eden konsolosların ve soyluların Hristiyanları yeteri kadar hızlı koruyamadıklarından dolayı Hristiyanların savunucuları oldukları iddiasının köylüler nezdinde çürümesi, ikincisi Kesrevan'dan başlayan, al-Matn'a Şuf'a uzanan bir Hristiyan coğrafyası isteği ile köylüler, hem otorite sahibi ailelerin belirlemiş olduğu geleneksel sınırlarına hem de Avrupa'nın ve Osmanlı'nın kaymakamlıklara böldüğü

³⁰⁸ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.96

³⁰⁹ Odeh, **Lübnan'da İç Savaş**, s.78

³¹⁰ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.96

³¹¹ Porath, *The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan*, s.121. Bu dönemde çatışmalar kısa süreliğine duraklamış ve ardından yeniden başlamıştır. Çatışmaların duraklamasıyla ilgili Tanyus Şahin'in hastalığı, Osmanlı kuvvetlerinin keşif amacıyla bölgeye gelmesi ve Yusuf Karam ile olan rekabeti gibi çeşitli iddialar vardır. Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.96

coğrafyaya meydan okunması ve son olarak ise isyancılar kendi özerkliklerini korumak için isyanı kendileri savunma isteğidir³¹².

Kesrevanlı köylülerin Nahr al-Kalb'e inmesinden sonra Hurşit Paşa dağı yeniden ele geçireceğine, düzeni yeniden sağlayacağına söz vermiş ve köylülere evlerine dönmesi için çağrıda bulunmuştur. Ancak Kesrevanlı Maruniler Paşa'nın bu isteğine olumlu dönüş yapmamış ve Hurşit Paşa da Dürzilere silahlanmaları için sinyal vermiştir³¹³. Dürziler Tanyus Şahin'in Nahr al-Kalb'e gelmesine misilleme olarak, Havran'daki Dürzileri de yardıma çağırarak³¹⁴ Lübnan'ın merkezindeki Dürzi Kaymakamlığı'na bağlı olmayan Osmanlı Mütesellim'ine bağlı olan Deyr'ül Kamer'e doğru yürümüştür³¹⁵.

1860 yılının Mayıs ayında bir Hubaysh Şeyhi Cezir yakınlarındaki evindeyken birkaç adam şeyhe saldırmış ve silahını almıştır. Şeyh ise kaçmış ve kaçarken küfürler etmiştir³¹⁶. Aynı ay içinde Cezir'e giderken bir Dahdah şeyhi dövülmüştür. Şeyhler evlerine geri dönme isteklerini defalarca belirtmiştir. Köylüler, Kesrevan'daki şeyhlerin hasarlarını tespit için gelecek olan Osmanlı soruşturma komisyonunu da reddetmiştir³¹⁷. Ancak mevcut kaynaklarda, Efendi İbn Diyab al-Hazin'in eşi ve kızının öldürülmesi dışında Hazin ailesinden başka birisinin öldürüldüğüne dair bir belge yoktur. Mevcut belgeler Hazin ailesinin mallarına el konulduğu, şeyhlerin yollarının kesildiği ve dövüldüğü, malların yeniden dağıtıldığı veya yağmalandığı şeklindedir.

Tanyus Şahin'in başlattığı bu anti-feodal isyan artık bir mezhep savaşına dönüşmüştür. Bu savaş esnasında Maruniler arasında da dini bir fanatizm olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda Tanyus Şahin de büyük bir baskı altındadır. Örneğin, 24 Mayıs 1860'ta Antilyas'ta toplanan Kesrevanlı köylüler Tanyus Şahin'e

³¹² Makdisi, *The Culture of Sectarianism*, s.120

³¹³ *Le Correspondant Recueil Périodique LXXIV*, Paris, Bureaux de Correspondant, 1878, s.691

³¹⁴ Gökbilgin, *1840'tan 1861'e kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler*, s.687

³¹⁵ Un Témoin Oculaire, *Souvenir de Syrie*, s. 32

³¹⁶ Makdisi, *The Culture of Sectarianism*, s.99

³¹⁷ Makdisi, *The Culture of Sectarianism*, s.100

yazdıkları mektupta zaten Dürzi evlerini yaktıklarını ve Şahin'in savaşa katılmakta gecikmemesini istemişlerdir³¹⁸.

28 Mayıs 1860'ta Beyrut'ta Hurşit Paşa tarafından düzenlenen toplantıda en azından isyancıları aldatmak amacıyla emperyal devletlerin derhal Hazmiyeh'de askeri bir kamp kurmasına karar verilmiştir³¹⁹. Tanyus Şahin'e ve çetelere geri çekilmesi ve yaptıklarından vazgeçmesi için çağrıda bulunmak adına güvenilir kişiler gönderilmesine karar verilmiştir³²⁰. Tanyus Şahin komutası altındaki Hristiyan ordusu 29 Mayıs'ta Beit al-Meri ve Ba'abda'da saldırıya geçmiş³²¹, Beit al-Meri ve al-Ubaydiyya'da Kesrevanlı ve diğer Hristiyanlar ile Dürziler arasında bir çatışma çıkmıştır³²². Beit al-Meri yakınlarında Dürzi ve Maruni gençler arasında meydana gelen çatışmada Yazbaki grubundan Dürzi bir Mukataacı olan Yusuf Abd al-Malik ve yirmiden fazla kişi hayatını kaybetmiştir³²³. Osmanlı valisi de Kesrevanlılara ve diğer Hristiyanlara başka bölgelerdeki Hristiyanlar ile birleşmemeleri için baskı yapmıştır. Kıyı bölgelerdeki Hristiyanlar ise Kesrevanlı isyancılarla birleşmeyi reddetmiştir. Kesrevanlı isyancıların birliği bir lider ya da organizasyon eksikliği nedeniyle dağılmaya başlamıştır³²⁴.

1860 yılının Mayıs ayının sonunda Kesrevan'a geri dönen Şahin, Ba'abda'ya adamlarını yollamadan önce Hristiyanlara yardım etmek amacıyla askeri bir hazırlığa girişmiştir³²⁵. Düzensiz birlikler ise Şihap ailesini korumak amacıyla Ba'abda'ya geçse de bu durum Dürzilerin dikkatini çekmiş ve Dürzileri bölgeye çekmiştir³²⁶. 1860 yılında Lübnan Dağı'nda düşmanlıklar artık gözle görünür

³¹⁸ Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.123

³¹⁹ Edwards, **La Syrie 1840-1862**, s. 146

³²⁰ Edwards, **La Syrie 1840-1862**, s. 146

³²¹ Edwards, **La Syrie 1840-1862**, s. 149

³²² Porath, The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, s.122

³²³ Harris, **Lebanon**, s.157

³²⁴ Porath, The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, s.122-123

³²⁵ Porath, The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, s.123

³²⁶ Winslow, **Lebanon War and Politics in a Fragmented Society**, s.37

olmuştur. Havranlı bir Dürzi şeyhi olan İsmail al-Atrash komutası altındaki yaklaşık 5.000 kişiden oluşan Dürzi birliği, Şihap ailesine ve Hristiyan köylerine baskınlar düzenleyerek al-Taim Vadi'sine doğru ilerlemiştir. Dürzilerin bu saldırısı üzerine Şahin'in emri altındaki Hristiyanlar, geri çekilmeden Ba'abda'ya girmiş ve yakındaki köylerden de Beyrut'a geçiş yapmıştır³²⁷. Hasbeya'daki 17 Müslüman Sünni Şihap şeyhi muhtemelen Hristiyanlarla olan ittifakları nedeniyle öldürülmüştür. Öldürülenler arasında Beşir Kasım Şihap da vardı.

8 Haziran 1860 tarihinde Fransız Konsolos Bentivoglio Patrik'e Kesrevanlı köylülerin Antilyas yakınlarında Müslüman tüccarlara ait bir buğday kervanını yağmaladığını ve Tanyus Şahin'in köyü olan Raifoun'a doğru gitmesi için katırları zorladığını belirten ve bu durumu kınayan bir şikayet mektubu yazmıştır³²⁸. 12 Haziran 1860 tarihinde Patrik'e yolladığı mektupta ise Bentivoglio, Tanyus Şahin'in Kesrevan'ı korkunç Fransız Devrimi'ne çarpıcı bir benzerlik gösteren bir duruma getirmek amacıyla anarşiyi kasten manipüle ettiğini söylemiştir³²⁹. 1860 yılında gerilim diğer karma köylere de sıçradıktan sonra Şuf'un genç erkek Hristiyanları, köylüleri her biri genç bir erkek tarafından yönetilen militan gruba sokmuş ve kendilerini de "jahala³³⁰" olarak adlandırmışlardır³³¹. Kuzeydeki isyan bölgelerine ambargo uygulanmıştır. Kesrevan kıyıları da yasaklanarak buğday ve diğer ihtiyaçların karşılanmaması için ambargo koyulmuştur. Hurşit Paşa tarafından Matn'da çatışan grupları ayırmak ve isyanı kontrol altına almak amacıyla gönderilen ordu başarılı olmuştur³³².

³²⁷ Winslow, **Lebanon War and Politics in a Fragmented Society**, s.37

³²⁸ Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.127

³²⁹ Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.121

³³⁰ "Juhhal" ile aynı köke sahip olup "Cehalet" anlamına gelmektedir. **Juhhal**, Encyclopaedia Britannica, (Çevrimiçi), <https://www.britannica.com/topic/juhhal> 11 Ocak 2019

³³¹ Makdisi, **Corrupting the Sublime Sultanate**, s.202

³³² Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.96

50.000 kişiden oluşan Maruni askeri gücüne karşı 12.000 Dürzi askeri gücü olduğu için Maruniler savaşın erkenden sona ereceğini ummuştur³³³. Ancak Dürzilerin etkin ve organize olmuş şekilde savaşmaları Marunilerin sayıca üstün olmasını tersine çevirmiştir. Saldırıları talan ve yağma şeklinde başlamıştır. Köylüler de kendilerini savunmak amacıyla saldırılara karşı koymuşlardır. Hristiyanların kuzeye inmesiyle karışıklık daha da artmış ve Dürzilerin düşmanlık hisleri körüklenmiştir. Al-Matn ve Şuf bölgesindeki Maruni köylerinin tamamı küle dönmüştür³³⁴. Bu karşılaşma Osmanlı birliklerinin doğrudan müdahalesine olanak sağlamıştır. Osmanlı birliklerinin al-Matn bölgesine girmesiyle bölgelerini savunmak için Kesrevan ve Kesrevan'ın kuzeyi savaşa katılamamıştır. Patrik ise bu esnada üzerlerindeki baskıyı azaltmak amacıyla bir ordu kurmuş ve Hubaysh şeyhi ile Tanyus Şahin'i ordusunu komuta etmesi için ordunun başına getirmiştir. Bu esnada Tanyus Şahin ise Hazin ailesi ile yeniden iletişime geçmeye çalışmış, bu şekilde Hristiyan güçlerini birleştirmeye çabalamıştır³³⁵. Patrik ve Yusuf Karam karma bölgedeki Hristiyanları korumak amacıyla ordusunun hazır olduğunu ve emir beklediklerini belirtmiş olsa da bekledikleri emir gelmemiştir.

Tanyus Şahin önderliğindeki grupla Haziran ortasına kadar süren iki haftalık çatışmada Dürziler, Kesrevan'daki dağların güneyini kontrolleri altına almıştır³³⁶. Dürzilerin sert müdahalesinin ardından Maruni askerlerin motivasyonu ve gücü kırılmıştır³³⁷.

Olaylardaki dini ve mezhepsel bağların öneminin ve olayların yayılmasındaki etkisinin anlaşılması açısından 12 Temmuz 1860 tarihinde gazetede yayımlanan bir haber önemli bir kaynaktır. Habere göre bir Hristiyan Müslüman bir kadının evinde bulunmuştur. Tutuklanmış ve ardından konağa hapse koyulması için gönderilmiştir. Ancak yerel otorite bir cezaya gerek olmadığına hükmetmiş ve kişiyi serbest

³³³ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.96

³³⁴ Hitti, **Lebanon in History**, s.437

³³⁵ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.96

³³⁶ Harris, **Lebanon**, s.157

³³⁷ Harris, **Lebanon**, s.157

bırakmıştır³³⁸. Bunun üzerine bölgedeki bazı serseriler Hristiyanların bölgesine girip Hristiyanlara bağırıp küfetmeye başlamıştır. Hristiyanlar da bu serserileri yerel otoriteye şikayet edip tutuklanmalarını istemiştir. Hristiyan bölgesinin bu serserilerden temizlenmesi kararı alınmıştır. Ancak bunun üzerine en alt sınıftaki Müslümanlar olayları protesto etmiştir. Yeniden Hristiyan mahallesine girip, hapis hanedeki esirleri dışarı çıkartmışlardır. Böylece bölgeye bir karmaşa hakim olmuş, Müslümanlar Hristiyanların evlerini yakmışlardır. Yirmi Müslüman ve otuz Hristiyan çıkan olaylarda hayatlarını kaybetmiştir³³⁹.

Bölgedeki Fransız birliklerinin bölgeden çekilmesinin ardından 18 Kasım 1860 yılında Fuad Paşa Hristiyanların Kaymakamı olan Yusuf Karam'ı Kesrevan hareketini bastırmak için görevlendirmiştir. Yusuf Karam, 1860 çatışması esnasında Kuzeyliler tarafından sevilmiş, 1860-1861 yılları arasında kuzey ilçelerinde ılımlı ve yetenekli yönetimi nedeniyle Fuad Paşa'nın da saygısını kazanmıştır³⁴⁰. Karam, Hazin ailesinin köylerine geri dönmesi için çalışmalara başlamıştır. Ancak geri dönüşleri için çeşitli şartlar koşturmuştur. Bunlar ise Hazin ailesinin yasalara boyun eğmesi, kurulu otoriteyi -Osmanlı Hükümeti'ni- tanınması, sahip olduğu bazı hak ve ayrıcalıkları halka bırakması ve bölgede olma amacını³⁴¹ unutmaması şartlarıyla geri dönmelerine izin vermiştir³⁴². Bu teklifi Fuad Paşa da onaylamış, Tanyus Şahin ise kendi temsilciler meclisini toplayarak yerel idareci olan Yusuf Karam'ın idaresi altında, Hazin ailesinden tazminat talep ederek anlaşmıştır³⁴³. Ancak şeyhler, bölgeye zafer kazananlar olarak gelmek istemiştir. Şeyhler; Fransızlar ya da Türkler tarafından bölgeye yeniden getirilen olmak yerine isyancıları ciddi bir şekilde cezalandırmak ve sahip oldukları hak ve ayrıcalıkları da korumak istemiştir. Bu

³³⁸ Edwards, **La Syrie 1840-1862**, s. 173

³³⁹ Edwards, **La Syrie 1840-1862**, s. 173-174

³⁴⁰ Akarlı, **The Long Peace**, s.37

³⁴¹ Raison d'être

³⁴² Rochemonteix, Camille de, **Le Liban et L'Expédition Française en Syrie 1860-1861**, Paris, Aguste Picard Yayınları, 1921, s.167

³⁴³ Porath, **The Peasant Revolt**, s.150-151

nedenle, Yusuf Karam'ın bu isteklerini kabul etmemişlerdir³⁴⁴. Karam ise İngiliz Konsolosunun yardım ve desteği ile izlediği politikayı değiştirmiştir. Daily Southern Cross Gazetesi'nin 14 Aralık 1860 tarihli haberine göre Hazin şeyhleri Beyrut'taki Beş Hristiyan Gücü'ne³⁴⁵ başvurmuştur. Açık bir dille yazılan bu dilekçe, Batı Hükümetlerinin Lübnan'daki tüm Hristiyanları neden savunduğunu ya da terk ettiğini açıklaması açısından önemlidir³⁴⁶.

İsyanın lideri Tanyus Şahin Osmanlı yargısına güvenmemektedir. Bu durumu Poujoulat ile yaptığı görüşmeden anlamaktayız. Poujoulat'nın “Tanyus Şahin'i gördüm. Pişmanlıkla kıvrılan zavallı katır çobanı bu baskı altında çok sakin değildi. Artık Beyrut'ta olmaya cesaret edemiyor ve her şeyi bekliyordu. Bana dedi ki; <<Asılmayı hak edersem eğer beni asın! Ama en azından Türkiye'de değil (yargıçlarının hükmü sonrasında)! Beni Fransız yargıçları yargılasın! Eğer beni onlar suçlu bulursa, beni cezalandırsınlar!>>³⁴⁷” şeklindeki anısı bizlere Şahin'in Osmanlı İmparatorluğu'nun hukukuna göre yargılanmak istemediğinin ve Fransız yargısının kendisini suçsuz bulacağını düşündüğünün önemli bir göstergesidir.

Tanyus Şahin Kesrevan'ın Raifoun köyünde yirmi bir farklı suçtan ötürü suçlu bulunmuştur. Bunlar; şeyhi, kaymakamı ve Emir'i tanımamak, bölgedeki yöneticiyi kovmak, büyük bir birlik toplamak, isyana önderlik etmek, silah satın almak için zenginlerden para toplamak, saldırı için silah satın almak, savaşmak için silah dağıtmak, Hazin ailesinden kişileri öldürmek, öldürdüğü kişileri gömmek yerine cesetlerine işkence etmek, yolları kesmek, mallara el koymak, isyan çıkartmak, diğer bölgeleri isyana teşvik etmek, düzen sağlamak için bölgeye gelen yetkililere saldırmak gibi³⁴⁸ çeşitli nedenlerden suçlu bulunmuştur. Şahin ve diğer 23 köyün temsilcileri “hükümetin emirlerine karşı gelen bozguncu” olmakla suçlandığı

³⁴⁴ Rochemonteix, **Le Liban et L'Expédition Française en Syrie**, s.167

³⁴⁵ İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Prusya

³⁴⁶ Syria Since 1857, **Daily Southern Cross Gazetesi**, Vol. XVII, Issue. 1358, 14 Aralık 1860.

³⁴⁷ Poujoulat, **La Vérité Sur La Syrie**, s. 72

³⁴⁸ Edwards, **La Syrie 1840-1862**, s. 127-128-129

bir belge imzalamak zorunda kalmıştır³⁴⁹. Hazin ailesi mülklerine geri döndükten sonra bile Şahin bir yıl daha bölgeyi kontrolü altında tutmuş ve 1861 yılında Kesrevan'ın şefi olma görevinden istifa etmiştir. Fuad Paşa tarafından Yusuf Karam'ı Kesrevan İsyanını bastırma görevi verilen Yusuf Karam, Mart 1861 yılında Tanyus Şahin'in genel merkezine saldırı başlatmış ve Tanyus Şahin kaçarak Fransız Konsolosu'nun koruması altına girmiştir³⁵⁰. Maruni Kilisesi, Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupalı güçler tarafından bastırılan Şahin'in isyanı 1861 yılında sona ermiştir. Hakkında cezai bir işlem yapılmayan Tanyus Şahin, kendi köyüne geri dönmüş ve adli memur olarak çalışmıştır. 1895 yılında hayatını kaybettiğinde isyan ile ilgili kişisel hiçbir not bırakmamıştır³⁵¹.

³⁴⁹ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 56

³⁵⁰ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s.39

³⁵¹ Thompson, **Justice Interrupted**, s. 43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KESREVAN İSYANI'NIN YORUMLANMASI

3.1. Kesrevan İsyanı'nın Meydana Gelmesinde Dair Dönemindeki Yorumlar

1845 yılında Şekip Efendi'nin düzenlemesiyle başlayan ve görece sakin geçen bir dönem, 1858 yılında Lübnan'ın Kesrevan bölgesinde gerçekleşen bir çiftçi ayaklanması ile bozulmuştur. Cebel-i Lübnan bölgesinde meydana gelen diğer isyanlardan farklı olarak Kesrevan İsyanı'nın ayırt edici özelliği, köylüler başlattıkları isyanı siyasi bir eyleme dönüştürme konusunda başarılı olmuşlardır. Kesrevan İsyanı başarıya ulaşmış ve köylüler feodal beylerini beraber yaşadıkları topraktan kovmuştur. İsyana dair hem çağdaşı hem de günümüzde pek çok değerlendirmeler mevcuttur.

Kesrevan İsyanı'nı değerlendirirken isyanın meydana geldiği dönemdeki değerlendirmeleri ve günümüzdeki değerlendirilmelerin farklı yapılması gerekmektedir. İsyanın olduğu dönemde Fransız Devrimi'nin sarsıcı etkileri halen devam etmektedir. Tanzimat Reformlarının bölgeye etkisinin ve bölgenin iktisadi durumunun isyana etkilerinin net bir şekilde anlaşılamamış olması nedeniyle isyanın çıktığı dönemin yorumları günümüzdeki yorumlardan daha farklı olmaktadır. Ayrıca isyanın olduğu dönemde yazılan metinlerin bir kısmı Fransız Devrimi etkisi altındaki yazarlarca yazılması Kesrevan İsyanı'nın ve Tanyus Şahin'in değerlendirilmesinde etkisini hissettirmektedir.

İnceleyeceğimiz olayın çağdaşı olan ilk değerlendirme Hurşit Paşa'ya aittir. Değerlendirmelere Hurşit Paşa'nın Tanyus Şahin hakkındaki düşünceleri ile başlamak hem bir Osmanlı Paşa'sının hem de Bab-ı Ali'nin isyana ve isyanın liderine dair düşüncelerini anlamamız açısından önemlidir. Hurşit Paşa'nın isyanın başlangıcındaki tepkisi isyancılara hak vermek şeklinde olmuştur. Aynı zamanda Paşa, köylülere silah desteğinde de bulunmuş ve Tanyus Şahin'i de desteklemiştir.

Köylerinden kovulan Hazin ailesi geri dönmek için Hurşit Paşa ile iletişime geçse de Hurşit Paşa'nın çabaları sonuçsuz kalmıştır.

1859 yılının Haziran ayında Hurşit Paşa, Mustafa Gannoun ve Arnavut Osman Ağa'yı isyancıların evine yollamıştır. Hurşit Paşa'nın yolladığı Mustafa Gannoun Tanyus Şahin'i "bey" sıfatı ile nitelendirmiş ve Hurşit Paşa'dan bir mektup vermiştir³⁵². Hurşit Paşa'nın Tanyus Şahin'e yazdığı mektupta Şahin'in başlattığı isyan hareketini desteklediği görülmektedir. Mektubunda Tanyus Şahin'i kastederek "(...) Yüce Allah yüce parmağıyla büyük şeylerin başarısı için gönderdiği insanları işaret eder. Siz O beysiniz! O insanlardan biri! (...)" demektedir³⁵³.

Hurşit Paşa'nın isyancılara ve Tanyus Şahin'e karşı tutumunu Tanzimat reformları çerçevesinde değerlendirmemiz mümkündür. Bab-ı Ali, Tanzimat reformlarıyla merkezden uzak bölgeleri merkeze bağlamayı düşünmekteydi. Paşa'nın Tanyus Şahine'e yolladığı mektubun devamında bu düşüncenin izlerini görmemiz mümkündür. Mektubun devamında Tanyus Şahin'in başlattığı ayaklanmanın dağdaki bu tiranlığı yıkmaya başladığını söyleyerek emirin gücünün de zalim şeyhlerin gücünden daha az olmadığını belirtmekte ve eklemektedir "Ne yapmalı? Bütün bu dağı, görkemli Sultan Abdülmecid'e ait olan bu devlete bağlamak gerekir. Artık şeyh yok, emir yok ama sultan sadece Sultan (var) çünkü bir tek onun sonsuz gölgesinin adaleti, merhameti, sevgisi sizi koruyabilir!³⁵⁴" demiştir. Mustafa Gannoun, Tanyus Şahin'in bu mektubu memnuniyetle karşıladığını belirtir ve Tanyus Şahin'in cevabı "Nahnou natabassar! Natabassar nahnou!³⁵⁵" olduğunu söylemektedir³⁵⁶.

Poujoulat'nin ibrazına göre; Tanyus Şahin şeyhlere karşı isyan bayrağını çektiğinde Tanyus Şahin Hurşit Paşa'nın sessizce koruması altındadır³⁵⁷. Tanyus Şahin ve arkadaşları kendi geleneklerine uygun parlak, süslü silahlarla Hurşit

³⁵² Poujoulat, *La Vérité Sur La Syrie*, s. 68

³⁵³ Poujoulat, *La Vérité Sur La Syrie*, s. 68

³⁵⁴ Poujoulat, *La Vérité Sur La Syrie*, s. 68

³⁵⁵ Göreceğiz! Göreceğiz!

³⁵⁶ Poujoulat, *La Vérité Sur La Syrie*, s. 68

³⁵⁷ Poujoulat, *La Vérité Sur La Syrie*, s. 68

Paşa'nın Beyrut'taki sarayını ziyaret etmiştir. Raifoun meselesini konuştuklarında Hurşit Paşa onları suçlayarak Hazin ailesinin onların en zalim düşmanları olduğunu bu nedenden ötürü onları yok etmeleri gerektiğini söylemiştir. Ancak Poujoulat'ya göre Tanyus Şahin'in Türklerin teklifine karşı direnmesi nedeniyle Hurşit Paşa'nın gözünden düşmüş ve Paşa da intikam alma isteği içerisinde düşmüştür. Hurşit Paşa'nın bu tutumunda Osmanlı İmparatorluğu'nun isyana ve Tanyus Şahin'e karşı tutumu önemli bir etken olabilir. Paşa, isyanın Cebel-i Lübnan'ı merkeze bağlamak için önemli bir fırsat olarak görmüştür. Ancak Tanyus Şahin'in Türklere karşı tutumunun ileride Osmanlı İmparatorluğu'nun güvenliğini tehlikeye sokabilecek bir durum olabileceğini düşünmüş olabilir. Bu nedenden ötürü de zaman içerisinde Tanyus Şahin'in yıkıcı etkisi arttıkça Paşa Şahin'e olan desteğini geri çekmiştir. Poujoulat, Paşa'nın Şahin'i yakalatıp bir isyancı olarak yargılabileceğini belirtse de bu durumun kendisi için kötü sonuçları olabileceği endişesi ile bu seçeneği uygulamamıştır. Tanyus Şahin'e dair düşünceleri değişen Paşa, Tanyus Şahin'e karşı kullanması için patriği manevi otoritesini kullanmaya çağırmıştır.

İsyancılara sempati ile yaklaşan tek kişi Hurşit Paşa da değildir. İsyancılar, Müslümanların ve Türklerin sempati ve desteğini kazanmışlardır. Müslümanların ve Türklerin isyancıları desteklemesinin nedeni ise yukarıda da belirtildiği gibi isyancıların net bir şekilde neye karşı olduklarını belirtmeleri, isyanın feodal yaşam tarzına karşı olması, isyancıların şeyhlerine karşı üstün olmaları gibi nedenlerdir. İsyancılara sempati besleyenler ve destekleyenler sadece Müslümanlar ve Türkler de değildir. Aynı zamanda Maruniler ve Lazaristler de isyancıları desteklemektedir. Bu dönemde Tanyus Şahin Fransız Lazarist keşişlerinin koruması altındadır. Aynı zamanda Patrik Mas'ad da isyancılara sempati duymakta ve isyancıları desteklemektedir. Hazin ailesi yaşadığı ekonomik sorunlarının ve artan baskısının da etkisiyle Maruni Kilisesi üzerindeki gücünü ve etkisini kaybetmiştir. Patriğin kişisel desteğine ek olarak, Hazin ailesi ile çekişmeleri olan Maruni Kilisesi de isyancıları desteklemiştir. İsyancılar, patriğin de desteği sayesinde Maruni Kilisesi'nin gücünü Hazin ailesine karşı kullanılmışlardır.

Çağdaşı olan Fransız kitaplarından değerlendirmeler ise isyanı devrimle sonuçlanan ve bir devrimcinin yaptığı bir isyan olarak görmektedir. Dönemin tanıklarından Poujoulat kitabındaki sekizinci mektubunun başlangıcını şu sözlerle yapmaktadır; “Joseph de Maistre demiştir ki <<devrim dünyayı dolaşacaktır>>. Bu korkunç yolcunun Lübnan’ı ziyaret etmeye geldiğine inanır mısınız?³⁵⁸” demiş ve Kesrevan’da meydana gelen isyanı bu şekilde anlatmaya başlamıştır.

Bir görgü tanığının anılarının anlatıldığı bir kitap isyanı, “oldukça garip bir sosyal devrim” olarak görmektedir³⁵⁹. Poujoulat da Kesrevan’da meydana gelen olayları bir “devrim” olarak nitelendirmiş, Tanyus Şahin’i ise bir “devrimci” olarak görmüştür. Yapılan devrimin Osmanlı İmparatorluğu’na karşı olmadığını, isyanın yerel güçlere karşı olduğunun pek çok yerde altı çizilmiştir. Anılarının anlatıldığı kitaba göre oldukça sıradan, saf, zekadan ve yetenekten yoksun bir adam olan Tanyus Şahin’i köylüler çok sevmiş ve Şahin’i “bir bayrak” gibi sevilip, saygı gösterilip, hizmet edilecek biri olarak gördüklerini belirtmektedir³⁶⁰. Edwards’ın yazdığı kitap Poujoulat’nın kitabını referans almaktadır. Poujoulat’nın görüşlerine yer veren kitap da isyanı bir devrim olarak nitelendirmiştir³⁶¹. Her üç kitap için önemli olan nokta ise bu kitapların Fransa’da Temmuz Monarşisi’ni yıkan 1848 Fransız Devrimi ile başlayan 1848 İşçi Devrimleri ile devam eden sürecin sonrasında yazılan kitaplar olmasıdır.

Fransız yazarlar, isyana dair düşüncelerini Fransız Devrimi’nin ve düşüncelerinin etkisi altında yazdığı görülmektedir. Ancak bu düşüncelere zıt bir düşünce İngiliz Albay Charles Henry Churchill’a aittir. Kitabında Kesrevan İsyanı’nı Maruni köylü ayaklanması olarak anlatmaktadır. Tanyus Şahin’i körü körüne inandıkları ve seçtikleri bir diktatör olarak tanımlamaktadır³⁶². Albay isyancıların, “tüm güçlerden daha güçlü olduklarını söylediklerini” söylemekte ve Tanyus

³⁵⁸ Poujoulat, **La Vérité Sur La Syrie**, s. 53

³⁵⁹ Un Témoin Oculaire, **Souvenir de Syrie**, s.10

³⁶⁰ Un Témoin Oculaire, **Souvenir de Syrie**, s.10

³⁶¹ Edwards, **La Syrie 1840-1862**, s.124

³⁶² Churchill, **Druzes And The Maronites**, s. 127

Şahin'in itaatsiz davrananların yargılaması için yürütme kurulu oluşturduğunu belirtmektedir³⁶³.

Le Correspondant, periyodik olarak din, felsefe, politika, bilim, edebiyat ve güzel sanatlarla alakalı 1843-1933 yılları arasında Fransa'da ayda bir kez yayın yapan Fransızca bir dergidir. 1878 yılında yayınlanan LXXIV. sayısına ait olan "Le Correspondant" ise Hazin ailesinin mallarını halka dağıtan Tanyus Şahin'i soylular ve halk arasında savaş yürüten, soyluların mallarına el koyan ve malları sosyalist bir şekilde dağıtarak savaş yürüten bir kişi olarak görmüştür³⁶⁴. Diğerlerinden daha geç bir dönemde yazılan bu kitap, isyana dair önemli bir başka değerlendirme de yapmaktadır. İsyanı, Hatt-ı Hümayun'un getirdiği eşitliğe dayandırmıştır. Kitap, Hatt-ı Hümayun'un Müslüman ve Dürzi fanatizmini yeniden canlandırdığını söylemiş ve isyan için ufacık bir kıvılcımın yeterli olduğunu belirtmiştir³⁶⁵. Ancak dönemin İngiliz gazetelerinden Daily Southern Cross Gazetesi'ne göre, Hatt-ı Hümayun'da Hristiyanlara verilen haklar bu bölgelerde verilmemiştir. Örneğin Hatt-ı Hümayun'da Hristiyanlara tanınan orduda askerlik hizmeti vermesine izin verilmiyordu³⁶⁶. Gazeteye göre bu nedenden ötürü Kesrevan'da bir isyan meydana gelmiş ve yayılmıştır.

3.2. Kesrevan İsyanı'nın Meydana Gelmesine Dair Günümüz Yorumlar

3.2.1. Kesrevan İsyanı'nın Meydana Gelmesinde Dini Nedenlerin Etkisi

İsyanın meydana gelmesinde dinlerin birbiri ile çatışmasının etkili olduğunu söyleyemesek de isyanın yayılmasında ve iç savaşa dönmesinde dinin etkisi vardır. İsyanın lideri Tanyus Şahin'in kendisini "Hristiyanların Genel Temsilcisi" olarak

³⁶³ Churchill, **Druzes And The Maronites**, s. 127

³⁶⁴ **Le Correspondant Recueil Périodique LXXIV**, s.690

³⁶⁵ **Le Correspondant Recueil Périodique LXXIV**, s.690

³⁶⁶ Syria Since 1857, **Daily Southern Cross Gazetesi**, Vol. XVII, Issue. 1358, 14 Aralık 1860.

tanıtması da isyanın yayılması ve devamlılığı için dinin kullanıldığına dair önemli bir göstergedir. Khalaf'a göre isyan; sınıf rekabetini hatırlatan mali baskılar, sosyoekonomik eşitsizlikler, politik baskılar vb. nedenlerden ötürü devam ettiği sürece nispeten kansız olmuştur³⁶⁷. Ancak işin içerisinde “dini” duygular karıştığında isyan bir çatışmaya dönüşmüştür.

Kesrevan bölgesi Maruni şeyhlerinin olduğu bir bölgedir. Marunilerin yaşadığı bu bölgede gerçekleştiği için etnik ve dinsel bir farklılık yoktur. İsyanın yayılmasını ve devamlılığını sağlamak amacıyla Dürzi köylülerine çağrı yapılsa da bu çağrı yanıtsız kalmıştır. İsyan Kesrevan bölgesinin dışına da yayılmaya başlamıştır. Ancak zamanla komşu köyler Kesrevan’da yaşanan bu gerilimden etkilenmiş ve köylerde huzursuzluklar çıkmaya başlamıştır. İsyanın devamlılığının sağlanması ve diğer Hristiyan bölgelerine de yayılmasını sağlamak açısından dinin rolü ise Kesrevan dışındaki bölgelerde yaşayan Hristiyan köylülerini ortak paydaları olan dini inanışta birleştirmek ve aralarında bir birlik oluşturmak olmuştur. Bu durum da Cebel-i Lübnan’daki mezhepsel gerilimin yükselmeye başlamasına neden olmuştur. Bu huzursuzluk ortamında Dürzi şeyhleri topraklarında isyanın çıkmasını engellemek ve imtiyazlı durumlarını kaybetmemek amacıyla Maruni-Dürzi düşmanlığına vurgu yapmıştır. İsyanın ilerleyen döneminde geçmişteki anlaşmazlıklar gün yüzüne çıkartılıp “ezeli düşmanlık” vurgusu arttırılmıştır. Dürzi Şeyhlerin bu dönemde kendi köylerindeki köylülerin huzursuzluğunu azaltmak amacıyla mezhep çatışmalarını kışkırttığını söyleyebiliriz.

İsyancılar, şeyhlere karşı birleşme çağrısı yapsa da bu geç kalınmış bir çağrıydı. Bu çağrıdan önce bazı şeyhler köylülerin ayaklanmaya katılmaması yönünde açıklamalar yapmıştır. Dürziler isyanın başlangıcında rakipleri olan Maruni şeyhlerini, Maruni Kilisesi’ni ve Hazin ailesini zayıflatacağını düşünerek bu hareketi sevinçle karşılamışlardır. Ancak hareketin ihtilalci niteliğinden dolayı kendi topraklarına da sıçrama ihtimalinden ve Marunilerin silahlanmasından endişe duymuşlardır. Bu dönemde Dürzi şeyhler köylerini ve statülerini korumak amacıyla

³⁶⁷ Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, s.102

“dış saldırılara karşı toplumsal dayanışmanın gerekliliğini vurgulayarak” çatışmaya dini bir misyon yüklemişlerdir³⁶⁸. Khalaf da Dürzi şeyhlerinin Hristiyan bölgesine olan düşmanlık duyguları nedeniyle, Dürzileri manipüle ettiğini belirtmektedir³⁶⁹. Böylece isyan zamanla Maruni ve Dürziler arasında toplumsal bir mücadeleye evrilmiştir.

Farklı bir şekilde ifade edecek olursak isyan Şuf ve Güney bölgesine de sıçradığından isyanın şekli değişmeye başlamıştır. Sosyal hak temelli olan isyan hareketi, toplumlar ve dinler arası bir çatışmaya dönüşmeye başlamıştır. Toplumsal huzursuzluk ortamı mezhepsel gerilimlerle birleşmiştir. Örneğin; Beyrut’tan sert mizaçlı olarak bilinen Piskopos Tobia Aoun, Hazinlerin başına gelen olayı Dürzi mukataacıları devirmek için bir başlangıç olarak görmüştür³⁷⁰. Maruni şeyhler bu dönemde hem Dürzi liderlerle hem Osmanlı Valileriyle hem de Batı ülkelerinin konsoloslarıyla iletişime geçip isyanı bastırmak ve topraklarına geri dönebilmek için çalışmalara başlamışlardır. Ortak çıkarları etrafında birleşen Dürzi ve Maruni şeyhler, dini geçimsizlikleri bir kenara bırakarak ekonomik ve siyasal çıkarlarını korumak amacıyla birlikte hareket etmeye karar vermişlerdir. Hazin ailesi de kendi içindeki çekişmeleri ortak düşmana karşı durmak için askıya almış ve 1858 yılında birleşmiştir. Winslow’a göre Kesrevan’a bir hareket düzenlemek amacıyla Dürzilerin din altında birleşmesi üzerine tedirgin olan Maruni din adamları da din adı altında birleşmeye karar vermişlerdir³⁷¹.

İç savaşa evrilen bu isyan boyunca Dürzi şeyhler kendi içlerinde sıkı bir dayanışma ağı oluşturmuşlardır. Ancak bu dayanışma ağı Maruni ve Dürzi şeyhleri arasında görülmemektedir. Örneğin bu dönemde Dürziler, Canbolat ailesinin etrafında toplanmış ve bu isyanın kendi bölgelerine de yayılmasını engellemek amacıyla bir birlik oluşturmaya başlamıştır. Hatta Reinowski’nin Havemann’dan

³⁶⁸ Owen, **The Middle East in the World Economy 1800-1914**, Londra, I.B. Tauris, 2005, s.162

³⁶⁹ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.98

³⁷⁰ Harris, **Lebanon**, s.157

³⁷¹ Winslow, **Lebanon**, s.35

aktarmasına göre³⁷², isyanın dağılmasının sebebi “Maruniler ve Dürziler arasında güney Cebel-i Lübnan’da yaşanan iç savaş sırasında Maruni ve Dürzilerin birbirlerine yardım etmemesiydi³⁷³” olarak tanımlamaktadır. Baktıaya’ya göre de Kesrevan İsyanı, özellikle Maruni tarafında emirlik düzeninin çözülmekte olduğunu göstermektedir³⁷⁴. Aytekin’e göre zamanla isyanın genişlemesiyle ortaya çıkan etnik ve dinsel farklılıklar isyanın başarısızlığa uğramasına neden olmuştur³⁷⁵.

Thompson’a göre isyanın başarıya ulaşmasında eğitim önemli bir faktördür. 1830’lu yıllardan beri pek çok Cizvit rahibi ve keşişi Kesrevan’a yerleşmiştir. Din adamları köylü çocukların eğitimleri için okullar açmış ve kilise ve Katolik öğretisi köylülere, şeyhlerle feodal ilişkilerini yöneten paternalist normlara alternatif olabilecek yeni bir ahlaki öğreti sunmuştur. Khalaf da Kesrevan’daki eğitimin önemini vurgulamıştır. Kesrevan’da Maruni Kilisesi, Lazaristler ve diğer misyoner hareketlerin faaliyetlerinden ötürü okur-yazar oranı oldukça yükselmiştir³⁷⁶.

Ayrıca Kesrevan İsyanı’nda köylüler başlarına buyruk hareket etmemiştir. Bu dönemde Maruni Kilisesi’si de Hazin ailesine karşıdır. Bu duruma paralel olarak Hazin ailesi de Maruni Kilisesi üzerindeki etkisini kaybetmiştir³⁷⁷. Khalaf’a göre, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hazin ailesinin üç rakiple -kaymakam, köylüler ve din adamları- mücadelesi isyanı kolaylaştıran bir etkidir³⁷⁸. Makdisi de Khalaf’ın düşüncesine paralel olarak bu dönemde Maruni din adamlarının köylülere ideolojik ve örgütsel bir liderlik yaptığını ve köylülerin devrimci tutumunun ilk başta din adamları tarafından dile getirildiğini belirtmiştir³⁷⁹. Thompson da Patrik

³⁷² Havemann, Axel, **Rurale Bewegungen im Libanongebirge des 19. Jahrhunderts: Ein Beitrag zur Problematik sozialer Veränderungen**, Berlin, Klaus Schwarz, 1983, s.213

³⁷³ Reinkowski, **Düzenin Şeyleri**, s.70

³⁷⁴ Baktıaya, **Osmanlı Suriyesi’nde Arapçılığın Doğuşu**, s.198

³⁷⁵ Aytekin, **Peasant Protest in the Late Ottoman Empire**, s.219

³⁷⁶ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.101

³⁷⁷ Aytekin, **Peasant Protest in the Late Ottoman Empire**, s.205

³⁷⁸ Porath, “The Peasant Revolt Of 1858-62 In Kisrawan” s.155

³⁷⁹ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.101

Mas'ad'ın isyancılara sempati duyduğunu ve bu nedenden ötürü kiliseyi Hazin ailesine karşı kullandığını belirtmektedir. Buna karşın ise Hurşit Paşa patriği “ru’asa al-fasad³⁸⁰” olmakla suçlamış ve Tanyus Şahin’e kanan cahil ahalinin düşüncelerini değiştirmesi için patriği manevi otoritesini kullanmaya çağırmıştır. Makdisi’ye göre Hurşit Paşa’nın Tanyus Şahin’le savaşmasının nedeni Şahin’in halkın dini duygularını ve Patriğin desteğini kullanarak halkın zihini bulandırması ve halkı kendisinin izlediği yanlış yola girmeleri için baştan çıkartmasıdır³⁸¹. Baer’e göre de bu isyan, şeyhlerin azalan otoritesinin kaymakamla ve Maruni Kilisesi’yle arasındaki mücadele ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Cebel-i Lübnan’ı özerkliğini zayıflatma girişimleri sonucunda meydana gelmiştir³⁸². Odeh de isyanın Maruni Kilisesi’nden, Osmanlı İmparatorluğu’ndan ve Fransa’dan destek aldığını söylemektedir³⁸³. Jorga’ya göre ise isyanın sebebi İslamiyet’in eski haklarının savunucusu olarak ortaya çıkan İngiltere değil, Suriye sahil hattında temsil ettikleri Roma Kilisesi’nin üstünlüğünü kurmaya çalışan Fransızlardır³⁸⁴. Suriye ve Lübnan’daki bu olaylar her ne kadar bir “kalkışma” olsa da aslında Avrupalı devletlerin bölgedeki rekabetinin bir “yan ürünü” olarak ortaya çıkmıştır³⁸⁵.

1859 yılının Haziran ayında Şii köylüler, Tanyus Şahin tarafından yönetilen Kesrevan’daki Ftuh ve Bilad Jbeil’deki Maruni ahalinin köylerini ve mülklerini yağmaladığı için isyanı protesto etmişlerdir. Şii köylerinden bazılarında dinlerini değiştirmeleri karşılığında canlarının bağışlanacağını söylenmesi toplumsal düzene zarar verse de şüphesiz Şahin’in Hristiyan haklarını savunan birisi olarak itibarını arttırmıştır³⁸⁶.

³⁸⁰ İsyanın lideri

³⁸¹ Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.106

³⁸² Baer, **Fellah and Townsman In The Middle East**, s. 309

³⁸³ Odeh, **Lübnan’da İç Savaş**, s.77

³⁸⁴ Jorga, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi-V**, İstanbul Yeditepe Yayınevi, 2005, s.435

³⁸⁵ Spagnolo, J.P, Constitutional Change in Mount Lebanon: 1861-1864, **Middle Eastern Studies**, Vol.7, No.1, Taylor & Francis Yayıncılık, ss. 25-48, 1971, s.26

³⁸⁶ Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.111

Fransız Lazarist keşişlerin korumasındaki Şahin, büyük ihtimalle kendi köyü olan Raifoun'u bir okul gibi görüyor, muhtemelen Fransız Devrimi'nin ve devrimin sonrasının uyandırdığı popülist duyguları yeniden yaşıtıyordu³⁸⁷. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kesrevan'da meydana gelen isyanı bastırmayı ertelemeye çalışmıştır. Ancak Fransız Dışişleri Bakanı, “cahil ve coşkulu bir ruha sahip” olan bu devrimi bastırmak için vekillerine emir vermiştir³⁸⁸. Konsolosun birkaç gün sonra Maruni Patriği'ne yolladığı mektupta Şahin'i, Fransız Devrimine benzeyen bu olayları teşvik etmek için Kesrevan'daki “anarşiyi” kasten manipüle ettiğine dair suçlamış ve bu durumdan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir³⁸⁹. Kesrevan İsyanı Beyrut'taki Fransız konsoloslğunun ve doğrudan ruhban sınıfının otoritesine meydan okumuştur³⁹⁰.

Maruni feodal aristokrasisi Kesrevan İsyanı'na kadar dini hiyerarşinin önüne geçmiştir³⁹¹. Maruni din adamları, Şahin'in karakterinden ve kişisel hırslarından şüphelenmesine rağmen alçakgönüllü sosyal kökenleri ve anti-aristokratik duyguları nedeniyle Şahin'e manevi desteğinden daha fazlasını sunmuştur³⁹². Maruni piskoposu isyana göz yumsa da din adamları isyancıları cesaretlendirmiş ve “devrimci ruhu” harekete geçirmiştir³⁹³. Ancak Maruni Patriği Kesrevan İsyanı'nın Dağ'ın sosyal düzenine yaptığı tehlikeli etkiyi anlayarak Kesrevan'dan Tanyus Şahin'in uzaklaştırılmasını istemiştir. Ancak Tanyus, ruhani liderin bu isteğini reddetmiştir³⁹⁴. Bunun üzerine şeyhler eyleme geçmek için silahlar ve barut satın

³⁸⁷ Porath, “The Peasant Revolt Of 1858-62 In Kisrawan” s.115

³⁸⁸ Makdisi, **Corrupting the Sublime Sultanate**, s.205

³⁸⁹ Makdisi, **Corrupting the Sublime Sultanate**, s.205

³⁹⁰ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 33

³⁹¹ Hitti, **Lebanon in History**, s.437

³⁹² Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.94

³⁹³ Hitti, **Lebanon in History**, s.436

³⁹⁴ Un Témoin Oculaire, **Souvenir de Syrie**, s. 11

almaya başlamıştır. Maruni din adamları da söz ile isyancılara saldırıda bulunmuş ve dindaşlarına yardım etmeyi teklif etmiştir³⁹⁵.

Maruni Patriği en azından isyancıların taleplerinin bir kısmına hitap edecek bir şekilde isyanı sona erdirmeye çalışmıştır. Bunun için de örneğin, bir Patrik belgesinde sunulan taslak metne göre her köyün kendi ahalisi tarafından seçilen vekillerine sahip olması fikri öne sürülmüş, şeyhlerin ahalinin haklarına saygı duyması gerektiği söylenmiş, şeyhlerin köylüler üzerinde hiçbir şekilde “zorlama, hakaret etme veya dövme” haklarının olmadığı belirtilmiş ve eğer şeyhler böyle bir şekilde davranırsa da üst yönetimin kural ve emirlerine göre araştırılması önerilmiştir³⁹⁶.

3.2.2. Kesrevan İsyanı’nın Meydana Gelmesinde İktisadi Nedenlerin Etkisi

Traboulsi, isyanın nedenlerini değerlendirirken iki neden üzerinde durmaktadır. Bu nedenlerden ilki iktisadi nedenlerdir. İktisadi nedenlerin temelinde eşitsiz dağılmış zenginlik ön plandadır. Traboulsi’ye göre, dönemin değişen iktisadi koşullarına göre yeniden şekillenmiş yeni bir iktisadi düzen isteği isyanın meydana gelmesinde etkisini göstermiştir. Samir Khalaf da isyanın iktisadi yorumunda benzer nokta üzerinde durmaktadır. Khalaf; Kesrevan İsyanı’nı anlamak için öncelikle Avrupa’daki ticaretin genişlemesi ve bu genişlemenin sonucu olarak da bir kent burjuvazisinin ortaya çıkmasıyla oluşan iktisadi dönüşüm ile isyanın daha iyi anlaşılabilirliğini düşünmektedir. Bu dönemde yeni zenginleşen tüccarlar, tefeciler ve zengin çiftçiler, toplumsal statü ve toplumsal saygının artık doğumdan gelen zenginlikle değil elde edilen zenginlikle sağlanması gerektiğini düşünmekteydi³⁹⁷.

Owen’e göre isyanın sebebi ise bölgede gelişen ipek sektörünün yarattığı değişimdir. Bölgede ipek sektörünün gelişmesiyle ekonomik bir değişim ve dönüşüm

³⁹⁵ Hitti, **Lebanon in History**, s.437

³⁹⁶ Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.103

³⁹⁷ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.90

başlamış, bu değişim ve dönüşüm ile farklı sosyo-ekonomik statüdeki kişilerin hayatı etkilenmiştir. Çünkü ipek sektöründen kazanılan para yeni malların satın alınmasına ve satılmasına olanak sağlamış, aynı zamanda krediler için de kullanılmıştır³⁹⁸. Farah da yaşanan isyanı ipek dokumacılığı, keçi ve değirmenlerin vergilendirilme sistemine dayandırmıştır. Aynı zamanda yerel yönetimin devlete ait olan beylik toprağı ile emirlere ait olan özel mülkiyet arasında bir ayrım yapmaması nedeniyle isyanın ortaya çıktığını ileri sürmüştür³⁹⁹. Vergilerdeki değişim, şeyhlere verilen hediyeler, toprak mülkiyeti gibi pek çok sorun köylülerin şeyhlere ve mukataacılara olan tavrını değiştirmeye başlamıştır.

Ancak ipek sektöründeki bu gelişmeleri sadece bölge içerisinde okumak yetersiz kalmaktadır. İpek sektöründeki bu değişimin ve dönüşümün nedenleri bölgenin Avrupa ile artan ticaretidir. İpek sektöründeki dalgalanmaların sebebi de o dönemde Avrupa’da meydana gelen siyasi ve ekonomik sorunlardır. Bu nedenden ötürü, isyanın nedenleri ile ilgili iktisadi yorum yaparken dönem Avrupa’sının geçirdiği iktisadi dönüşümü de incelemek gerekmektedir. Khalaf’a göre Avrupa ekonomisindeki en ufak değişiklik, Lübnan’da ciddi bir şekilde hissedilmektedir. 1848 Fransız İhtilali ve Kırım Savaşı sonucunda meydana gelen ipek ticaretindeki kriz ortamından ve çeşitli doğal felaketler Hazin ailesinin ekonomik durumunu etkilemiştir. Benin de isyanın meydana gelmesinde dönemin Avrupa’sının geçirdiği iktisadi dönüşümün etkisi olduğunu belirtmektedir⁴⁰⁰. Hazin ailesinin ekonomik gücünün azalışını Fransız Devrimi’nin ardından ipek ihracatının küçülmesine bağlamaktadır. Hazin ailesi iktisadi olarak yeniden güçlense de modern iplik fabrikalarının Kesrevan’dan uzaklaşması nedeniyle⁴⁰¹ eskisi kadar iktisadi bir güce sahip olamamışlardır. Bu süreçte kentsel orta sınıf gelişse de geriye kalan zanaatkarlar, köylüler ve küçük tüccarlar Lübnan ekonomisinin Avrupa’ya olan

³⁹⁸ Owen, **The Middle East in the World Economy**, s.160

³⁹⁹ Farah, Ceasar, **The Road to Intervention: Fiscal Politics in Ottoman Lebanon**, Oxford, Centre for Lebanese Studies, 1992, s. 22

⁴⁰⁰ Benin, **Workers and Peasants in the Modern Middle East**, s.59

⁴⁰¹ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.90-91

bağılılığından olumsuz etkilenmiştir⁴⁰². Thomson da Avrupa'daki iktisadi durumun isyanın çıkmasındaki etkisinin altını çizmektedir. 1858 yılına gelindiğinde, bölge ekonomisi sanayileşmiş Avrupa'nın ekonomisine bağlıydı. 1858 yılında Avrupa'da meydana gelen mali kriz nedeniyle Lübnan'da 5.000 kişi işsiz kalmıştır⁴⁰³. Feodal toprak sahipleri artan borçlarını köylülerden aldığı vergileri arttırarak kapatmaya çalışmıştır. Mali kriz nedeniyle durumu iyice kötüleşen Hazin ailesi köylülere daha çok baskı yapmaya başlamıştır. Khalaf'a göre bu durum Hristiyan bölgelerinde daha fazla hissedilmiştir. Çünkü Hristiyan bölgelerinde Dürzi bölgelerinden farklı olarak köylüleri ya da anlaşımları koruması için bir vekil yoktur⁴⁰⁴. Khalaf'ın Chevallier'den aktarmasına göre⁴⁰⁵ Beyrut'taki Fransız konsolos Lübnan'da meydana gelen mali kriz için "Suriye'deki işler için sonuçları berbattır. Pek çok ve önemli iflaslar ve olağanüstü mali huzursuzluk 1859'un sonuna kadar hissedildi, her yerde krediler battı ve bütün bunlar da iki yıllık bir fakirleşme ile sonuçlandı" demiştir⁴⁰⁶.

Yaşanan iktisadi dönüşüm sadece şeyhlerin, tüccarların, tefecilerin ve çiftlik sahiplerinin hayatını etkilememiştir. Bu iktisadi bunalım aynı zamanda köylülerin de hayatlarını etkilemiştir. Zaten zor şartlar altında yaşayan köylüler hayatlarını idame ettirebilmek adına ihtiyaç duydukları nakit ihtiyacını borçlanma yoluyla karşılamıştır⁴⁰⁷. Ticaretin yeniden başlamasıyla bölge ekonomisinde canlanma olsa da şeyhlerin ekonomileri kötü etkilenmiş ve bu durumu da köylülerden daha fazla vergi toplayarak kapatmaya çalışmışlardır⁴⁰⁸. Benin de isyanın iktisadi talepler doğrultusunda çıktığını ileri sürmektedir. Federal Araştırma Bölümü Kongre

⁴⁰² Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.91

⁴⁰³ Thompson, **Justice Interrupted**, s.40

⁴⁰⁴ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.91

⁴⁰⁵ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.91

⁴⁰⁶ Chevallier, Dominique, "Western Development and Eastern Crisis in the Mid-Nineteenth Century: Syria Confronted with the European Economy." In Polk and Chambers, *The Beginning of Modernization in the Middle East*, Chicago, University of Chicago Press, 1968, s.219

⁴⁰⁷ Aytekin, **Peasant Protest in the Late Ottoman Empire**, s.205

⁴⁰⁸ Benin, **Workers and Peasants in the Modern Middle East**, s.59

Kütüphanesi adına Thomas Collelo tarafından düzenlenen “Lebanon a Country Study” adlı kitap da Tanyus Şahin’in isyanının ağır vergiler ödeyen Kesrevan köylülerinin, Lübnan’da hüküm süren feodal uygulamalara karşı feodal düzene karşı bir ayaklanma olarak ele almaktadır⁴⁰⁹. Baer’e göre de bu isyan doğrudan yerel şeyhlere ve onların feodal kurallarına karşı yapılmış tek isyandır⁴¹⁰.

Eğer Dağı bir bütün olarak ele alırsak, Owen’a göre, Kesrevan bölgesi Hazin ailesi ile mukataacılar arasındaki ilişkinin en güçsüz olduğu ve iktisadi değişimin en şiddetli yaşandığı bölgedir⁴¹¹. Aynı zamanda Hazin ailesinin Maruni Kilisesi üzerinde etkisini kaybetmesi ekonomik olarak da güç kaybetmesine neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde köylüler vergi ve kira ödemeyi de reddetmiştir. Bu durum da Hazin ailesinin meşruluğu ve toprağın mülkiyeti açısından önemli bir sorundur. Aytekin’in de belirttiği gibi yerel iktidar vergi ve kira toplama hakkı iddiasına dayanmaktadır⁴¹². Kesrevan İsyanı’nda karşımıza çıkan yağma ve malların müsadere edilmesi durumu, Khalaf’a göre isyanın servet edinme ve maddi refah için bir kısa yol olarak kullanılması düşüncesidir⁴¹³.

Edward Palmer Thompson tarafından geliştirilen “moral economy” kavramı bu dönemde meydana gelen ekonomik dönüşümü anlamamız açısından önemli bir kavramdır. Thompson XVIII. yüzyıl sonu XIX. yüzyıl başında İngiltere’de meydana gelen hareketlerden yola çıkarak oluşturduğu bu kavramın temel özelliklerini XIX. yüzyılda Kesrevan’da meydana gelen isyanda da görmekteyiz. *Moral economy* kavramı, kabul edilen piyasa koşullarından farklı olarak piyasa aktörlerinin karşılıklı olarak iyilik, açıklık, adalet gibi kavramlar etrafında oluşturdukları bir ekonomik çerçevedir. Köylüler geleneksel çerçevede oluşturdukları adil fiyatlamamanın serbest piyasadan daha önemli olduğunu belirtmekte ve ihtiyaç fazlası malları köy dışında

⁴⁰⁹ Collelo, Thomas, **Lebanon a Country Study**, Washington, Federal Research Division Library of Congress, 1989. s. 16

⁴¹⁰ Baer, **Fellah and Townsman In The Middle East**, s. 312

⁴¹¹ Owen, **The Middle East in the World Economy**, s.161

⁴¹² Aytekin, **Peasant Protest in the Late Ottoman Empire**, s.216

⁴¹³ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.100

daha yüksek fiyatlarla satan toprak ağalarını karşı çeşitli isyanlarla cezalandırmaktaydı. Bu kavrama göre, köylülerin malların fiyatlarını belirlemek için isyan etmesi, köylülerin sahip olduğu feodal haklara dayanmaktaydı. Bu isyanlar sayesinde köylüler, rahatlık içerisinde yaşayan varlıklıları cezalandırmaktaydı⁴¹⁴. Kesrevan İsyanı'nda da benzer bir örüntü vardır. Hazin ailesinin uyguladığı ekonomik sisteme karşı gelen köylüler isyan etmişlerdir. Köylülerin isyan etme amacı başlangıçta feodal şeyhlerini topraklarından atmak değildir. Başlangıçtaki amaçları yeni vergilerden ve angaryadan kurtulmaktır. Ancak Hazin ailesi köylülerin eski sisteme dönüş isteklerine olumlu cevap vermeyince köylüler feodal şeyhlerini topraklarından kovmuşlardır.

James Scott, Thompson'ın moral economy kavramındaki paternalizm örüntüsü geliştirilmiştir. Scott kitabında her ne kadar Güneydoğu Asya'yı anlatmış olsa da olayın temeli Kesrevan İsyanı için de benzerdir. Bu kavrama göre, kiracı durumundaki köylülerin isyanında ortak bir ahlaki miras -feodal beylerin köylülerini koruması, adil davranması, asgari yaşam şartlarının feodal bey tarafından sağlanması vb.- etrafında birleşen köylüler, -nadiren koordineli bir şekilde- biriken bu ahlaki öfke ile ortak bir hedefe doğru ortak bir eylemsellik sürecinin parçası olurlar. Bu noktada Scott'ın paternalizm olarak adlandırdığı durum temelde politik veya medeni hakların yokluğunda asgari sosyal hakların garantisidir. Toprak sahibinin kıtlık veya kriz anındaki yardımı hayırseverlik değil bir haktır. Scott'ın da kitabında belirttiği gibi eğer toprak sahibi bu görevini yerine getirmez ise köylüler isyan etme hakkına sahiptir⁴¹⁵. Thomson da isyana bu açıdan bakmıştır. O'na göre ise siyasi ve iktisadi sebepler pek çok köylünün bir araya gelip isyan etmesini açıklamak için yeterli değildir. Lübnanlı köylüler isyan ederken birden fazla etkeni bir araya getirmişlerdir. Bunlar; dini paternalizm ve Tanzimat'tır⁴¹⁶. İktisadi açıdan bakarsak, Kesrevan

⁴¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Thompson, Edward Palmer, **The Moral Economy of the English Crowd in the 18th Century**.

⁴¹⁵ Scott, James, **The Moral Economy Of The Peasant Rebellion And Subsistence In Southeast Asia**, New Haven Yale Üniversitesi Yayınları, 1977, s. 188

⁴¹⁶ Thompson, **Justice Interrupted**, s.52

köylüleri Scott'un paternalizm örüntüsünü uygulamışlar ve pre-kapitalist düzende görevlerini yerine getirmeyen toprak sahiplerine karşı isyan etme hakkını kullanmışlardır. Khalaf da aslında Scott'ın savunduğu, nadiren koordineli bir şekilde bir araya gelen köylülerin isyan etmesini anlatmaktadır. Çünkü Khalaf'a göre Kesrevan köylüleri arasında ortak çıkar, kolektif vizyon ve harekete geçmeye hazır olma bilinci vardır⁴¹⁷. Diğer isyanlarla birlikte Kesrevan İsyanı'nı ele alan Khalaf'a göre Kesrevan İsyanı diğer isyanlardan farklıdır ve isyanı siyasi bir eyleme dönüştürmek konusunda başarılı olmuşlardır.

Aytekin'in de belirttiği gibi Tanzimat Fermanı'nın varlığı eşit vergilendirme ve feodalizmin ortadan kaldırılması umudunu yaratmış ve isyancılar tarafından kullanılmıştır⁴¹⁸. Bu durumun önemli bir sonucu ise isyancılar açısından sınıf bilincinin gelişmeye başlamasıdır. Traboulsi'nin isyanın iktisadi nedenleri ile ilgili değerlendirmesi aynı zamanda toplumun değişmekte olan toplumsal bilincindeki değişmeyi de içermektedir. Traboulsi'nin bu değerlendirmesinden yola çıkarak Makdisi de isyanın toplumsal yönlerini "modern" bilincin bir göstergesi olarak görülebileceğini belirtmektedir. Ancak bu modern sınıf bilincinin dinsel sadakate döndüğünü söylemiştir. Bu değerlendirmeye benzer bir değerlendirmeyi Khalaf da yapmaktadır. Khalaf'a göre isyan 1859 yılının ilkbaharından itibaren tam manasıyla bir sosyal bir devrime dönüşmüştür⁴¹⁹. Ancak Tanyus Şahin mezhepçiliği halkla birleştirerek, Avrupalı güçlerin kabul edeceğini düşündüğü "Hristiyanların kulluktan kurtuluşları" olan resmî bir düşüncüyü şekillendirmiştir⁴²⁰. Khalaf; 1820, 1840 ve 1857 yıllarında meydana gelen üç isyan üzerinden ortak bir okuma yapmaktadır. Köylülerin ve halkın feodal toplumun baskıcı yapısına karşı isyan ettiğini belirtmekte ve bütün bu isyanlar için çeşitli ortak özellikler bulmaktadır. Bu üç isyan için de ortak özelliklerden ilki, üç isyanın da başlangıcında kolektif bir bilinç ve halkın

⁴¹⁷ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.101

⁴¹⁸ Aytekin, **Peasant Protest in the Late Ottoman Empire**, s.222

⁴¹⁹ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.94

⁴²⁰ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 31

refahı için isyan etmesi ancak belirli bir noktadan sonra isyanın hedefinin saptığıdır. Başlangıçta sosyoekonomik eşitsizlikler ve meşru şikayetler etrafında birleşip isyan eden köylüler zamanla ya kendileri hizipleşmiş ya da hizipleştirilmiştir. Kuzeyde, Hristiyan köylüler arasındaki “sınıf” mücadelesinin ve kolektif seferberliğin Dürzi bölgesinde Dürziler arasında çok az ilgi gördüğünü belirtmektedir⁴²¹.

3.2.3. Kesrevan İsyanı’nın Meydana Gelmesinde Tanzimat Reformlarının Etkisi

Kesrevan İsyanı, Tanzimat ve Islahat Fermanları’nın yayınlanmasının hemen ertesinde meydana gelmiş bir isyandır. Bu dönemde artık halk arasında padişahın kanun koyuculuğu altında Müslim-Gayrimüslim eşitliğinden bahsetmekteyiz. Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde bir değişim ve dönüşüm içerisindeydi. Tanzimat reformları sayesinde “İdeal denilebilecek bir eşitlik anlayışı olmasa bile Gayrimüslim üyeler Müslüman üyelerle yan yana görev yapıyorlardı⁴²²”. Reformların getirdiği devlet memuru olma serbestisi nedeniyle iyi eğitim alan Gayrimüslim tebaa, önceden Müslümanların elinde olan devlet memurluğunu da ellerinden almıştır. Bu süreçte sabotajlar, Gayrimüslimlere yönelik baskılar ve zaman zaman şiddet olayları meydana gelmiştir⁴²³. Aytekin de makalesinde XIX. yüzyılda Vidin, Canik ve Kesrevan’da meydana gelen isyanların Osmanlı İmparatorluğu’nun yaşadığı bu dönüşüm ve bu dönüşüme karşı olan tepkiler olduğunu altını çizmektedir. Aytekin Kesrevan İsyanı’nı Osmanlı İmparatorluğu’nun XIX. yüzyılda yaşadığı en önemli isyan olarak nitelendirmektedir.

İsyan, Tanzimat sonrası dönemde halkın seferberliği, Osmanlı tebaasının ve siyasetinin anlamı hakkında sorular sormuştur. Örneğin, bu dönemin önemli bir özelliği ise dini sadakati aşan bir sadakat bağı ile birbirine bağlanmış eşit vatandaşlardan oluşan yeni bir “Osmanlılık” kimliği amacı vardır. Yeni bir Osmanlı

⁴²¹ Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, s.98

⁴²² Turan, *İmparatorluk ve Diplomasi*, s.394

⁴²³ Turan, *İmparatorluk ve Diplomasi*, s.394

kimliği yaratılmaya çalışıldığı bu dönemde Kesrevan İsyanı hem yerel hem de ortak Osmanlı kimliğine karşı bir krizi temsil etmektedir⁴²⁴. XIX. yüzyılda başarıya ulaşan tek köylü ayaklanması olan Kesrevan İsyanı'nda⁴²⁵ isyancılar eylem nedenlerini Tanzimat'a dayandırarak eylemlerini tutarlılık içerisinde haklı çıkarmışlar, adil bir söylem benimsemişlerdir⁴²⁶. İsyanda kullanılan dil Tanzimat'ın dilidir ve istenilen haklar da Tanzimat'ın halka tanıdığı haklardır. İsyân, Tanzimat'ta kişilere tanınan hakların ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dini sadakat bağı dışındaki bir bağ ile birbirine bağlı olan eşit bir kimlik yaratma çabasının somut bir ifadesidir. Çünkü isyan, Hristiyanların haklarını meşrulaştırmış ve halkın da siyasete katılımını bir görev olarak görmüştür⁴²⁷. Traboulsi'ye göre isyanın ikinci nedeni ise delegeler ve konseyler tarafından yönetilen demokratik bir köy düzeni isteğidir⁴²⁸. Her ne kadar yerel halkın kendini ifade edebileceği meclisler olsa da bu meclislerde yerel halkın söz hakkı kısıtlı ve sembolikti. Bu durumda köylülerin demokratik köy düzeni isteğinin köylüler açısından önemi ise köylülerin hem Hristiyan mansıb⁴²⁹ ile hem de Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşayan Müslüman çoğunluk ile eşitliği anlamına gelmesidir. Traboulsi'ye göre isyanın meydana gelmesindeki bir diğer neden, Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı değişim ve dönüşümdür. Thompson da Makdisi, Traboulsi ve Baer gibi Tanyus Şahin ayaklanmasının Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönemde içerisinde bulunduğu siyasal ortamdan etkilendiğini belirtmektedir. Thompson bu durumu, "Topkapı Sarayı'ndan yüzlerce mil uzakta yaşayan bir dağ halkı Sultan Abdülmecit'in eşitlik içeren sözlerini sadece duymakla kalmamış, aynı zamanda kendileri için de uygulamışlardır" şeklinde değerlendirmiştir⁴³⁰. İsyanın meydana gelmesinde ve devam etmesinde önemli

⁴²⁴ Makdisi, *The Culture of Sectarianism*, s.97

⁴²⁵ Baer, *Fellah and Townsman In The Middle East*, s. 309

⁴²⁶ Makdisi, *The Culture of Sectarianism*, s.97

⁴²⁷ Makdisi, *Corrupting the Sublime Sultanate*, s.196

⁴²⁸ Traboulsi, *A History of Modern Lebanon*, s. 31

⁴²⁹ Manasib, devlet adamı

⁴³⁰ Thompson, *Justice Interrupted*, s.37

etkileri olan Maruni Kilisesi isyana dair çeşitli açıklamalar yapmıştır. Makdisi'nin belirttiği gibi, Maruni Patriği'nin yaptığı açıklamalarda Osmanlı İmparatorluğu'nun yardımseverlik ve adaletine de gönderme yapılmıştır⁴³¹.

İsyan eden köylüler isyan sebeplerini Tanzimat Fermanı'na ve Hatt-ı Hümayun'a dayandırarak kendilerini haklı çıkarmaya çalışmışlardır. Adalet, özgürlük ve eşitlik söylemleri ile yerel bir Osmanlı kimliği çizip, elit ve seçkin Maruni kimliğine karşı durarak kendilerinin temsil edilmesine izin verilmesini beklemek yerine kendilerini temsil etmişlerdir⁴³². İsyancılar, isyanı haklı çıkartmak için reformlarda belirtilen hakların tüm vatandaşlar için eşitlik anlamına geldiğini söylemektedir. Tanzimat reformları Suriye'deki gayrimüslimlere çalışma özgürlüğü, önceki dönemlere kıyasla daha ileri hukuki statü, ekonomik gelişme getirmiş ve idari işlerde söz sahibi olma haklarını arttırmıştır⁴³³. İsyanın bir diğer temel itici gücü, siyasete sadece elitlerin katılımı değil aynı zamanda halkın da temsil edilmesi ve siyasetin toplumsal değişmesinin vurgulanmasıydı⁴³⁴. Ayrıca Hatt-ı Hümayun'da padişahın "kimseye angarya yüklenmeyecek" demesi de köylülerin angaryanın kaldırılması isteğini haklı çıkartmaktaydı. Hatt-ı Hümayun'un varlığını toplumsal bir eşitliğin belgesi olarak yorumlayan köylüler, feodal şeyhlerine karşı bir isyan başlatmışlardır⁴³⁵.

Bununla birlikte Thompson'a göre de isyan Tanzimat'ın temel ilkelerine bağlı olsa da Osmanlı İmparatorluğu'nun ya da Maruni Kilisesi'nin tam onayını almamıştır⁴³⁶. Makdisi'ye göre, Bab-ı Ali isyanının Tanzimat'ın temel ilkelerini kullanmasına karşı çıkmaktaydı. Buradaki temel sorun Tanzimat'ın Kesrevan'daki okuma yazma bilmeyen, Arapça konuşan bir katır çobanının bir Osmanlı kimliğine ait olup olmadığı, Tanzimat'ı nasıl temsil edeceği ve hangi otoritenin onu isyan

⁴³¹ Makdisi, *Corrupting the Sublime Sultanate*, s.192

⁴³² Makdisi, *The Culture of Sectarianism*, s.97

⁴³³ Turan, *İmparatorluk ve Diplomasi*, s.394

⁴³⁴ Makdisi, *Corrupting the Sublime Sultanate*, s. 192-193

⁴³⁵ Porath, "The Peasant Revolt Of 1858-62 In Kisrawan" s.155

⁴³⁶ Thompson, *Justice Interrupted*, s. 48

ettirdiği sorularıydı⁴³⁷. Şahin'in Tanzimat'ın dinler arasında eşitlik getirmesine dayanan bu isyan, Makdisi'ye göre emperyal Osmanlı'nın muhafazakar anlayışına ters düşmekte ve Tanyus Şahin'in yükselişini reddetmektedir.

Aynı zamanda isyanda kullanılan kelimeler de Tanzimat döneminde sıkça kullanılan kavramlardan oluşmaktadır. Traboulsi'ye göre de isyanın temel sloganı Osmanlı reformlarından etkilenmiştir⁴³⁸. İsyanın temel sloganı, Osmanlı reform ruhundan esinlenen "Taswiya Umumiya ve Hurriya Kamila" olmuştur⁴³⁹. Bu slogan Tanzimat dönemini de özetlemektedir. Ancak isyanda sadece Tanzimat'ın kavramları kullanılmamıştır. Aynı zamanda yerel ifadeler de halkı isyana dahil etmek için kullanılmıştır⁴⁴⁰. Örneğin Lübnan'a özgü isyanlarda kullanılan ve ortak halk anlamına gelen "ammiyya", Maruni isyancıların İslam hukukundan ödünç aldığı ve kamu yararı anlamına gelen "al-maslaha", yine isyan boyunca kullanılan ve isyanda kullanıldığı şekli ise "kitle" anlamına gelen "al-jumhur" ya da Tanyus Şahin'in kararlarının halkın isteğine ve gücüne dayandığını söylemek amacıyla kullandığı "al-hukuma al-jumhuriya" gibi yerel kelimeler de kullanılmıştır. Aytekin'e göre Tanzimat Fermanı'nın köylülere sosyal bir özgürleşme vadettiği iddiası isyancıların gözünde isyanı meşrulaştırmak için kafidir⁴⁴¹.

Tanzimat reformlarının nedenlerinden biri olan merkezi otoriteyi güçlendirmenin önemini Kesrevan İsyanı'nda görmekteyiz. Çünkü bölgede merkezi otoritenin gücü çok azdır. Thompson'a göre isyanın çıkmasının ve devamlılığının nedenlerinden biri de yerel yönetimin zayıflığı ve bu zayıflıktan ötürü isyanın hemen bastırılmamasıdır⁴⁴². Ancak bu dönemde yerel yönetimler güçsüz olsa da merkezi otorite güçlü bir konumdadır. Köylüler ise bu dönemde gücünün yettiği kişilere karşı bir isyan girişiminde bulunmuştur. Khalaf'a göre, köylülerin asıl amacı en üst otorite

⁴³⁷ Makdisi, *The Culture of Sectarianism*, s.105

⁴³⁸ Traboulsi, *A History of Modern Lebanon*, s. 32

⁴³⁹ Traboulsi, *A History of Modern Lebanon*, s. 31

⁴⁴⁰ Thompson, *Justice Interrupted*, s.53

⁴⁴¹ Aytekin, *Peasant Protest in the Late Ottoman Empire*, s.225

⁴⁴² Thompson, *Justice Interrupted*, s.41

olan merkezi hükümete karşı gelmek olsa da o kadar güçlü olmadıkları için merkezi hükümetten daha zayıf bir güç olan bölge şeyhlerine karşı isyan etmişlerdir⁴⁴³. Aynı zamanda bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu Cebel-i Lübnan'ın yarı özerk statüsünü sona erdirmek için çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. 1840'lı yılların başından beri Osmanlı Hükümeti bölgenin ileri gelenleri arasından seçilen valilerin özerk statüsüne son vermek için harekete geçmiştir. Bu isyanda Lübnan'da sosyal ve siyasal düzenin sağlanması için önemli bir fırsat olarak görülmüş, böylece bu durum isyancıların hedeflerini gerçekleştirmesinde önemli bir itici güç olmuştur. İsyan başladıktan sonra isyanın etkisini kavrayan Osmanlı yetkilileri isyanı, Kesrevan'ı ve ardından da bütün Lübnan'ı Osmanlı Hükümeti'nin yetkisi altına sokabilmek ve şeyhlerin bölgedeki egemenliğini sona erdirebilmek için önemli bir fırsat olarak görmüşlerdir. Ancak köylüler Osmanlı Hükümeti'nin bu teklifini geri çevirdiklerinde bile Osmanlı yetkilileri hala bir beklenti içerisinde olduğu için olanakları olmasına rağmen isyanı hemen bastırmamıştır⁴⁴⁴. Porath'a göre isyanın başarısındaki belki de en önemli neden Osmanlı yetkililerinin tavrıdır⁴⁴⁵.

3.2.4. Kesrevan İsyanı'nın Meydana Gelmesinde Bölgesel Nedenlerin Etkisi

İsyana karşı Avrupalı devletlerin yaklaşımları da birbirinden farklıdır. İngiltere Fransa'nın bölgedeki gücünün artmasını istememektedir. İngiliz konsolosu Hazin ailesinin ateşli bir destekçisi iken, Fransızlar ise Şahin'in yönetim tarzı hakkında çeşitli endişeleri olsa da isyancılara daha sıcak bakmaktaydı⁴⁴⁶. Churchill'e göre ise Fransız konsolosluğu ve Maruni patriği Hazin ailesinin düşmanıydı ve ailenin umudu 1840 yılında Mısırlılara karşı birlikte savaşmak için gelen İngiliz hükümetidir.

⁴⁴³ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.100

⁴⁴⁴ Porath, "The Peasant Revolt Of 1858-62 In Kisrawan" s.156

⁴⁴⁵ Porath, "The Peasant Revolt Of 1858-62 In Kisrawan" s.156

⁴⁴⁶ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.94

Hazin ailesi İngiliz Konsolosluğu'na verdiği dilekçelerinde “isyanın kötü ruhundan” endişe duyduklarını söylemiş⁴⁴⁷, Beyrut Fransız Konsolosu ise Kesrevan'daki olayları “kötü bir örnek” olarak tanımlamıştır⁴⁴⁸. Beyrut'ta bulunan çok sayıda yabancı konsolos -Osmanlı Devleti'nin müdahale etmesini isteyen konsolosların başında İngiltere gelmektedir- Hurşit Paşa'ya Kesrevan'a ordu yollaması için baskı yapmıştır⁴⁴⁹. Makdisi Sayda Valisi Hurşit Paşa'nın düzeni yeniden sağlamak için bir an bile şüphe etmediğini ve en önemli konusunun düzenin yeniden sağlanması olduğunu söylemiştir. Hristiyanların kaymakamı olan Emir Beşir Ahmet, ilk önce kendini Beyrut'ta İngiliz Başbakanının adamı olmuş ardından en azından görünürde kendisini Fransızların Suriye'deki çıkarlarına adanmış ve böylece İngilizlerin düşmanlığını kazanmıştır⁴⁵⁰. Poujoulat'ya göre Beşir Ahmed'in bu tavrından ötürü İngiliz politikası, Hazin şeyhlerini kaymakama karşı kıskırtmak, Emir Beşir Ahmet'i devirmek ve hatta Maruni devrimi yapmak şeklinde gelişmiştir⁴⁵¹.

Makdisi'ye göre bölgede bir isyanın meydana gelmesi tesadüf değil, Fransız Devrimi'nin etkisidir. Görünürde rastgele görülen tüm bu olaylar toplumsal düzene karşı bir meydan okuma ve yeni kurallara göre siyasetin başlayacağına dair bir deklarasyon niteliğindedir⁴⁵². Osmanlı Suriye'sinde Mısır'ın işgali ve sonrasındaki yirmi yıl boyunca bölgedeki istikrar sarsılmıştır. Bu dönemden sonra misyonerlerin faaliyetleri, Mısır'ın Suriye'yi işgali sonrasında bu işgalin sonlanması için Osmanlı İmparatorluğu ile İngiliz ve Avusturya'nın ortaklaşa yürüttüğü savaş, dinler arasındaki hukuki eşitsizliğin giderilmesi yönündeki reform hareketleri, laik temelde

⁴⁴⁷ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.95

⁴⁴⁸ Bozarsan, **Savaşın Lübnan**, s.97. Diğer konsoloslar ise Şahin'i “kabadayı” ve “dürüst olmayan dürüst bir adam” olarak nitelendirmiştir. Thompson, **Justice Interrupted**, s.43. Orijinal metinde “kabadayı” kelimesi “ruffian” olarak geçmektedir. Kelimenin Osmanlıca'da kullanılan karşılığı ise “domuz”dur.

⁴⁴⁹ Porath, *The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan*, s.127

⁴⁵⁰ Poujoulat, **La Vérité Sur La Syrie**, s. 64

⁴⁵¹ Poujoulat, **La Vérité Sur La Syrie**, s. 64

⁴⁵² Makdisi, **Corrupting the Sublime Sultanate**, s.202

müslim ve gayrimüslim eşitliğini ve özel mülkiyeti koruma üzerine inşa edilen bir Osmanlı milliyetçiliği gibi nedenler aslında isyanın tesadüfi olmasının önüne geçmektedir. Thompson da isyanın köklerinin Mısır'ın Suriye'yi işgaline kadar dayandığını belirtmektedir. Çünkü halk, Mısırlıların uyguladığı katı kurallara karşıdır ve Müslümanlar da Hristiyanların ayrıcalıklı durumlarını protesto etmektedir⁴⁵³. Aynı zamanda Batı ile iletişimde ve etkileşimde olan ve Maruni Kilisesi'nin varlığı, Lazaristler ve diğer misyoner hareketlerinden ötürü okur-yazar oranı yüksek olan Kesrean bölgesinde Fransız Devrimi de önemli bir etkiye sahiptir. Nitekim kimi kaynaklara göre, isyanın önderliğini yapan Tanyus Şahin, Fransız Devrimi hakkında bilgi sahibidir⁴⁵⁴.

Porath'a göre isyanın bir diğer önemli özelliği toplumlar arasındaki gerginliğin bir birleşimi olmasıdır. Orta ve Güney Lübnan'da toplumsal bir silahlı çatışmaya dönüşen bu sosyal gerginlik, Kesrean köylülerinin şeyhlerine karşı ayaklanmasıyla daha da güçlenmiştir⁴⁵⁵. Aytekin'e göre isyancıların istedikleri feodalizmin sona ermesidir. Khalaf isyanın süresi ve katılım sayısının altını çizmektedir. İsyen, belli bir bölge ile sınırlı kalmamış, geniş bir bölgeye yayılmış, çok sayıda isyancıyı harekete geçirmiş ve uzun süreli olmuştur. Örneğin Kesrean'daki isyanın ikinci safhasında otuz köy ve kasaba doğrudan isyana katılmış ve isyan üç yıl sürmüştür⁴⁵⁶. Basit taleplerle başlayan bu isyan, Hazin ailesinin bu taleplere cevap vermemesiyle radikalleşmiştir. Makdisi'ye göre isyanı halk bir hareket⁴⁵⁷, elitler ise kaos olarak görmüştür⁴⁵⁸. Baer'e göre de isyan, köylüler ile feodal beyler arasındaki geleneksel ilişkiyi değiştirmeye yönelik olan "neredeyse tek" isyandır⁴⁵⁹.

⁴⁵³ Thompson, **Justice Interrupted**, s.40

⁴⁵⁴ Benin, **Workers and Peasants in the Modern Middle East**, s.59

⁴⁵⁵ Porath, "The Peasant Revolt Of 1858-62 in Kisrawan" s.157

⁴⁵⁶ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.98

⁴⁵⁷ Haraka

⁴⁵⁸ Makdisi, **Corrupting the Sublime Sultanate**, s.202-203

⁴⁵⁹ Baer, **Fellah and Townsman In The Middle East**, s. 272

Thompson, Tanyus Şahin'in ayaklanmasının sonucunu bir karışıklık olarak değil, sonunda bir köylü cumhuriyetinin ilanı ile sonuçlanan bir isyan olarak görmektedir. Baer de Thompson gibi kurulan yeni yönetim şeklinin bir cumhuriyet olduğunu belirtmektedir. Köylüler tarafından organize edilen bu isyanın sonunda Baer'e göre yaklaşık üç yıl süren bir köylü cumhuriyeti kurulmuş, eşitlik ve demokrasi ilkeleri köylülerce benimsenmiştir⁴⁶⁰. Aytekin de benzer bir değerlendirmede bulunmuş ve Hazin ailesini bölgeden kovduktan sonra Hazin ailesinin feodal yönetimini, cumhuriyetçi bir öz-yönetim ile değiştirmişlerdir⁴⁶¹. Bozarslan da benzer bir değerlendirmeyi yapmış ve bölgenin yönetimi böylece Hazin ailesinin feodal yönetiminden otoriteler ve kilise tarafından da tanınan kendilerini yönettikleri bir cumhuriyet yönetimine geçmiştir.

Bozarslan isyan için hem çağdaşlarından hem de dönem yazarlarından farklı olarak daha romantik bir yorum yapmaktadır. Bozarslan'a göre isyan, bir "Halk Hükümeti" kurulmasıyla sonuçlanmış ve "Kesrevan Komünü" kurulmuştur⁴⁶². Burada kullanılan "komün" kavramı bu bağlamda Lenin'in tanımına göre "kendi kendini yöneten bir kentsel topluluk⁴⁶³" anlamıyla kullanılmıştır. Komün din, dil, ırk, siyasal mensubiyet gibi pek çok ortak normlara sahip olan insanların belirli bir coğrafyada oluşturduğu topluluktur. Bu toplulukta mülkler eşit bir şekilde bölüşülür, bir otoriteye hizmet etmek için çalışılmaz ve herkes eşit haklara sahiptir. Bu "Komün", Paris Komün'ünden daha önce başlamış ve daha uzun süre ayakta kalmıştır. Bozarslan'a göre Tanyus Şahin ve konsey vekillerinin kurdukları bu Halk Hükümeti, içerik olarak bir komün özelliği taşımaktadır. Eğer Bozarslan'ın "komün" fikrini kabul edecek olursak, "Kesrevan Komün'ü" dünyadaki ilk "komün" hareketidir.

⁴⁶⁰ Baer, *Fellah and Townsman In The Middle East*, s. 312

⁴⁶¹ Aytekin, *Peasant Protest in the Late Ottoman Empire*, s.206-207

⁴⁶² Bozarslan *Savaşan Lübnan*, s.88

⁴⁶³ Lenin, Vladimir İlyiç Ulyanov, *Komün Dersleri*, Çev. Kenan Somer, Ankara, Sol Yayınları, 1992, s. 20

Hitti'ye göre Lübnan'ın yarı bağımsız statüsünü Bab-ı Ali'ye bağlamanın tek yolunun gruplar arasındaki anlaşmazlığı körüklemek olduğunu fark eden Sultan, Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun yıllardır uyguladığı "böl ve yönet" politikasını uygulamıştır⁴⁶⁴. Baer'e göre de Osmanlı Valileri Cebel-i Lübnan bölgesindeki grupların birlik oluşturmamasından, Dürzi-Maruni çatışmalarından ya da aşiretlerin ve şeyhlerin birbirleri ile kavga etmesinden memnundur⁴⁶⁵. Çünkü Valiler bölgede yitirdikleri üstünlüğü ve egemenliği bu çatışmalar sayesinde geri kazanabileceklerini düşünmüştür. Osmanlı İmparatorluğu da bu isyanı fırsat bilerek Lübnan'daki otoritesini arttırmaya ve Lübnan'ın özerk yapısını bozmaya çalışmıştır⁴⁶⁶. LXXIV sayılı "Le Correspondant"'a göre Osmanlı yetkilileri isyanı sakinleştirmek yerine tam tersi isyanı alevlendirmiştir⁴⁶⁷. Khalaf'ın⁴⁶⁸ Hattuni'den aktarmasıyla bazı gözlemcilere göre, isyanın Lübnan'daki Hristiyan hegemonyasını ortadan kaldıracağı ya da zayıflatabileceği düşüncesi Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki nihai hedefi olan doğrudan yönetimi kurma isteği ile örtüştüğü için isyanda Osmanlı İmparatorluğu'nun açık bir tahriki olduğunu ileri sürmüştür⁴⁶⁹. Ancak Makdisi ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Kesrevan'daki bu isyanı doğrudan ya da dolaylı olarak desteklemediğini belirtmektedir⁴⁷⁰. Makdisi'ye göre Kesrevan İsyanı'na karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun tutumu, mevcut huzursuzluğun gizlenmesi ve toplumsal düzeni yeniden sağlanması aynı zamanda köylülere de sultanın hayırsever özelliğinin vurgulanmasıdır⁴⁷¹. Bozarlan'a göre Osmanlı İmparatorluğu'nun düşüncesi ise Kesrevan'da halkın kendi kaderini belirlemek için bir isyana kalkışması Batılı

⁴⁶⁴ Hitti, *The Origins of the Druze People and Religion*, s.9

⁴⁶⁵ Baer, *Fellah and Townsman In The Middle East*, s. 309

⁴⁶⁶ Baer, *Fellah and Townsman In The Middle East*, s. 309

⁴⁶⁷ *Le Correspondant Recueil Périodique LXXIV*, s.690

⁴⁶⁸ Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, s.94

⁴⁶⁹ Al-Hattuni, Mansur, *Nadbhah Tarikhiyah fi al-Muqata'ah al-Kisrwaniyah*, Beyrut, 1884, s.332-334

⁴⁷⁰ Makdisi, *The Culture of Sectarianism*, s.106

⁴⁷¹ Makdisi, *The Culture of Sectarianism*, s.106

Ülkelerin Osmanlı'ya "Hıristiyanları korumak için müdahalede bulunma" bahanesinin yolu kapattığını dşnmektedir⁴⁷². Ancak o dönemde Kesrevan'daki atmosfer o kadar gergindi ki bir Amerikalı gözlemci "Bütün dağda bir gerginlik hüküm sürüyor. Benim beklentim genel bir savaş olmayacağı ynndedir⁴⁷³." demiş olsa da Thomspen'a göre bu isyan, "Ortadoğu'da daha önce görülmemiş bir şiddet fkmesini ateřlemiřtir⁴⁷⁴."

⁴⁷² Bozarılan, **Savaşan Lübnan**, s.97-98

⁴⁷³ Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.112

⁴⁷⁴ Thompson, **Justice Interrupted**, s.38

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CEBEL-İ LÜBNAN'DA 1860 İÇ SAVAŞI

4.1. 1860 Cebel-i Lübnan İç Savaşı'nın Öncesi

Daily Southern Cross Gazetesi'nin 14 Aralık 1860 tarihli haberine göre⁴⁷⁵, 1858 yılının Ocak ve Şubat aylarında Beablek bölgesinin feodal ailelerinden olan Harfoofh ailesinden iki beyin arasında kavga çıkmış ve Hristiyan ve Mütevali olan komşu köyler de bu kavgaya katılmıştır. Şam ve Sayda Paşaları saldırganları kolayca tutuklayabilecekken olaylara seyirci kalmayı tercih etmiştir. Bu tür anlaşmazlıklar bölge yöneticileri için maddi manada yararlı olmakta ve yöneticilerin ceza almaksızın keyfi davranma gücünü arttırmaktadır. Gazeteye göre yöneticilerin planı, kurulan Çifte Kaymakamlık düzenini bozmaktır. Bölgede meydana gelen olayların ciddi olduğunu ve planın da başarılı olduğunu 1858 yılının Aralık ayında Zahle'de meydana gelen olaylar göstermiştir. Gazeteye göre Dürziler, Zahle ve Deyr'ül Kamer'deki Hristiyanları öldürmek için her ay toplantılar yapmıştır. Zahle sakinleri ise endişeye kapılmış ve kaymakamlarına Türk Valisi'nin yönetimine geçmek için dilekçe vermişlerdir. Bunun üzerine Zahle, ilk Sayda Paşalığı'nın ardından Şam Paşalığı'nın emri altına girmiştir. Dokuz ay sonra da Meten ve Hasbeya sakinleri de benzer korkularla paşalıklarının değiştirilmesini istemiştir. Olayları takip eden Nisan ayında Anserians⁴⁷⁶, hiçbir provakasyon olmadan Hamah ve Moarrah komşu köylerini yağmalamış ve Hristiyanlar ile bazı Müslümanları öldürmüştür. Bu dönemde Cebel-i Lübnan'ın çeşitli yerlerinde de çatışmalar meydana gelmiştir.

1858 yılının sonuna doğru başlayan Kesrevan İsyanı'nın 1860 İç Savaşı'na dönüşeceğine dair ilk sinyal, 1859 yılının Ağustos ayında karma bir köy olan Beit al-Meri'de Maruniler ve Dürziler arasında meydana gelen çatışmalardır⁴⁷⁷. Beit al-

⁴⁷⁵ Syria Since 1857, **Daily Southern Cross Gazetesi**, Vol. XVII, Issue. 1358, 14 Aralık 1860.

⁴⁷⁶ Al-Nusayriye Dağları civarı

⁴⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Decombejean, **Sous les Cardes du Liban**, s.122, Ülman, **1860-61 Suriye Bunahımı**, s.36, Churchill, **Druzes And The Maronites**, s. 133-134

Meri'deki olaylar bir dizi suikast ve sınırlı silahlı çatışmalarla al-Matn bölgesine yayılmıştır. Olayların büyümesine neden olan bir diğer olay ise bir yol inşasında bir Dürzi'nin bir Maruni'yi vurmasıdır⁴⁷⁸. Olayları izleyen günlerde, genç Marunilerden oluşan bir grup al-Hammas'dan⁴⁷⁹ silah almak için ayrılmış ancak geri döndüklerinde Dürzi grubu Marunilere saldırmış ve silahlarını ellerinden almıştır⁴⁸⁰. İntikam almak isteyen Maruniler Dürzi köyüne saldırırsa da Dürziler tedbirlidir. Beklenmeyen bu olay karşısında Osmanlı yetkilileri hemen bölgede uzlaşma sağlanması ve baş suçluların cezalandırılması için bir memur gönderse de olayların büyümesi engellenememiştir⁴⁸¹. Decombejean'na göre bu olay Dürziler ile Maruniler arasındaki çatışmayı tam manasıyla başlatmıştır.

4.2. 1860 Cebel-i Lübnan İç Savaşı'nın Gelişimi

Avrupalı devletlerin bölgede hakimiyet kurma istekleri, İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki çatışmaları körüklemesi ile Maruniler ve Dürziler arasındaki çatışmanın derinleşmesi, bölgedeki misyonerlerin faaliyetleri, 1858 yılının Temmuz ayında meydana gelen Cidde olayları, Kesrevan İsyanı gibi pek çok neden bölgede çatışmaların başlamasına neden olmuştur. Kesrevan İsyanı'nın ihtilalci yapısının da etkisiyle 1859 yılının bahar ayından itibaren her iki taraf da silahlanmaya başlamıştır. Bu dönemde Dağ'da aktif bir silah alışverişi vardır. Askeri olarak da deneyimli olan Dürzi şeyhleri Kesrevan İsyanı'nın ihtilalci yapısını öngörmüş ve aralarında birlik oluşturmuşlardır. Bu dönemde Hristiyanlar; Piskopos, Tanyus Şahin ve geriye kalan Şihap ailesinin üyeleri tarafından yönetilmektedir⁴⁸². Winslow'a göre askeri olarak deneyimsiz olan Hristiyanların aklında ise bir soru vardır: "Hristiyan lejyonlarının

⁴⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Decombejean, *Sous les Cardes du Liban*, s.123

⁴⁷⁹ Ain al-Jammasi

⁴⁸⁰ Decombejean, Gaston, *Sous les Cardes du Liban ou les Bienfaits de la Civilisation Chrétienne en Orient*, Paris, 1895, s.123

⁴⁸¹ Churchill, *Druzes And The Maronites*, s. 134

⁴⁸² Winslow, *Lebanon War and Politics in a Fragmented Society*, s.36

lideri kim olacaktır: Raifoun'dan gelen bir katır çobanı mı, Beyrut Maruni Piskoposu mu⁴⁸³, Sayda'nın Rum Ortodoks Piskoposu mu?⁴⁸⁴".

Kesrevan İsyanı ile başlayan köylülerin başkaldırma süreci, 1860 yılında genel bir isyana dönüşmüştür. Kesrevan İsyanı'na ilaveten 1860 yılının Şubat ayında Katolik bir Patrik'in ve Cezzin'deki bir rahibin öldürülmesi de iç savaşın önemli nedenlerinden biri olmuştur⁴⁸⁵. Winslow'a göre Kesrevan İsyanı ve kaymakamlarla olan hadise Marunilerde "milliyetçi" bir coşkuyu uyandırmış aynı zamanda Dürziler tarafında da askeri bir hareket planladığını ortaya çıkarmıştır⁴⁸⁶.

Olayların başladığı yerlerden biri Dürzi yönetimi altında karma bir köy olan Cezzin'dir. Hurşit Paşa bölgede güvenliği sağlamak için çeşitli önlemler almıştır. Dürzileri durdurması için Dürzi Şeyhi Said Canbolat Bey ile görüşmüştür⁴⁸⁷. Diğer Dürzi şeyhleri de Hurşit Paşa ile görüşmüş ve silah alacaklarını Paşa'ya açıkça bildirmiştir⁴⁸⁸. Olaylar Nisan ayında patlak vermiş ve birkaç hafta içerisinde al-Matn ve Şuf'un da aralarında bulunduğu altmıştan fazla köy yanmıştır⁴⁸⁹.

Hurşit Paşa'nın Sadrazam'a 20 Mayıs tarihinde yolladığı mektupta Maruni ve Dürziler arasındaki eski geçimsizliklerden dolayı başlayan olaylarda her iki tarafın da cinayetler işlediğinden bahsetmiş ve bölgedeki olayları anlatmıştır⁴⁹⁰. Kesrevan İsyanı'nın yeniden hatırlattığı Maruni-Dürzi düşmanlığı Cebel-i Lübnan'ın geneline yayılmaya başlamıştır. Dürziler Mayıs ayında Sayda civarında bazı kiliseleri yağmalamış ve papazları öldürmüşlerdir. Ancak Kesrevan İsyanı'nın etkilerinin Cebel-i Lübnan'ın geneline yayıldığıнын görünen başlangıcı Mayıs ayının sonlarına doğrudur. 22 Mayıs 1860'ta on-on iki kişilik bir Maruni grubunun Beyrut girişinde

⁴⁸³ Tobia Aoun

⁴⁸⁴ Winslow, **Lebanon War and Politics in a Fragmented Society**, s.36

⁴⁸⁵ Ayhan ve Tür **Lübnan Savaş, Barış**, s.29

⁴⁸⁶ Winslow, **Lebanon War and Politics in a Fragmented Society**, s.36

⁴⁸⁷ Un Témoin Oculaire, **Souvenir de Syrie**, s. 23

⁴⁸⁸ Hitti, **Lebanon in History**, s.437

⁴⁸⁹ Hitti, **Lebanon in History**, s.437

⁴⁹⁰ Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.130-131

Dürzi grubuna ateş açmasıyla bir kişi ölmüş iki kişi de yaralanmıştır⁴⁹¹. Mayıs ayının sonlarına doğru al-Matn'da Dürziler yeniden saldırıya geçmiştir. Şuf ve Iqlims'de komşu köy ve kasabalar birbirleri ile çatışmıştır⁴⁹². 29 Mayıs 1860 tarihinde Beit al-Meri'de yangın çıkmış ve Lübnan'ı sarmıştır⁴⁹³. Kesrevan İsyanı ile başlayan çatışmalar, 1860 baharında başlayan isyanlarla birleşmiş ve yeni bir Dürzi Maruni çatışmasına evrilmiştir.

Çatışmalara katılması için halkı kışkırtan Maruni din adamlarından en dikkat çekici olanı ise Kesrevan İsyanı'nda da aktif rol oynayan Beyrut Piskoposu Tobia Aoun'dur. Güçlü bir Fransız yanlısı ve Dürzi karşıtı olan⁴⁹⁴ Piskopos, çatışmalara katılması için Maruni halkını örgütlemiştir. Bazı genç Marunileri örgütleyen Piskopos Tobia, Deyr'ül Kamer'de Dürziler ile çatışmayı istemeyen Hristiyanların da Dürziler ile çatışmaya girmesine “neden” olmuştur⁴⁹⁵. Hurşit Paşa meydana gelen olaylarda Tobia Aoun'nun Beyrut'ta kurduğu “Shaykh al-Shabab” olarak bilinen “Beyrut Komitesini” suçlamıştır. Hurşit Paşa Beyrut Komite'sinin Tanyus Şahin'in 27 Mayıs'ta Ba'abda'ya doğru ilerlemesini başlattığını ve Dağ'daki Hristiyanlara silah alıp dağıttığına inanmaktaydı⁴⁹⁶. Bu nedenden ötürü Paşa Beyrut'ta bulunan konsoloslara, eğer bu birliğin Hristiyanları desteklemesi durdururlarsa dağdaki Dürzileri durduracağını söylemiştir. Hurşit Paşa'nın bu tutumu da istenildiği takdirde bölgedeki bu durumun kontrol altına alınıp durdurulabileceğini göstermektedir.

1860 yılında örgütlenen Maruniler yeni bir askeri harekate girişmiştir. 1860 yılının bahar ayları boyunca insan öldürme, insan kaçırma gibi olaylar artmıştır. Tanyus Şahin, daha önceden de belirtildiği gibi Mayıs ayı sonlarında al-Matn bölgesinde bulunan ipek mahsulünü ele geçirmek amacıyla Kesrevan'ın güney sınırındaki Nahr al-Kalb'den 300-500 kadar asker geçirmiştir. 50.000 kadar Maruni,

⁴⁹¹ Lutskiy, **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi**, s.127

⁴⁹² Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 34

⁴⁹³ Un Témoin Oculaire, **Souvenir de Syrie**, s. 33

⁴⁹⁴ Farah, **The Road to Intervention**, s.19

⁴⁹⁵ Winslow, **Lebanon War and Politics in a Fragmented Society**, s.36

⁴⁹⁶ Fawaz, **An Occasion For War**, s.56

bir ay süren ve 200 köyü yok eden bir dizi çatışmada 12 bin Dürzi ile çatışmıştır⁴⁹⁷. Cezzin olaylarını duyan bölge, silaha sarılmış ve Dürzi bölgesinde kalan karma bölgelerdeki Hristiyanları desteklemek için yola çıkmıştır. Şuf ve Cezzin'deki Marunilerin kovulmasına misilleme olarak Tanyus Şahin kontrolündeki Kesrevan'dan, Lübnan Dağı'nın kuzey ile güney arasındaki eski sınır bölgesi olan Antiliyas'tan ve Fransız askerlerinin de yardımlarıyla karma bir bölge olan al-Matn'dan da Dürziler kovulmuştur⁴⁹⁸. Şahin liderliğindeki Kesrevan ise bu esnada Jubil al-Munaytra'nın Şiilerini Bika'ya doğru kovmak için Jbeil Yaylasının üstlerinden bir saldırı başlatmıştır. Ancak mezhepler arası çatışma olsa da bölgede hala işleyen ekonomik bir düzen de vardır. Bu yüzden Dürzi şeyhlerinden Said Canbolat, Şuf ve Cezzin bölgesindeki Hristiyanları çalışmaları için geri çağırmıştır.

Daha önceden de belirtildiği gibi Tanyus Şahin Cezirli köylüleri Kesrevan İsyanı'na katılmaları için davet etmiş ancak köylüleri şeyhlerine bağlı kalacağını belirtmiştir. İsyanın etkilerinin Cebel-i Lübnan'ın geneline yayılmaya başlamasının ardından Cezir'i otuz yıl boyunca Hristiyan bölgesi yapmak için uğraşan Cizvitler olayların korkunçluğu ile kendilerini geri plana çekmiş, öğrencilerini evlerine yollamışlardır⁴⁹⁹. Peder Abougıt bölgenin önde gelenlerini ve halkı cesaretlendirmek için vaazlar vermiştir. 30 Mayıs'ta bir Capuchin keşişi Hristiyanlar ile Dürziler arasında bir savaşın başladığının haberini Cezir'e iletmiştir. Aynı zamanda Cizvitler Şahin'in davranışlarından da hoşnut değildir. Tanyus Şahin'in izlediği savaş stratejisinin Marunilerin yenilmesine neden olduğunu düşündüklerinden ötürü Şahin'in durdurulması için patriğe bir elçi göndermişlerdir.

1860 yılının kış ve bahar aylarında yabancı konsoloslar Bab-ı Ali'ye olaylarla ilgili bilgiler vermiş diğer yandan Hurşit Paşa ve Ahmed Paşa da Bab-ı Ali'nin dikkatini bölgede başlamakta olan huzursuzluğa çekmiştir⁵⁰⁰. Al-Matn'a saldıran

⁴⁹⁷ Thompson, **Justice Interrupted**, s.42

⁴⁹⁸ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 35

⁴⁹⁹ Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.126

⁵⁰⁰ Un Témoin Oculaire, **Souvenir de Syrie**, s. 19

Maruniler ve Gharb'ı tehdit eden Tanyus Şahin nedeniyle Dürzi mukataacılar 1860 yılının Mayıs ayının sonlarına doğru Mukhtara'daki toplantıda Marunilere savaş açmaya karar vermiştir⁵⁰¹. İyice gerginleşen Maruni-Dürzi ilişkileri 1860 yılında Marunilerin bir Dürzi köyüne saldırmasıyla bir çatışmaya dönüşmüştür⁵⁰².

3 Haziran günü Tahir Paşa 400 askeri ile Beyrut'tan gelmiş, Dürzi şeyhleriyle görüşmeler yapmıştır. Görüşmelerin ardından Dürziler teslim olmuştur. Ancak Dürziler 130 evi yakarak geri çekilmiş⁵⁰³, kasabanın su kaynağını kesmiş ve kasabaya yiyecek girişini engellemiştir⁵⁰⁴. 4 Haziran sabahı Reşaya yakınlarındaki Türk birlikleri Hristiyanların kaçmasını engellemiş ve Türk askerlerinin işaretinin ardından kısa süre sonra 1500 Dürzi kasabaya gelerek Hristiyanları öldürmüştür⁵⁰⁵.

Dürzilerden kaçabilen Hristiyanlar savaşta tarafsız bölge olan Sayda'da yeniden bir araya gelmiş ve Şii olan Zahrani, Nabatiye ve Juba köyleri Şii liderlerin koruması altında girmiş ancak Dürziler onları da bulup öldürmüştür⁵⁰⁶. Diğer Hristiyan mülteciler ise iki grup arasında denge kurulan Beyrut'a gelmiştir. Dağın yamaçlarındaki Dürzi savaşçılar Ali Canbolat liderliğinde Saghbin⁵⁰⁷ kasabasına inmiş ve bölgeyi işgal etmiştir⁵⁰⁸. Olayların ertesinde Bab-ı Ali Tahir Paşa komutası altında Beyrut'tan bir orduyu düzeni sağlaması amacıyla bölgeye göndermiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde Dürziler geri çekilmeyi kabul etmiş ancak geri çekilirken Cezzin ve civar köylerine saldırıp yakmış, bölgedeki Hristiyanlar da dağ yamaçlarına ve Sayda'ya doğru kaçmıştır.

⁵⁰¹ Harris, **Lebanon**, s.157

⁵⁰² Akşin, Sina, **Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997, s. 134

⁵⁰³ Churchill, **Druzes And The Maronites**, s. 153-154

⁵⁰⁴ Churchill, **Druzes And The Maronites**, s. 153-154, Rassemblement Canadien Pour le Liban, **History of Lebanon From Prehistory to 2004**, s.30

⁵⁰⁵ Rassemblement Canadien Pour le Liban, **History of Lebanon From Prehistory to 2004**, s.31

⁵⁰⁶ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 34, Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.135

⁵⁰⁷ Batı Bika'da bulunan bir Maruni kasabası

⁵⁰⁸ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 34

Rum Ortodoks olan al-Taim Vadi'si cemaati Maruni ve Yunan Katoliklerinin aksine Dürziler ile her zaman dostane ilişkileri olmasına rağmen çatışmalarda kendilerini koruyamamıştır⁵⁰⁹. Rum Ortodoksların yaşadığı Hasbeya ve Reşaya yağmalanmış, yakılmış ve yıkılmıştır. Zahle'deki Rum Katolikler ise tam organize olamamış, 3.000 kişilik ordusunu Dürziler ile savaşıması için Ain Dara'ya yollamıştır⁵¹⁰. İç savaşın en kanlı çatışmaları Güney Lübnan'daki Hasbeya ve Reşaya'da gerçekleşmiştir. Güney Bekaa'da yoğunlaşan çatışmalar kısa sürede Sünni ve Şii'leri de savaşa dahil etmiş, bölgedeki garnizonların olayları engelleyememesi nedeniyle savaş, Şuf, Kesveran, Beyrut ve Sur'da da yayılmıştır.

Kesrevan'daki en önemli Rum Katolik şehri olan Zahle'deki⁵¹¹ Rum Katoliklerin de çatışmaya girmesiyle çatışmalar büyümüştür. Cizvit Papazı Edouard Billotet'in Zahle'de öldürülmesiyle kontrolü zor olan bir seçenek ön plana çıkmıştır: “mezhep seferberliği”⁵¹². Fransız Başkonsolosu bu “mezhep birliğini Dürzilerin çıkarmış olduğu yanlış bir söylenti” olarak nitelendirmiştir⁵¹³. Çatışmalar artık Maruni-Dürzi çatışmasının ötesine geçmiş, bazı Rum Ortodokslarının da savaşa hazır olduğunu belirtmesiyle çatışmalar geniş bir Hristiyan bloğuna karşı bir Dürzi bloğu olan bir iç savaşa dönmüştür⁵¹⁴. Zahle yakınlarında Cizvitlerin evleri yıkılmış ve beş Cizvit öldürülmüştür. Cizvitlerin öldürülmesi önemlidir çünkü 1830'lu yıllardan beri pek çok Cizvit rahibi Kesrevan'a yerleşmiş ve bölge halkı ile etkileşim içerisinde olmuştur. Bu dönemde Cizvitlere ait kiliseler savaş esnasında toplanma noktası olarak hizmet vermiştir. Cizvit Kilisesi savaşlarda son savunma hattı olsa da Hristiyanlar burada da saldırıya uğramıştır⁵¹⁵. Havranlı Dürzi güçleri İbrahim Paşa dönemindeki tutumlarından ötürü bölgeyi cezalandırmak amacıyla Zahle'yi

⁵⁰⁹ Akarlı, **The Long Peace**, s.30

⁵¹⁰ Winslow, **Lebanon War and Politics in a Fragmented Society**, s.37

⁵¹¹ Miscellaneous, **Lyttelton Times**, Vol. XIV, Issue. 825, 6 Ekim 1860.

⁵¹² Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.126

⁵¹³ Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.138

⁵¹⁴ Winslow, **Lebanon War and Politics in a Fragmented Society**, s.36

⁵¹⁵ Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.138

kuşatmıştır⁵¹⁶. Tanyus Şahin, Kesrevan'dan Zahle'ye yardım için 500 silahlı asker göndereceğini söylese de bölgeye vadettiği askerler gitmemiştir.

Zahle'deki Maruniler Dürziler ile savaşmak için dışarıdan destek beklemiştir. Decombejean'na göre Marunilerin dışarıdan destek beklediğini bilen Dürziler, Zahle'deki Hristiyanları kandırmak için 2.000 kadar kişi, kılık değiştirmiş, Haç taşıyan pankartlar hazırlamış ve Hristiyan şarkıları söyleyerek Zahle'ye ilerlemiştir⁵¹⁷. Zahle'de kalan Hristiyanlar da onları karşılamak için ilerlemesiyle Dürziler Hristiyanların pek çoğunu katletmiştir. Zahle, 17 Haziran 1860'ta düşmüştür. Zahle'nin düşüşü Marunilerin ve Rum Katoliklerinin çatışmalardaki başarısızlıklarının önemli bir göstergesi olmuştur. 12-13 bin nüfuslu Zahle, Dürzilerin eline geçtiğinde 500'e kadar düşmüştür⁵¹⁸. Hitti'ye göre ise Deyr'ül Kamer, Cezzin, Reşaya, Hasbeya ve içlerindeki en büyük kanat olan Zahle garnizonluğuna sığınan ve çoğunluğu Rum Katolik olan 12.000 kişi düşmanlarının insafına bırakılmıştır⁵¹⁹. Cizvitlerin Zahle'de öldürülmesinden sonra Haziran ayının sonunda Cizvitler, bir Fransız firkateynine binip Cezir'i terk etmiştir⁵²⁰.

Cezzin 17 Haziran'da düşmesine rağmen bir kez daha silahlı saldırıya uğramıştır. Cezzin, Niha bölgesinde yaşayan Dürzi çiftçiler tarafından yakılmıştır⁵²¹. Nahr al-Kalb, Maruni ve Dürzi kaymakamlıklarının keskin bir sınırı olmasa da bu nehir sınır olarak kabul edilmekteydi. Dürzilerin al-Matn'daki dindaşlarını korumak amacıyla bu sınır hattı düşman iki halk arasında "Rubicon⁵²²" olarak kabul edilmekteydi ve bu sınırı geçmek de aslında iki halk için de "Rubicon'u geçmek"

⁵¹⁶ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 34

⁵¹⁷ Decombejean, **Sous les Cardes du Liban**, s.128, Miscellaneous, **Lyttelton Times**, Vol. XIV, Issue. 825, 6 Ekim 1860.

⁵¹⁸ Turan, **İmparatorluk ve Diplomasi**, s.395

⁵¹⁹ Hitti, **A Short History of Lebanon**, s.194

⁵²⁰ Makdisi, **The Culture of Sectarianism**, s.126

⁵²¹ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 34

⁵²² Rubicon, İtalya'nın kuzeyinde bulunan bir nehirdir. "Rubicon'u geçmek" deyimi ise Julius Caesar'ın MÖ 49 yılında nehri geçmesine atıfta bulunarak, geri dönüşü olmayan bir noktadan daha ileriye gitmek anlamında kullanılır.

anlamına gelmekteydi⁵²³. Her iki grup için de Nahr al-Kalb'i geçmek tehdit anlamına gelmekteydi. Bu durum, özellikle Dürziler için al-Matn'da dindaşların yaşadığı için daha önemli bir hal almış ve Dürzi bölgesini tehdit anlamına gelmiştir. Bu esnada da Şahin al-Matn mukataasını geçmiştir.

Saldırıların ikinci atağı ise Dürziler tarafından Deyr'ül Kamer'de meydana gelmiştir. Deyr'ül Kamer'de meydana gelen çatışmalar 1860 çatışmalarının sonuncusu olmuştur. Deyr'ül Kamer Haziran ayının başında kuşatılmıştır. Büyük bir Dürzi birliği Deyr'ül Kamer'de birleşmiş, Ebu Nakad Şeyhine bağlı olan Dürziler aşağıya doğru akın eden Hristiyanların yerlerini almaya devam etmiş ve şeyhlerin ve Dürzi ukkalların⁵²⁴ kışkırttığı çatışmalar hız kazanmıştır⁵²⁵. Sayda Valisi Hurşit Paşa bu esnada bazı tedbirler almıştır. Çatışmalar neticesinde Deyr'ül Kamer yakılmış ve yıkılmıştır. Olayların Dürziler tarafından anlatılan versiyonuna göre Deyr'ül Kamer'in alınmasına rağmen bölge sakinlerinde 4.000 ateşli silah vardır. Hristiyan kaynakları ise Osmanlı yetkililerinin Hristiyanları resmî olarak koruması için halkı silahsızlandığı ve sarayda saldırıya uğradıkları söylemektedir⁵²⁶. Burada sözü edilen “saray”ın Osmanlı garnizonu olduğu anlaşılmaktadır.

Haziran ayının ortasına kadar geçen iki haftalık süreçte Dürziler Kesrevan'ın güneyinde kalan her yerin kontrolünü ele geçirmiştir⁵²⁷. Dürziler son olarak Kesrevan'ı ele geçirmeye hazırlanırken Hurşit Paşa daha fazla kan dökülmemesi için ilgili tarafların temsilcilerini toplantıya çağırarak görüşmelerde çatışmalara son verilmesini istemiştir⁵²⁸.

⁵²³ Un Témoin Oculaire, **Souvenir de Syrie**, s. 32

⁵²⁴ “Akıllılar” anlamına gelen “ukkal” Dürzi inancına göre din işlerini bilen, belirli dinsel eğitimi tamamlamış seçkin kişilerdir.

⁵²⁵ Harris, **Lebanon: A History 600-2011**, s.158

⁵²⁶ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 34

⁵²⁷ Harris, **Lebanon: A History 600-2011**, s.157

⁵²⁸ Acar, **Lübnan Bunalımı**, s.17

23 Haziran 1860 tarihinde İstanbul'dan 2500 adamıyla Beyrut'a gelen yeni Türk birliklerini, aslen Macar olan General Kmety⁵²⁹ komuta etmiştir⁵³⁰. General Kmety hiç vakit kaybetmeden şehirde güvenliği sağlamıştır. General Kmety'nin Hristiyan olması şehirde güven yaratmış ve General Müslüman katilleri yakalatıp tutuklattığı ve gün batımında da idam ettirdiği için şehir cumartesi akşamına doğru sakinleşmeye başlasa da şehir tam olarak sakinleşmediği için yerli Hristiyanlar daha güvenli buldukları Avrupalıların evlerinde ya da limandaki gemilerde kalmıştır⁵³¹. Metinden anlaşıldığı üzere Sayda Valisi ve Müftüsü Beyrut'taki Fransız Amirali'nden tehlikenin büyüklüğü hakkında bilgi istemiş, hızlı bir şekilde Amiral'in komutasına girmesi için gemi yollamıştır. Vali, Fransız Amiraline şehrin güvenli olup olmadığını sorduğunda ise “Bir saat için bile şehri güvende tutacağımı garanti edemem” demiştir⁵³². Saldırlardan kaçan Hristiyanlar Osmanlı komutanların da onayıyla Hasbeya ve Raşeya'daki Osmanlı garnizonuna sığınmış ve Hristiyanları silahsızlandırmaya başlamıştır. Konsolosların protestolarına sinirlenen Dürziler garnizona girmiş ve silahsız Hristiyanların hemen hepsini öldürmüşlerdir. Dönem gazeteleri ve kitapları Hristiyanlara ağır işkenceler yapıldığını yazmaktadır⁵³³.

⁵²⁹ 1813 yılında Felsőpörögy'de doğan György Kmety, Macar Özgürlük Savaşı'na katılmış ve yenilgiye uğradıktan sonra sürgün hayatı başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda İsmail Paşa olarak tanınmaktadır. Büyük olasılıkla sözde Müslüman olan Paşa pek çok önemli görevlerde bulunduktan sonra Osmanlı İmparatorluğu ordusundan istifa etmiştir. Ancak 1860 yılında Lübnan'da isyanın patlak vermesinin ardından görevine geri dönen Paşa, hem General Beaufort ile sorun yaşayıp, arasının açılması hem de sağlık sorunları nedeniyle görevinden ayrılmıştır. Fuad Paşa'nın isteği üzerine gözlemci olarak altı ay daha Latakia'da kalan Paşa, 25 Haziran 1865 yılında Londra'da hayatını kaybetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: İldiko, Arbanasz, Dursun, Ayan, Csorba, György, Hovari, Janos, Herman, Robert, **Macar Generalleri Osmanlı Hizmetinde**, Budapeşte, Macar-Türk Dostluk Derneği, 2013

⁵³⁰ From The City Correspondent Of Sydney Morning Herald, **Daily Southern Cross**, Vol. XVII, Issue. 1335, 25 Eylül 1860, İldiko, Arbanasz, Dursun, Ayan, Csorba, György, Hovari, Janos, Herman, Robert, **Macar Generalleri Osmanlı Hizmetinde**, Budapeşte, Macar-Türk Dostluk Derneği, 2013, s. 73

⁵³¹ Disturbances In Syria, **Wellington Independent**, Vol. XVI, Issue. 1458, 28 Eylül 1860.

⁵³² Miscellaneous, **Lyttelton Times**, Vol. XIV, Issue. 825, 6 Ekim 1860.

⁵³³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Disturbances In Syria, **Wellington Independent**, Vol. XVI, Issue. 1458, 28 Eylül 1860, Miscellaneous, **Lyttelton Times**, Vol. XIV, Issue. 825, 6 Ekim 1860, The Massacres In Lebanon, **Nelson Examiner And New Zealand Chronicle**, Vol. XIX, Issue. 85, 17 Ekim 1860, Churchill, **Druzes And The Maronites**, s. 165-166, Decombejean, **Sous les Cardes du Liban**, s.125-126, **Souvenir de Syrie** s. 63-64,

Cebel-i Lübnan’da olaylar haziran ayının ilk yarısında başlamıştır. Ancak konsoloslar, Temmuz ayında bölgeyle ilgili gelişmeleri rapor etmiştir. Bu tarihten sonra zaman kaybetmeden Fransız Dışışleri Bakanı İngiliz meslektaşını ile bölgedeki Hristiyanların korunması için alınabilecek önlemler üzerine iletişime geçmiştir⁵³⁴. Örneğin Fransız Dış İşleri Bakanlığı’nın Yıllık Döküman Belgesi’ndeki “Suriye Meselesi” başlığı altındaki ilk belge, 5 Temmuz 1860 tarihinde atılan bir mektuptur.

İngiliz Hükümeti ise Bab-ı Ali’nin bölgedeki isyancıların ve katillerin cezalandırılması ve zarar gören evlerin restore edilmesi için önlemler alınması gerektiğini düşünmektedir⁵³⁵. İngiliz Hükümeti’nin bu talebi pek çok dilekçe ile İstanbul’daki İngiliz Büyükelçiliğine iletilmiştir. Ancak yeni İngiliz Büyükelçisi İngiliz Hükümeti’nin taleplerini Bab-ı Ali’ye iletmekte başarısız olmuştur. Churchill’a göre, bu çağrılar İstanbul’daki İngiliz Büyükelçiliğine iletilmişse de yeni İngiliz Büyükelçisi “bu küçük şeyleri” çok önemsememiş ya da eğer önemsediyse de İngiliz Büyükelçisi’nin yaptırım gücü “gücsüz ve zayıf” kalmıştır⁵³⁶.

Mokaatara’daki bütün konsoloslar tarafından görevlendirilen İngiliz bir Beyefendi, katliama son vermek amacıyla, büyük bir Dürzi şeyhini ve diğer önemli şeyhleri barış yapmak ve isyanı sonlandırmak için toplamış ancak toplantı başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁵³⁷. Şeyhler, eğer Dürziler Hristiyanların yoğun yaşadığı, çalışkan ve barışçıl rahibelerin olduğu bir bölge olan Kesrevan’a giderlerse yaşanan katliamın henüz hiçbir şey olmadığını söylemiştir⁵³⁸.

⁵³⁴ **Le Correspondant Recueil Périodique LXXIV**, s.692

⁵³⁵ Churchill, **Druzes And The Maronites**, s. 128

⁵³⁶ Churchill, **Druzes And The Maronites**, s. 128

⁵³⁷ The Massacres In Lebanon, **Nelson Examiner And New Zealand Chronicle**, Vol. XIX, Issue. 85, 17 Ekim 1860.

⁵³⁸ The Massacres In Lebanon, **Nelson Examiner And New Zealand Chronicle**, Vol. XIX, Issue. 85, 17 Ekim 1860.

4.3. Fuad Paşa'nın Cebel-i Lübnan'a Gelişi

Bab-ı Ali, çatışmalar başladığında bölgeden sağlıklı haberler alamaması nedeniyle fevkalade komiser olarak sınırsız yetki verilen Hariciye Nazırı Fuad Paşa'yı bölgeye göndermiştir. Bab-ı Ali'nin Fuad Paşa'yı bölgeye yollamasındaki amacı sadece bölgedeki isyanı bastırması ve Fransız işgalinden kurtarması değil aynı zamanda İstanbul'daki hükümeti sarsabilecek karışıklıkların da önlenmesidir⁵³⁹. Bab-ı Ali böyle bir durumla karşılaşmamak için çeşitli önlemler almıştır. Bu önlemlerden biri de halkın sokaklarda Suriye'den bahsetmesini yasaklamasıdır⁵⁴⁰.

Fuad Paşa, 18 Temmuz'da Beyrut'a varmıştır. Bölgedeki memurlara da Paşa'nın emirlerine uyma zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca Halim Paşa tarafından kumanda edilen 16.000 asker, Fuad Paşa'nın emrine verilmiştir⁵⁴¹. Bu hareket serbestisi, Paşa'ya askeri müdahaleler ile ilgili bizzat karar alma hakkını sağlamıştır. Paşa, ihtiyaç halinde orduları farklı noktalara yerleştirebilmesine rağmen, Müslüman ve Hristiyanların birlikte yaşadığı yerler haricinde Paşa'nın Halep, Şam ve Kudüs gibi yerlerde daima asker bulundurması da gerekmektedir⁵⁴².

Fuad Paşa'nın asli görevleri arasında isyanın elebaşlarını tespit etmek, yakalamak ve cezalandırmak vardır. Paşa'nın aldığı tedbirler kabaca dört başlık altında toplanabilir. Bunlar; olaylarda suçu ya da ihmali olanların cezalandırılması, asayişin korunması ve halkın yatıştırılması için askeri tedbirlerin alınması, Hristiyanların korunması amacıyla tedbirlerin alınması, olaylarda zarar gören yabancı uyruklulara ve Marunilere verilecek tazminatı tespit etmek, yaralı ve fakir Marunilere yardım etmek gibi amaçlarla komisyonların kurulmasıdır⁵⁴³. Fuad Paşa Müslüman ve Hristiyan Suriyelilere hitap ederken Tanzimat'ın dili ile konuşmuş, Baktıaya'dan aktarım ile "Onlara << Sultan'ın şefkatli hükümdarlığının gözleriyle öz

⁵³⁹ Davison, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform**, s.122

⁵⁴⁰ Davison, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform**, s.123

⁵⁴¹ Horrible Massacres Syria, **Otago Witness**, Issue. 460, 22 Eylül 1860.

⁵⁴² Lutskiy, **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi**, s.179

⁵⁴³ Ülman, **1860-61 Suriye Bunalımı**, s.40-41

çocukları olarak baktığı, hukuki ve sivil haklar açısından eşit yurttaşlar >> olarak hitap etmiştir⁵⁴⁴. Fuad Paşa Arabistan Ordusu Müşiri Halim Paşa'yı hem Dağ'ın düzenini sağlamak hem de Şam isyancılarına Osmanlı'nın askeri gücünü göstermek maksadıyla Bekaa'da yeni hareket merkezi oluşturmakla görevlendirmiştir⁵⁴⁵.

Fuad Paşa Cebel-i Lübnan'a vardıktan sonra hazırladığı raporlarda bölgedeki askerlerin görevlerini layığıyla yerine getirmediğini, yağma ve hırsızlığa karıştıklarını rapor etmiştir⁵⁴⁶. Eski Arabistan Ordusu Müşiri ve Şam Valisi Ahmed Paşa görevini yerine getirmediği için cezalandırmış, Dürziler Osmanlı Birliklerine teslim olmuş, yüksek rütbeli Osmanlı zabıtlarını katı bir biçimde cezalandırmıştır. Hasbeya ve Reşaya'da meydana gelen katliamlarda Dürziler ile bağlantı kurdukları nedeniyle Hasbeya ve Reşaya'nın Türk komutanları idam edilmiştir⁵⁴⁷. Fuad Paşa, İngiliz Amiral Martin ile bir görüşme yapmıştır. Amiral, Paşa ile yaptığı görüşme sonucunda, sahil hatlarında asker bulunmadığı için yeniden bir karışıklık çıkması durumunda Devlet-i Aliyye memurlarına yardım etmek için asker çıkartmaya kendilerini izinli sayacağını ve bu durumun vahim sonuçları olabileceğini belirtmiş, ayrıca kimsenin hoşnut olmadığı Sayda Valisi Hurşit Paşa'yı görevden almasını istemiştir⁵⁴⁸. Paşa da Bab-ı Ali'nin izlediği siyaset doğrultusunda Avrupalıların bölgeye müdahalesi olmaması için Hurşit Paşa'yı görevden almış ve yerine Mustafa Paşa'yı getirmiştir. Paşa'nın bu hamlelerindeki temel amacı ise Avrupa'nın tepkisini azaltmak, Osmanlı'nın düşüşe geçen itibarını korumak ve bölgeye bir müdahale olmasını engellemektir. Ancak bu kararlara rağmen Rus Komiser Novi Rapps ve Fransız Komiser Bécand, Fuad Paşa'nın atamalara karşı bir tutum sergilediğini söylemiştir⁵⁴⁹.

⁵⁴⁴ Baktıaya, **Osmanlı Suriyesi'nde**, s.202

⁵⁴⁵ Gökbilgin, **1840'tan 1861'e Kadar**, s.690

⁵⁴⁶ Reinkowski, **Düzenin Şeyleri**, s.185

⁵⁴⁷ Winslow, **Lebanon War and Politics in a Fragmented Society**, s.39

⁵⁴⁸ Gökbilgin, **1840'tan 1861'e Kadar**, s.692

⁵⁴⁹ BOA, HR.SYS 1836/16/1, 27 Kasım 1860.

Fuad Paşa, 1860 yılında Cebel-i Lübnan ve komşu bölgelerdeki olayları 15.000 kişilik ordusuyla bölgeyi kontrolü altına almış; isyanı çok kısa bir sürede sert tedbirler alarak bastırmıştır. Paşa, aldığı önlemler kapsamında ilk önce 400 kişiyi tutuklamış ve 1.800 kişiyi de yargılanması için hapisanede bekletmiştir⁵⁵⁰. Ardından mahkemenin suçlu bulunduğu Dürzileri mahkemeye sonucuna göre 56'sını idam ettirmiş, ayaklanmaya katılan 11 askeri kurşuna dizdirmiş, pek çok askeri sürdürmüş, zarara uğrayan Marunilerin zararlarını tazmin etmek amacıyla Dürzilere özel bir vergi koymuş, Hristiyanların korunması, asayişin sağlanması ve halkın korunması amacıyla tedbirler almıştır⁵⁵¹. Katliamlara karışan 180 kişiyi asmış ve yaklaşık 150 polis ile başıbozuğu idam etmiştir⁵⁵². İsyân, Fuad Paşa'nın başarılı ve hızlı müdahalesi ile kısa sürede bastırılmıştır. Alınan kararlarda Avrupalı Konsolosların düşünceleri göz ardı edilmemiştir. Devletler arasında fikir birliği olmadığı için tüm konsolosların fikirleri önemsenip ayrı ayrı anlaşmaya varılmaya çalışılmıştır⁵⁵³. Bab-ı Ali, isyanın kısa sürede bastırılmasından dolayı Avrupalı Devletlerin bölgeye müdahale etmeyeceğini düşünmekteydi.

Ancak bölgedeki Hristiyanların durumu Katolik Fransa'nın tepkisini çekmiştir. İsyânın Şam'a da sıçramasıyla olayları kontrol etmek daha da zorlaşmıştır. Ayrıca Şam olaylarını Avrupa'da duyulmuş ve geniş bir yankı uyandırmıştır. Fransa, İngiltere, Rusya, Prusya ve Avusturya Osmanlı İmparatorluğu'ndaki belirli bölgelerde gerçekleşen isyan durumunu daha fazla tolere edemeyeceklerini belirtmiştir⁵⁵⁴. Fransa, İngiltere, Rusya, Prusya ve Avusturya'nın altı ay görev süresi olan ve toplam 12.000 kişiyi aşmayacak olan 6.000'i Fransız askerinden⁵⁵⁵ oluşan bir birliği Cebel-i Lübnan'a göndermiştir. Cebel-i Lübnan'da ise Fransız askerlerinin bölgedeki varlığı huzursuzluğa sebep olmuştur. Fransızların Suriye'nin içlerine kadar

⁵⁵⁰ The Massacres In Syria, **Otago Witness**, Issue. 467, 10 Kasım 1860.

⁵⁵¹ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi.**, s. 395, Ülman, **1860-61 Suriye Bunalımı**, s.40

⁵⁵² European Intelligence, **Lyttelton Times**, Vol. XIV, Issue. 841, 1 Aralık 1860.

⁵⁵³ Lutskiy, **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi**, s.179-180

⁵⁵⁴ The Syrian Intervation, **Lyttelton Times**, Vol. XIV, Issue. 837, 17 Kasım 1860.

⁵⁵⁵ The Intervation In Syria, **Otago Witness**, Issue.466, 3 Kasım 1860.

girmek istemesi, hem Bab-ı Ali hem de İngiltere tarafından şüphe ile karşılanmıştır. Fransız kuvvetleri Beyrut'a çıktığında Maruniler kendilerini Fransız kuvvetlerinin komutanlarına "Lübnan Fransızları" olarak takdim etmişlerdir⁵⁵⁶. Ancak bölgeye Fransız birlikleri vardığında Fuad Paşa bölgede kontrolü sağlamıştır. Paşa, 18 Eylül 1860 tarihli detaylı yazısında hem attığı adımları anlatmış hem de stratejilerini belirtmiştir. Ayrıca Avrupalı devletlerin düşüncelerinden de bahsetmiştir. Buna göre; Fransızların Dürzileri karma bölgeden yollayıp Cebel-i Lübnan'da bir Hristiyan devleti kurmak istemelerine karşın, İngiltere'nin bu plana karşı olduğunu belirtmiştir.

Cebel-i Lübnan'a yapılan müdahale yabancı basının da dikkatini çekmiştir. The Colonist gazetesi yaşanan katliamı anlatmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlik haklarına saygı duyulması gerektiği vurgusunu yapmıştır⁵⁵⁷. Daily Southern Cross⁵⁵⁸ ve Nelson Examiner And New Zealand Chronicle⁵⁵⁹ gazeteleri ise Daily News gazetesinin 30 Temmuz tarihinde yayınlanan haberini kullanmıştır. Yazar, Türk birliklerine güvenmediğinin söylemiş ve "Kurtlar koyunlara bakabilir mi ya da aslanlar insanları koruyabilir mi?" şeklinde yorum yaparak Türk birliklerinin Suriye'ye hiçbir zaman güvenlik ve düzen getirmeyeceğini belirtmiştir. Yazara göre sadece bu nedenden bile bölgede İngilizlerden ve Fransızlardan oluşan bir işgal gemisi olması gerekmektedir.

Fransız General Beaufort, Fuad Paşa ile yaptığı 20 Eylül'deki anlaşmaya rağmen Beyrut ve Deyr'ül Kamer'e doğru hareket etmiştir. Fransız kuvvetlerinin karaya çıkmasından sonra on gün içinde yirmiye yakın Dürzi Maruniler tarafından öldürülmüş ancak bu sayı 1861 yılının ilk ayında on beşi çocuk ellisi de kadın olmak üzere 176'ya çıkmıştır⁵⁶⁰. Fuad Paşa, Maruni kaymakamını misilleme olaylarının olduğu Zahle'ye göndermiş ve her türlü kanunsuz hareketin cezalandırılacağını

⁵⁵⁶ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi.**, s.395

⁵⁵⁷ The French In Syria, **The Colonist**, Vol. IV, Issue. 344, 5 Şubat 1861.

⁵⁵⁸ Disturbances At Syria, **Daily Southern Cross**, Vol. XVII, Issue. 1348, 9 Kasım 1860.

⁵⁵⁹ Disturbances In Syria, Nelson Examiner And New Zealand Chronicle, Vol. XIX, Issue. 88, 27 Ekim 1860.

⁵⁶⁰ Ülman, **1860-61 Suriye Bunalımı**, s.87

söylemiştir⁵⁶¹. Dürzilerin Fransız ve Osmanlı ordusundan kaçarak Havran’a çekildiğini gören General, askerleri ile Havran’a girmek istemiştir. Ancak Fuad Paşa Marunilerin misilleme olaylarını örnek göstererek, Fransız askerlerinin daha fazla ilerlemesi durumunda Suriye’de düzenin kurulmasının imkansız hale geleceğini, olayların artarak bir kan davasına dönüşeceğini söylemiş ve gerekli önlemler alınacağı için Generalin Havran’a girme isteğini reddetmiştir⁵⁶². General ise Paşa’nın kendisi ile iş birliği yapmadığını ve Dürzilerin Havran’a kaçmasına yardım ettiğini belirtmiştir. Fuad Paşa General Beaufort’a, zaten kurtarılmış bir bölge olan Kesrevan’a bir müdahalede bulunabileceğini söylemişse de bu sadece Katolik olan bir bölgeye müdahale olduğu için General bu durumu şiddetle protesto etmiştir⁵⁶³. Böylece Fransız askerleri Lübnan Dağlarında Fuad Paşa’nın tabiri ile “promenade militaire⁵⁶⁴” yaparak bir kurşun bile atmadan geri dönmüştür. Ancak bölgedeki Fransız askerlerinin varlığı Hristiyanlara güç ve cesaret vermiş, olayları uzlaşılması zor bir zemine çekmiş ve disiplinsiz davranışları ile hem Müslüman hem de Hristiyanları rahatsız etmiştir⁵⁶⁵. Bu huzursuzluk Sayda olaylarında gün yüzüne çıkmıştır. Bir Fransız birliği “şehirde endişe verici bir hava” olduğunu iddia ederek Fransız Konsolosluğu’nun bulunduğu binayı işgal etmiş ve şehirdeki Hristiyanlar arasındaki endişeyi yatıştırmak amacıyla şehri işgal etmiştir⁵⁶⁶. İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu bu duruma karşı çıksa da General işgali haklı bulmuştur.

Fuad Paşa’nın karşılaştığı sorunlardan biri de mağdurlara verilecek olan tazminat meselesi olmuştur. 24 Eylül 1860 tarihinde yayınlanan, Fuad Paşa’nın bölgede sükunetin yeniden sağlanması için yapılacakların anlatıldığı bildirinin üçüncü maddesinde “Sultan’ın emirlerine uygun olarak, daha sonra düzenlene kadar,

⁵⁶¹ Ülman, **1860-61 Suriye Bunalımı**, s.87

⁵⁶² Ülman, **1860-61 Suriye Bunalımı**, s.90

⁵⁶³ **Le Correspondant Recueil Périodique LXXIV**, s.694-695

⁵⁶⁴ Askeri bir gezi

⁵⁶⁵ Ülman, **1860-61 Suriye Bunalımı**, s.90-91-92

⁵⁶⁶ Ülman, **1860-61 Suriye Bunalımı**, s.92

tüm taşınır ve taşınmaz mallara devlet tarafından el konulmuştur⁵⁶⁷.” denilmektedir. Buradaki “daha sonra düzenlenene kadar” ibaresinden kasıt yasal bir düzenlemedir. Çünkü tutukluların mallarına haciz konması Osmanlı hukukuna aykırı bir durumdur. Bu nedenden ötürü, uygulamanın yürürlüğe konulabilmesi için kararın İstanbul’dan gelmesi beklenmiştir. Aynı bildirinin beşinci maddesine göre de eylemlere katılmayan ve suçsuz olanların can ve mal güvenlikleri devletin koruması altındadır.

Köylerde yaşayan Dürzilerin suç işleyen-işlemeyen kişiler ayrımı olmaksızın cezalandırılmaktan korktuğu için evlerini terk ettiğini ve köylerini dağıttığını duyması üzerine Fuad Paşa 28 Eylül 1860 tarihinde yeni bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride 24 Eylül’de yayınlanan bildirideki devlet koruması sözü tekrarlanmış ve kişilere verilecek cezaların suçları ile orantılı olacağı, cezaların kişilerin kendi yaptıklarından sorumlu olarak değerlendirileceği ve adalete aykırı davranılmayacağı söylenmiştir. Olaylar esnasında Hristiyan komşularına yardım eden ve “hükümete ve insanlık adına hizmet eden” herkesin ödüllendirileceği belirtilmiş, bu nedenden ötürü halkın Osmanlı adaletine güvenmeleri gerektiğinin altı çizilmiştir⁵⁶⁸.

Paşa’nın 11 Mart 1861 tarihli belgesine göre, yayılan söylenti üzerine Beyrut’taki Hristiyanlar Kesrevan’a doğru göç etmiştir⁵⁶⁹. Olayları Fuad Paşa sakinleştirmeye çalışmıştır. Ayrıca Paşa önemli bir noktanın altını çizmektedir. Tüm bölgelerde Hristiyanlar korku içinde yaşamaktadır ve güzel günlerin gelebileceğine dair bir inançları yoktur. Halkın korkusunu aktaran Fuad Paşa’ya göre halk; “Yakın bir tarihte Fransızlar ve Türkler arasında olaylar çıkacağını veya savaş olacağını düşünmektedirler”⁵⁷⁰. Halk bölgenin idaresinin ve yönetiminin Türklere mi kaldığı sorusunu sormakta ve her şekilde Hristiyanların çıkarlarının görmezden gelineceğini ve bir grubun kayırılacağını düşünmektedir⁵⁷¹.

⁵⁶⁷ Edwards, **La Syrie 1840-1862**, s. 237

⁵⁶⁸ Edwards, **La Syrie 1840-1862**, s. 238

⁵⁶⁹ BOA, HR.SYS 1525/34/1, 1 Şubat 1861.

⁵⁷⁰ BOA, HR.SYS 1525/34/1, 1 Şubat 1861.

⁵⁷¹ BOA, HR.SYS 1525/34/1, 1 Şubat 1861.

Fuad Paşa'nın 17 Mart 1861 tarihindeki mektubunda belirttiği üzere, Havran'da başlayan olaylar Hama, Sayda, Lübnan ve Anti-Lübnan'a yayılmış ve en sonunda da Beyrut'a ulaşarak tüm Lübnan'da etkisini göstermiştir. Gruplar arasındaki çeşitli suçlamalar nedeniyle bölgenin huzuru tam olarak sağlanamamış ve devlet de otoritesini net bir şekilde ortaya koyamamıştır. Fuad Paşa'nın dağda ortaya çıkan çeşitli söylentileri araştırması için General İsmail Paşa'yı görevlendirmesi⁵⁷² Bab-ı Ali'nin olaylara karşı gözünün açık olduğunun bir göstergesidir. Bu dönemde ortaya çıkan bir başka söylenti ise Dürzilerin Keffre ve Hasbeya'da baruttan mermi ve fişek yaptıkları iddiasıdır. Fuad Paşa böyle bir şey olmadığını söylemiş ve Dağ'da yaptığı incelemenin ardından kendi kişisel görüşü olarak Hristiyanların güvenliği konusunda endişelenilecek bir şey olmadığını belirtmiştir⁵⁷³.

Fuad Paşa her ne kadar isyanı bastırsa da isyanın etkileri Cebel-i Lübnan'ın farklı bölgelerinde kendini göstermektedir. Fuad Paşa, Lübnan'da meydana gelen olaylarda kendisinin ne bir grubun suçlandığını ne de birilerini savunduğunu söylemekte ancak ülke içerisindeki tüm nüfusun refahını sağlamak amacıyla yapılan çalışmaların engellenemeyeceğini ve Osmanlı otoritesinin bölgedeki tüm grupları eşit bir şekilde koruyacağını belirtmektedir⁵⁷⁴. Şayet bir tarafı daha çok koruyorsa bunun nedeni de bölgede gelen olayın büyüklüğü olduğunu söylemektedir.

4.4. 1860 Cebel-i Lübnan İç Savaşı'nın Sonuçları

Nisan ayında başlayan ve Temmuz ayına kadar devam eden eşi görülmemiş bir öfke ile ilerleyen "Madhabid al-sittin"⁵⁷⁵⁵⁷⁶ sonucunda Khalaf'a göre ise 12.000 Hristiyan hayatını kaybetmiş, 4.000 kişiden haber alınamamış 100.000 kişi evsiz

⁵⁷² BOA, HR.SYS 1525/34/3, 1 Şubat 1861.

⁵⁷³ BOA, HR.SYS 1525/34/4, 1 Şubat 1861.

⁵⁷⁴ BOA, HR.SYS 1525/34/3, 1 Şubat 1861.

⁵⁷⁵ 60 Katliamı

⁵⁷⁶ Hitti, **Lebanon in History**, s.437

kalmış ve yaklaşık 4.000.000 £ zarar meydana gelmiştir⁵⁷⁷. Traboulsi'ye göre ise Kesrevan ayaklanmasında birkaç düzine kişi hayatını kaybetmiş olmasına rağmen Lübnan Dağı'ndaki ayaklanmada 5.000 kişiden fazla ölmüş, 200 köy yakılmış ve 100.000 kişi yerinden olmuştur⁵⁷⁸. 1860 yılındaki iç savaş boyunca Zahle, Deyr'ül Kamer, Hasbeya, Şam, ve Lübnan'ın diğer bölgelerinde on binlerce Hristiyan hayatını kaybetmiştir⁵⁷⁹. Thompson'a göre 4.000 Hristiyan ölmüş ve 100.000 Hristiyan da mülteci olmuştur⁵⁸⁰. Hitti'ye göre Sayda'daki Müslümanlar 300 mülteciyi öldürmüştür⁵⁸¹. Khalaf'a göre Mayıs ortasından Haziran'ın 20'sine kadar geçen dört haftalık süreç içerisinde tahminen 12.000 Hristiyan hayatını kaybetmiştir⁵⁸². Odeh'e göre çatışmalar, 11.000 cana mal olmuştur⁵⁸³. Acar'a göre ise yaklaşık 10.000 Hristiyan hayatını kaybetmiştir⁵⁸⁴. Lutskiy'e göre 29, 30 ve 31 Mayıs 1860 tarihlerinde Beyrut civarında 60 köylü ve tüm bu süreçte 20.000'den fazla Hristiyan öldürülmüş, 380 köy, 560 kilise ve 40 manastır tahrip edilmiş, aynı zamanda Dürzi ve Müslümanlar da çok ağır kayıplar vermiştir⁵⁸⁵. Reinkowski ise ölü sayısının Cebel-i Lübnan'da 3.600 ile 4.000 arasında olduğunu, Şam'da ise 3.000 olduğu söylemektedir⁵⁸⁶. Ülman'a göre ise köylerde, kasabalarda ve şehirlerde meydana gelen bu ayaklanma sonucunda binlerce insan öldürülmüştür⁵⁸⁷. Nelson Examiner And New Zealand Chronicle gazetesine göre Deyr'ül Kamer'de yaşayan 8.000 kişinin 4.000'i erkek ve oğlan, 3.500'ü kadın ve kız, 500'ü de 10 yaş altındaki

⁵⁷⁷ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.97

⁵⁷⁸ Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, s. 39

⁵⁷⁹ Hitti, Philip K., **The Origins of the Druze People and Religion**, New York, Columbia Üniversitesi Yayınları, 1928, s.9

⁵⁸⁰ Thompson, **Justice Interrupted**, s.42

⁵⁸¹ Hitti, **Lebanon in History**, s.438

⁵⁸² Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.97

⁵⁸³ Odeh, **Lübnan'da İç Savaş**, s.79

⁵⁸⁴ Acar, **Lübnan Bunalımı**, s.17

⁵⁸⁵ Lutskiy, **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi**, s.127

⁵⁸⁶ Reinkowski, **Düzenin Şeyleri**, s.71

⁵⁸⁷ Ülman, **1860-61 Suriye Bunalımı**, s.37

çocuktur. Katliamda Deyr'ül Kamer'den ise 150'den fazla erkek kaçamamış, kadın ve kızların 2.000'i Beyrut'a kaçmış ve 200'den az çocuk hayatta kalmıştır⁵⁸⁸. Önceden Kartaca'da piskoposluk ve kardinallik yapan Başrahip Lavigere'ye göre olayların bilançosu; 360 kilise alt-üst edilmiş, 43 manastır yakılmış, 368 köy ateşe verilmiş ve yağmalanmış, Avrupalılara ait 9 kutsal mekan yıkılmış, Fransız defterdarı olan Ernest Louet'in istatistiğine göre ise 16.000 Hristiyan öldürülmüştür⁵⁸⁹. Ancak bu sayı çok fazladır. Hitti'ye göre ise 1860 yılında 11.000 Hristiyan hayatını kaybetmiş ve 4.000 Hristiyan da yoksullaşmıştır⁵⁹⁰. Collelo'ya göre ise 10.000 Maruni'nin Rum Katolik'in ve Rum Ortodoks'un öldüğü bir katliama dönüşmüştür⁵⁹¹. Jorgo'ya göre; 560 kilise, 43 manastır, 1830 talebeli toplam 28 okul, 9 dini bina, 560 köy kilisesi ve 42 manastırla birlikte 360 köy ateşe verilmiştir⁵⁹². 1860 tarihli gazetelere göre beş binden fazla kadın dul 600'den fazla da çocuk yetim kalmıştır⁵⁹³. Ancak Decombejean'a göre ise dul ve yetim kalanların sayısı ise 20.000'den fazladır⁵⁹⁴. Otago Witness ve Nelson Examiner And New Zealand Chronicle gazetelerine göre Dürziler tarafından 29 Mayıs'tan beri en az 151 Hristiyan köyü yakılmış ve yağmalanmış, bir ay öncesine kadar varlıklı 75-80 bin Hristiyan⁵⁹⁵ yoksullaşmış, evsiz kalmış, ekmeği bile sadakaya bağlı olan bir dilenci durumuna gelmiştir⁵⁹⁶. Armaoğlu'nun Cahuet'ten aktarmasına göre⁵⁹⁷, bazı Fransız

⁵⁸⁸ The Massacres In Lebanon, **Nelson Examiner And New Zealand Chronicle**, Vol. XIX, Issue. 85, 17 Ekim 1860.

⁵⁸⁹ Decombejean, **Sous les Cardes du Liban**, s.129

⁵⁹⁰ Hitti, **History of Syria**, s. 695

⁵⁹¹ Collelo, **Lebanon a Country Study**, s.16

⁵⁹² Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi-V**, s.435

⁵⁹³ Horrible Massacres Syria, **Otago Witness**, Issue. 460, 22 Eylül 1860, The Massacres In Lebanon, **Nelson Examiner And New Zealand Chronicle**, Vol. XIX, Issue. 85, 17 Ekim 1860.

⁵⁹⁴ Decombejean, **Sous les Cardes du Liban**, s.129

⁵⁹⁵ The Massacres In Lebanon, **Nelson Examiner And New Zealand Chronicle**, Vol. XIX, Issue. 85, 17 Ekim 1860.

⁵⁹⁶ Horrible Massacres Syria, **Otago Witness**, Issue. 460, 22 Eylül 1860.

⁵⁹⁷ Cahuet, Alberic, **La Question d'Orient dans l'Histoire Contemporaine, 1821-1905**, Paris, Dujarric et Cie., 1905, s.210

kaynakları 9, 10, 11 Temmuz tarihinde Şam'da 6.000 Hristiyan öldürüldüğünü söylerken bazı kaynaklar ise o döneme dair “birkaç yüz” Hristiyan'ın öldürüldüğünü söylemektedir⁵⁹⁸. 28 Temmuz günü ise 4.000 askerle Şam'a girmiş ve şehrin valisi ve komutanı olan Ahmed Paşa'yı, üç memuru ve 117 Türk askerini ve görevliyi yakalamış ve idam ettirmiştir. İsyanda rol oynadığı için 400 Şamlıyı tutuklamış içlerinden 56 kişiyi asmış ve geri kalanına da çeşitli şekillerde mahkum etmiştir. Bölgenin ileri gelen 40 kişisini de kilit altına alarak İstanbul'a göndermiştir. İsyandan kaçan Maruniler ya konsolosluklara ya da kendilerine evlerini açan kişilere sığınmıştır. Emir Abdül Kadir isyanda Hristiyanların korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Yardımlarından ötürü Emir Abdül Kadir'e birinci sınıf bir Medjidié elmas süslemesi ve İmparatorluk Tercümanı M. Sheffer tarafından Légion d'Honneur madalyası verilmiştir⁵⁹⁹.

Rakamların birbirinden bu denli farklı olmasının nedeni ise bölgeye dair o dönemde net bir kayıt işlemi yapılmamış olmasıdır. İsyanın olduğu dönemde Marunilere ait pek çok ev, iş yeri, arazi, kilise, köy gibi yerler yakılmıştır. Dönemin Fransız Dış İşleri Bakanı M. Thouvenel 16 Temmuz 1860'ta yazdığı mektupta yangınların olduğunu ve hiçbir Osmanlı yetkili merciinin bu yangınları durdurmaya dair herhangi bir önlem almadığını diplomatik yazışmalarda belirtmiştir⁶⁰⁰. Churchill ise isyanda Türk makamlarının olayları önlemede kayıtsız kaldığını söylemektedir⁶⁰¹.

Khalaf'ın⁶⁰² Salibi'den aktarımına göre, Dürzilerin bu zaferi “Dürzilerin aşikar olan cesareti (...) ve açıklanamayan Hristiyan korkaklığı⁶⁰³” nedeniyle gerçekleşmiştir. Khalaf'ın⁶⁰⁴ Churchill'den alıntılmasına göre ise “Dürzi kuvvetleri daha organize, disiplinli, daha şiddetli ve daha tehditkar bir şekilde savaştı;

⁵⁹⁸ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.394

⁵⁹⁹ Edwards, **La Syrie 1840-1862**, s. 228

⁶⁰⁰ Documents Diplomatiques s.198

⁶⁰¹ Vurgu, Churchill, **Druzes And The Maronites**, s. 127

⁶⁰² Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.96

⁶⁰³ Salibi, Kamal, **The Modern History of Lebanon**. London, Weidenfeld and Nicolson, 1965, s.93

⁶⁰⁴ Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, s.96

Hristiyanlar ise birbirileri ile gerilimli ve münakaşalı (oldukları için) bir liderlik sıkıntısı çektiler⁶⁰⁵” olarak anlatmıştır.

4.5. Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ve Mutasarrıflık Sistemi’nin Kurulması

Fuad Paşa’nın hızlı müdahalesi yine de Avrupalı devletlerin olaya müdahil olmasını engelleyememiştir. Bölgedeki olaylarla en yakından ilgilenen devletler Fransa, İngiltere ve Rusya’dır. III. Napoléon 1860 yılının Ağustos ayında ordularını Beyrut’a yolladığında Fuad Paşa başarılı bir şekilde olayları bastırması ve hatta Marunilerin zararlarını da tazmin etmiştir. Bu noktada Marunilerin Katolik mezhebine bağlılığı önemlidir. Hatta dönemin gazetesi olan Journal des Débats gazetesi⁶⁰⁶ Aziz Masegisandin’in Suriye’deki Fransız Kuvvetlerine Papa’nın sevgilerini yollamasını tavsiye ettiğini belirtmiştir. 13 Ağustos tarihli haberde ise⁶⁰⁷ Hristiyanların durumunu dayanılmaz olarak anlatan Manatis’in mektubundan bahsedilmiştir. İngilizlerin ve Fransızların Cebel-i Lübnan meselesindeki tutumları nerdeyse taban tabana zıttır. Fransızların asker göndermesi diğer devletlerin de harekete geçmesine sebep olmuştur. Örneğin Rusya, bu isyanı Osmanlı İmparatorluğu’nun iç işlerine karışmak için bir fırsat olarak görmüştür⁶⁰⁸. Öyle ki “Indépendance Belge” adlı gazetenin 19 Ağustos tarihli haberi⁶⁰⁹ Rus ordusunun beşinci güç olarak savaşa girmeye hazır olduğu söylemiş ve Besarabya’dan Suriye’ye gönderilmek üzere Büyük Konstantin Dük’ünün⁶¹⁰ emirini bekleyen dört büyük Rus firkateyninin olduğunu belirtilmiştir.

⁶⁰⁵ Churchill, Charles, **Mount Lebanon: A Ten Years’ Residence From 1842–1852**, London, Saunders and Otley, 1862, s. 142-43

⁶⁰⁶ BOA, HR.SYS 1836/16/1, 27 Kasım 1860.

⁶⁰⁷ BOA, HR.SYS 1836/16/1, 27 Kasım 1860.

⁶⁰⁸ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi.**, s. 395

⁶⁰⁹ BOA, HR.SYS 1836/16/1, 27 Kasım 1860.

⁶¹⁰ Osmanlı Sultanı’nın

Olayların ardından 1860'ta İstanbul'da Avrupalı devletlerin de katılımıyla bölge ile ilgili bir çözüme varmak için bir konferans yapılmıştır. Beş gücün temsilcilerden oluşan uluslararası bir Avrupa Komisyonu, ilk oturumunu 5 Ekim 1860 Beyrut'ta yapmıştır. Fuad Paşa önderliğinde içerisinde hiçbir Lübnanlı'nın bulunmadığı konseyde, İngiliz, Fransız, Rus, Prusya ve Avusturya-Macaristan konsolosları bulunmaktaydı. Sorun çok daha karmaşık ve sosyo-ekonomik nitelikleri olmasına rağmen Avrupalı devletler meseleyi Müslüman-Hıristiyan çatışmasına indirgeyip, meseleyi sadece dini açıdan ele almıştır. Bu nedenden ötürü, bölgedeki “din kardeşlerini” korumak amacıyla Avrupalı devletler bölgeye müdahale etmeyi istemiştir. Buna karşın Osmanlı İmparatorluğu ise olaylara farklı bir şekilde yaklaşmış ve olayların temelinde siyasi ve maddi gerekçeli bir çatışmanın radikalleşmesi olduğunu ileri sürmüştür⁶¹¹. Bölgede pek çok devletin çıkarları söz konusu olduğu için tarafların ortak bir çerçevede buluşmaları uzun sürmüştür.

Fransızlar bölgenin Osmanlı İmparatorluğu himayesinden alınıp, özerk bir bölge haline dönüştürülmesini talep etmiştir. Bu taleplerinin en önemli nedeninin ise Süveyş Kanalı imtiyazının İngiltere'ye verilmesinin ardından İngiltere'nin bölgede giderek artan gücünü kırmak olduğunu söyleyebiliriz. Bölge için her devletin farklı fikirleri vardır. İngiltere, tüm Suriye bölgesini yeniden düzenleyen Dufferin'in planının⁶¹² uygulanmasını isterken Rusya ise bölgedeki Rum topluluğunu kendi denetimi altına almak istediği için Rumların oturdukları bölgeler için ayrı ve bağımsız bir yönetim istiyor, Fransa ise bütün Lübnan'ın yerli ve tek bir Hıristiyan Emir'in yönetimi altına girmesini istiyordu⁶¹³. Fransız Dış İşleri Bakanlığı'nın Petersburg Büyükelçisi Le Duc de Montebello'ya 16 Şubat 1861 tarihinde yazdığı

⁶¹¹ Reinkowski, **Düzenin Şeyleri**, s.264-265

⁶¹² İngiliz çıkarlarını göz önüne alarak hazırlanan Lord Dufferin'in planına göre Maruni ve Dürzilerin karma olarak yaşadığı bölgeler tarafsız bir Osmanlı yetkilisinin yönetimi altında olmalı ve Marunilerin yaşadığı Kuzey Lübnan ise Suriye valisinin yetki alanına girmelidir. Suriye'de oluşturulacak olan bu valilik de Mısır gibi yarı bağımsız bir şekilde yönetilmelidir. Bu sayede Suriye bölgesinde ayrı ayrı yönetimler olmayacak ve tek bir yönetim altında birleşen bölge Hint yolunun da güvenliğini daha iyi sağlayacaktır. Bu plana ilk itiraz Rusya'dan gelmiş ve diğer devletler tarafından da desteklenmemiştir. Bab-ı Ali de bu planı benimsememiştir.

⁶¹³ Ülman, **1860-61 Suriye Bunalımı**, s.116

mektupta, Maruni ve Dürzi kaymakamlığı denemelerinden mutlu olunmadığını ve bölgede üçüncü bir gücün de bulunmadığını belirtmiştir. Fransızların isteğinin “tek bir gücün ve Hristiyanların geri dönüşünün” olduğunu iletmış ve bu idarenin Lübnan’da tesis edilebilecek en iyi idare olduğuna inandıklarını söylemiştir⁶¹⁴.

Bu düşüncelerin hepsi tartışıldıktan sonra bir orta yol bulunmuştur. Konsey, 9 Haziran 1861 tarihinde “Règlement Organique”⁶¹⁵ başlığı altında, “Lübnan’ın Yönetimi İçin Yönetmelik” başlığını taşıyan, 17 maddeden oluşan bir antlaşma metnini kabul etti. Konsey, bu antlaşma ile ileride Lübnan Cumhuriyeti’nin de yönetim şeklinin temelini oluşturacak olan sistemi Lübnan bölgesinin yönetim şekli olarak belirlemiştir. Konseyin çalışmasının sonucunda Cebel-i Lübnan bölgesinin Bab-ı Ali’ye bağlı olan bir “Mutasarrıflık Sistemi” ile yönetilmesine karar verilmiştir. Bu sisteme göre iki eski kaymakamlığı temsil eden yerler birleşmiş olacak ve başlarında Bab-ı Ali tarafından, Lübnan yerlisi olmayan bir Maruni atanacak ve her topluluğun temsilcileri mecliste yer alacaktır⁶¹⁶. Yani Mutasarrıflık Sistemi, mezheplerin eşit temsili esasına dayanan bir yönetim şeklini anlatmaktadır. Bu sistemin ilk haline göre, toplam 12 üyeden oluşacak olan bu meclis, bölgede olan 6 topluluktan her birinin 2 temsilci vermesi esasına dayanmıştır. Bu gruplar iki Maruni, iki Dürzi, iki Grek-Ortodoks, iki Grek-Katolik, iki Müslüman ve iki Mütavali’den oluşmaktadır⁶¹⁷. Bölge Avrupa devletlerinin garantisi altında olacaktır. Bu antlaşma ile Lübnan bölgesi Beyrut, Sayda, Trablusşam ve Bekaa olmak üzere dört bölgeye ayrılmıştır. Bölgedeki grupların nüfus oranına göre, çoğunluğa sahip gruba bağlı bir müdür bölgeyi yönetecek ve bu kişi de mutasarrıfa bağlı olup bölgeye ait bir de küçük meclisler olacaktır⁶¹⁸. Bu meclislerin temel görevleri vergilerin dağıtılması, yönetimin denetimi, gelir ve giderlerin denetimi, hükümete hesap verme şeklinde

⁶¹⁴ Paris, **Imprime Imperiale**, Affaires Etrangères Documets Diplomatique 1861, Paris, 1862, s.41

⁶¹⁵ Cuinet, Vital, **Syrie, Liban et Palestine, Géographie Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnée**, Paris, E. Leroux, 1896, s.282-289

⁶¹⁶ Ülman, **1860-61 Suriye Bunalımı**, s.117

⁶¹⁷ Vital, **Syrie, Liban et Palestine**, s.282

⁶¹⁸ Gökbilgin, **1840’tan 1861’e Kadar**, s.701

sıralanabilir. Antlaşmanın belki de bölgedeki sosyo-ekonomik sorunları çözmeye yardımcı en önemli maddeleri ise herkesin kanun önünde eşit olması, feodal hakların kaldırılması ve karma mahkemelerin kurulmasıdır⁶¹⁹. Bu sayede bölgede sosyo-ekonomik farklılıklardan kaynaklanan çatışmalar da önlenmiş oluyordu.

Bölgeye ilk Mutasarrıf olarak Katolik Ermeni olan Davut Paşa, resmî olarak üç yıllığına 22 Haziran'da atanmıştır⁶²⁰. Mutasarrıflık döneminde bölgedeki mezhepler arası ilişkilerde bir düzelme görülmüştür. Mutasarrıflık döneminin en önemli özelliği ise bölgede hızlıca sosyal, ekonomik ve kültürel bir gelişme yaşanmasıdır. İç çatışmalar kısmen durağanlaşmış, Avrupa ile ilişkiler ilerlemiş, bölge yeniden bir modernleşme dönemine girmiştir. Bu sistemin kurulması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi merkeze bağlama düşüncesi iyice zayıflamıştır. Bölge iyice özerk bir konuma geçmiş ve Bab-ı Ali'ye bağlılığı sembolik bir duruma gelmiştir. Ayrıca bu sistem mezhepler arasında bir eşitlik getirdiyse de yine de bölge hakkında tam bir birleştirici etkide bulunmamıştır. Başlangıç itibariyle Mutasarrıflık Sistemi'nde tüm mezheplerin eşit sayıda temsilcileri vardır. Ancak bölgede yaşayan Maruniler sayıca daha fazla oldukları için bu sisteme itiraz etmişler ve bu sistem 1864 yılında yeniden düzenlenmiştir. Yine de Mutasarrıflık Sistemi'nin ardından bölge uzun yıllar boyunca görece en sakin dönemlerini yaşamıştır.

⁶¹⁹ Vital, **Syrie, Liban et Palestine**, s. 285-287

⁶²⁰ Turkey, **Daily Southern Cross**, Vol. XVII, Issue, 1428, 20 Ağustos 1861.

SONUÇ

Bu çalışmanın temel hedefleri, Kesrevan İsyanı'nın 1860 Cebel-i Lübnan İç Savaşı'na nasıl dönüştüğünü betimlemek ve bölgede yaşanan çatışmaların nedenlerini ve sonuçlarını ortaya koymaktır. Bununla birlikte, bölgesel bir olayın nasıl uluslararası bir soruna dönüştüğü anlatılmıştır. Farklı din ve mezheplerin bulunduğu Cebel-i Lübnan'da meydana gelen Kesrevan İsyanı'nın ve 1860 Cebel-i Lübnan İç Savaşı'nın daha iyi anlaşılabilmesi açısından bölgedeki dini gruplar, bölgedeki din ve mezhep temelli çatışmalar, dönemin genel şartları, Cebel-i Lübnan'ın idari, sosyal ve siyasal yapısı ve Dürzi-Maruni çatışmaları irdelenmiş ve temel bazı cevaplara ulaşılmıştır.

Dürziler, hem Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslüman olması hem de kendi içlerindeki sosyal bağların kuvvetli olması nedeniyle uzun yıllar boyunca Cebel-i Lübnan bölgesinde etkin güç olmuşlardır. Ancak, Cebel-i Lübnan'da emirlik yapan Şihap ailesinin Hristiyanlığa geçmesiyle Marunilerin Cebel-i Lübnan'da etkisi azalmaya başlamıştır. Emir II. Beşir Şihap'ın izlediği siyaset bölgedeki gerginliği arttırmıştır. Ayrıca bu dönemde Dürziler arasındaki güç temelli çekişmeler de Hristiyanların güçlenmesine olanak sağlamıştır. Bu nedenlerden dolayı bölgedeki geleneksel Dürzi üstünlüğü azalmaya başlamış ve hem Hristiyan nüfusundaki demografik değişiklikler hem de emirin izlediği siyaset sayesinde Hristiyanlar güçlenmiştir. Bu durum, Avrupalı devletlerin dini gerekçelere dayandırarak daha kolay bir şekilde bölgeye nüfuz etmesine olanak sağlamıştır. Bölgede zaman zaman meydana gelen çeşitli çatışma dönemlerinde mezhepçilik, bölgenin siyasi yapılanmasında önemli bir rol oynamıştır.

XIX. yüzyıl öncesine kadar Maruniler ve Dürziler arasındaki çeşitli anlaşmazlıklar bölgenin dışa kapalı yapısı içerisinde çözülmüştür. Ancak Mısır'ın bölgeyi işgali, Maruniler ve Dürziler arasındaki anlaşmazlıkların bu kapalı yapıda çözülmesini engellemiş ve Avrupalı devletlerin de müdahale edebileceği bir bölgeye

dönüşmesine sebep olmuştur. Kesrevan İsyanı'ndan yaklaşık 26 yıl önce meydana gelen Mısır'ın Cebel-i Lübnan'ı işgal döneminde, bölgede mezhepler arası kutuplaştırıcı bir politika izlenmiştir. Böylece mezhepçilik, XIX. yüzyılda bölgede çatışmaların meydana gelmesinde önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Bu durumun akabinde bölgede mezhep temelli sorunlar yoğunlaşarak artmıştır. Ayrıca, 1830'lu yıllardan sonra bölgede meydana gelen değişimler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgede denetim kurma isteği, İngilizlerin ve Fransızların müdahalelerine yol açmıştır. Bölgeye Avrupalı devletlerin müdahalesi bu dönemde başlamış ve etkisi artarak devam etmiştir. Aynı zamanda görünürde rastgele gerçekleşen çeşitli isyanlar ve çatışmalar da Kesrevan İsyanı ile birleşmiş ve 1860 İç Savaşı'na dönüşmüştür. Böylelikle Maruniler ve Dürziler arasındaki anlaşmazlıklar, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Avrupalı devletlerin müdahalesi ile sonlanan bir katliam olarak tarihteki yerini almıştır.

1858 yılında meydana gelen Kesrevan İsyanı'nın tek bir nedeni var demek hatalı bir tutum olacaktır. İsyen hem bölgede hem imparatorlukta hem de Avrupa'da meydana gelen pek çok olayın bir yansıması niteliğindedir. Hem Bab-ı Ali'nin hem bölgenin değişim ve dönüşüm yaşadığı bir döneme denk gelen Kesrevan İsyanı, yaşanan değişim ve dönüşümü anlayabilmemiz için önemli bir kaynaktır. Kesrevan İsyanı'nın meydana gelmesinde pek çok neden vardır. Bu nedenler; dini nedenler, bölgesel nedenler, iktisadi nedenler ve Tanzimat reformlarının etkisi olmak üzere dört başlık altına toparlamamız mümkündür.

Kesrevan İsyanı'nı etkileyen faktörlerden ilki, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönemde yaşadığı değişim ve dönüşümdür. Dinsel ve mezhepsel ayrılıkları vurguladığı ve bölgedeki grupları birbirilerine karşı kullandığı siyasi yönetim tarzı yerine imparatorluğun merkezinden bütün etnik ve dini gruplara eşit haklar verileceği vurgusu yapılmaktadır. Bu dönemde Cebel-i Lübnan'da mezhepler arasında çeşitli çatışmalar da meydana gelmiştir. Her ne kadar Mustafa Reşit Paşa, kurmayı düşündüğü sistemi “systeme immuablement établi” olarak özetlemişse de Bab-ı Ali'nin bu düşüncesi Cebel-i Lübnan bölgesinde meydana gelen olaylar

neticesinde değişime uğramış ve Tanzimat reformalarının yapılış amacı olan merkezileşme sürecine de ağır bir darbe vurmuştur. İmparatorluk, merkezi otoriteyi kuvvetlendirmek ve yabancı müdahalelerin olmaması için bir dizi reform hareketi başlattıysa da 1841 yılında Tanzimat ruhuna aykırı olarak, bölgenin görece bağımsız bir şekilde yönetilmesine karar verilmiştir. Ancak bu çaba da bölgeye sükunetin gelmesi için yeterli olamamış, 1845 yılında Şekip Efendi Düzenlemesi yapılmıştır.

Bölge, her ne kadar merkezden uzak ve kısmen bağımsız olsa da Tanzimat döneminin etkilerini Kesrevan İşyanı'nda net bir şekilde görebiliyoruz. Tanzimat reformları çerçevesinde kurulan Eyalet Meclisleri'nde yerel halkı temsil eden Müslüman ve Gayrimüslim temsilciler bulunsa da yerel halkın temsil gücü sembolik kalmıştır. Bölgenin köklü ve güçlü aileleri güçlerini oluşturulan meclislerde de korumaya devam etmiş ve kendi çıkarları gözetmişlerdir. Bu bağlamda Tanzimat reformları ile yerel halkın da söz hakkı bulunması istenilen meclislerde istenilen sonuç sağlanamamıştır. Köylüler sorunları karşısında muhattap bulamadıkları ve meclislerde de temsil edilemedikleri için isyan etmelerinin sebeplerini haklı çıkarmak amacıyla Tanzimat Fermanı'dan ve Hatt-ı Hümayun'dan yararlanmışlardır. Kesrevan İşyanı'nda kullanılan dil Tanzimat döneminin dilidir. İşyanda kullanılan hak, eşitlik, özgürlük, adalet gibi söylemler açıktır ki Tanzimat döneminin bir yansımasıdır. İşyanın temel sloganının “Taswiya Umumiya ve Hurriya Kamila” olması aslında isyanın devrimci bir eylem olduğunun önemli bir kanıtıdır. Ancak isyanda köylülerin benimsediği söylem tarzı sadece başkentten gelen vurgular üzerinden de olmamıştır. Köylüler “ammiya, al-maslaha” gibi Lübnan'a özgü isyanlarda kullanılan kelimeleri de kullanmışlardır. Köylüler isyanlarının şeyhlere karşı olduklarını vurgulamış, Bab-ı Ali'ye sadık kalacaklarını belirtmişlerdir.

Bu dönemin bir diğer önemli kanuni düzenlemesi ise Arazi Kanunnamesi'dir. Arazi Kanunnamesi sonucunda toprak resmî bağlamda özel mülkiyetin alanına dahil olmuştur. Ancak Arazi Kanunnamesinden evvel de Suriye'de toprak özel mülkiyet haline dönüşmeye başlamıştır. Suriye ve Cebel-i Lübnan'da bölgenin köklü ve güçlü aileleri zaten toprağın yönetiminde söz sahibi oldukları için 1858 yılında yürürlüğe

giren Arazi Kanunnamesi ile toprağın özel mülkiyet haline dönüşüm süreci bölgede daha hızlı gerçekleşmiştir. Bu şekilde toprak, özel mülkiyet haline gelmiş ve toprak ve topraktan sağlanan kazanç metalaşmış ve ticarileşmiştir. Böylelikle köylülerin dönemsel olarak ücrete tabii olarak çalışan tarım işçilerine dönüşüm süreci tamamlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda dönem dönem ayaklanmalar olsa da bu ayaklanmalar sınıf temelli ayaklanmalar değildir. Ancak Kesrevan İsyanı, köylülerin -aslında şeyhleri için çalışan tarım işçilerinin- içerisinde bulunduğu konumlarından ötürü başlattıkları bir isyandır. Arazi Kanunnamesi'nin yürürlüğe girmesinden yaklaşık altı ay sonra çıkan bu isyan bir bakıma sınıf temelli bir isyandır. Ancak bu dönemde imparatorluk içerisinde meydana gelen tek isyan Cebel-i Lübnan bölgesinde değildir. Örneğin Vidin'de Tanzimat Fermanı'yla angaryanın kaldırılması üzerine reaya, artık arazi kirası için toprak ağalarına çalışmayacağını belirtmiştir. Ayrıca bu dönemde imparatorluk için tek sorun da Kesrevan İsyanı'nın diğer bölgelere yayılması korkusu değildir.

Kesrevan İsyanı'nın meydana gelmesindeki itici güçlerinden belki de en önemlisi ve isyanın meydana gelmesinde en etkili olan faktör iktisadi nedenlerdir. Bölgede mevcut olan Maruni-Dürzi düşmanlığı köylülerin şeyhlerine bağlılığını arttıran bir önemli faktördür. Ancak Kesrevan İsyanı'nın tam da bu bağlamda incelenmesi önemlidir. Köylüler, aynı dine ve mezhebe mensup oldukları feodal aileye karşı isyan etmişlerdir. Bu isyan, isyancıların aynı dine ve mezhebe mensup olduğu toprak sahibi ailelere karşı yöneltildiği için ekonomik ve sosyal temelli bir isyandır. Köylülerin isyan etmesinin başlangıçtaki amacı Hazin ailesini topraklarından atmak değil, mevcut iktisadi koşulların eşitsiz yapısını düzeltmek, haksız vergilendirmeden ve angaryadan kurtulmaktır. Değişen koşullara göre şekillenmiş yeni iktisadi düzen, servetin eşitsiz dağıtımı, bölgede eşitsiz bir şekilde dağılım gösteren iktisadi kaynaklar, haksız vergilendirme, şeyhlerin mevcut iktisadi durumlarını korumak amacıyla köylüler üzerindeki baskıyı arttırması gibi çeşitli nedenler, isyanın meydana gelmesinde asıl itici gücü oluşturmuştur.

Köylülerin içerisinde yaşadığı paternalist düzen köylülerin isyan etmesini meşrulaştırmıştır. Köylülerin içerisinde yaşadığı paternalist düzende şeyhler köylülere asgari sosyal haklarını vermekle yükümlüdür. Ancak Kesrevan'da şeyhler bozulan iktisadi durumlarını düzeltmek ve gelirlerini attırmak amacıyla bu paternalist düzeni bozmuşlardır. Bu bağlamda köylüler pre-kapitalist düzen içerisinde köylülere karşı görevlerini yerine getirmeyen şeyhlerine karşı isyan etme hakkını kullanmışlardır. Ayrıca Kesrevan bölgesinin Batı ile temasının olması, yabancı papazların varlığı ve yerel teşebbüsler sayesinde çok yüksek olmasa da hayat ve özel mülkiyet güvenliği vardır. Az da olsa var olan hayat ve özel mülkiyet güvenliği ve okur yazar nüfusun yüksek olması, isyan eden köylüler açısından pre-kapitalist düzende hem isyan etmelerini kolaylaştırmış hem de isyanın uzun süre devam etmesine yardımcı olmuştur. İsyanın nedenini anlamada ve açıklamada değişen iktisadi koşullar ve bu koşulların bölgeye etkisi diğer nedenlere nazaran daha ağır basmaktadır.

Bölgenin Avrupa ile ticaret yapması Avrupa'da meydana gelen en ufak değişikliklerin bölgede sert bir şekilde hissedilmesine neden olmaktadır. Bölgede yaşanan iktisadi dönüşüm sadece şeyhleri, tüccarları, tefecileri ve çiftlik sahiplerini değil aynı zamanda köylüleri de yakından ilgilendirmiştir. Aynı zamanda bu dönemde Avrupa'da hızla yükselen ulusal kapitalizm, ipek sektörünün yarattığı sosyal ve iktisadi değişim ve dönüşüm, 1857 yılında Amerika'da başlayıp tüm dünyaya yayılan ekonomik kriz, soğuk kış koşullarına bağlı olarak ipek veriminin düşmesi gibi çeşitli nedenler de isyanın itici güçlerinden bazılarıdır. Bu dönemde Avrupa'da meydana gelen iktisadi dalgalanmalar hem şeyhleri hem de köylüleri yoğun bir şekilde etkilemiştir. Örneğin bu dönemde gelirinde azalma olan Hazin ailesinin iktisadi kaybını kapatmak amacıyla köylülere karşı izlediği politika bu durumun en iyi örneklerindendir. Ancak Dürzi şeyhleri ipek ve dut yetiştiriciliği sektörleri ile Maruniler kadar alakadar olmadıkları için Dürzi şeyhlerin gelirlerinde bir dalgalanma meydana gelmemiştir. Bu durumda da şeyhler köylülere ek vergiler koymamış ve köylülerin isyan etmesi için iktisadi nedenler itici bir güç olmamıştır.

Kesrevanlı köylülerin tam manasıyla özel mülkiyet hakkı olmadan kiracılar olarak çalışması, şeyhlere sundukları pahalı hediyeler, haraçlar, yüksek vergi ve kiralara gibi nedenler de isyanın temel sebeplerini oluşturmaktadır. İsyanın ardından uluslararası ipek piyasası çeşitli değişikliklere uğramıştır. Dürzi bölgeleri olan Havran ve Cebel dünya ticaret pazarına girmiş ve ipek kumaşı üretim bölgesi olmuştur. Bölgenin artan yönetim gücü Dürzilerin ve Marunilerin arasındaki güç ilişkisinden, ipek ticaretinin yeni şekliyle ve uluslararası piyasanın değişen koşullarından etkilenmiştir. Bu bağlamda, isyanın da asıl itici gücünü bölgede değişen iktisadi faktörler oluşturmaktadır.

XIX. Yüzyıl'ın önemli bir özelliği ise ulusal uyanışların başladığı bir dönem olmasıdır. Bu dönemde dini kimlikler ve etnik kökenler ön plana çıkmaya başlamıştır. İsyan, Maruni bölgesinde yaşayan Marunilerin, Maruni şeyhlerine karşı başlatmış oldukları bir isyandır. İsyanın başlangıç nedenini bölgedeki ekonomik ve sosyal eşitsizlikler oluşturmaktadır. Sosyo-ekonomik temelde başlayan bu isyanın zamanla hem söylemsel olarak hem de pratikte söylemi ve yönü değişmiş ve dinler arasında bir çatışmaya dönüşmüştür. Bu dönüşümün tek bir nedeni yoktur. Bu söylem değişikliğinin de temel nedenlerinden biri isyanın devamlılığının ve yayılmasını sağlamak amacıyla farklı bölgelerdeki Hristiyan köylüleri ortak paydaları olan dini inanışta birleştirip bir birlik oluşturma çabasıdır. İsyanın başlangıcı itibarıyla dini bir söylem tarzı olmasa da zamanla isyanın söylemi ve yönü değişmiştir. 1860 İç Savaşı döneminde Dürziler ve Maruniler sahip oldukları dini kimlikleri nedeniyle birbirileri ile çatışmaya başlamışlardır. Örneğin, isyanın sadece Kesrevan bölgesi ile sınırlı olması durumunda isyanın başarısızlığın uğrayacağını düşünen Tanyus Şahin, hem Dürzi hem de Maruni olan diğer köylere haber gönderip, köylülerin şeyhlerine karşı ayaklanmalarını ve kendilerine katılmalarını istemiştir. İsyanın eylem alanını genişletmek istediğindeyse Dürzi ve Maruni şeyhlerinin isyan eden köylülere karşı müttefik olmasına rastlamıştır. Bu durum karşısında Tanyus Şahin ise Dürzilerle işbirliği içerisindeki Marunileri suçlamış ve isyancılar arasındaki birliğin sağlanması ve pekişmesi için dini kullanmış ve kendisini “Hristiyanların Genel Temsilcisi” ilan

etmiştir. Bu dönemde söylem tarzı değişen Tanyus Şahin'in sözleri özgürlük, adalet, kardeşlik gibi söylemler olmaktan çıkmış ve daha tehditkar bir üslupla, dini motiflerin ve çatışma tehditlerin olduğu bir söylem tarzı geliştirmiştir. Başlangıç itibariyle sosyo-ekonomik olan bu isyan, hem Tanyus Şahin'in Hristiyanların dini duygularını ön plana çıkartan tutumu hem de Dürzi şeyhlerinin imtiyazlı konumlarını kaybetmemek amacıyla Dürzi köylülerine geçmişten gelen Maruni-Dürzi düşmanlığını vurgulaması nedeniyle mezhepler arası çatışmanın başlangıç fitilini oluşturmuştur. Bölgede iktisadi, sosyal ve siyasal sebeplerden ötürü başlayan isyan hareketi zamanla radikalleşmiş ve şiddet içermeye başlamıştır. Geçmişten gelen sorunlar da mevcut sorunlarla birleşmiş ve dinsel farklılıklar grupların şiddetini arttırmasına neden olmuştur. Şeyhlerin ve idarecilerin imtiyazlı konumlarını kaybetmemek adına yaptıkları ittifaklar aslında 1860 İç Savaşı'nın da habercisi olmuştur.

Bu dönemde çatışmalara dini bir rol de yüklenmiştir. Dürziler ve Maruniler arasındaki “ezeli düşman” söylemi bu dönemde iç savaşın yıkıcılığını arttırmıştır. Kesrevan İsyanı'ndan ötürü maddi ve siyasal güç kaybına uğrayan kaza idarecileri ve şeyhlerin aldıkları önlemlerde “din” ön plana çıkmıştır. Dürzi şeyhleri, isyanın kendi bölgelerine sıçramasını engellemek amacıyla birleşmeleri ve silahlanmaları Marunileri kışkırtmış ve çatışmaların yıkıcılığını arttırmıştır. Dürzilerin sayıca daha az ancak daha örgütlü olmasının temel sebebi, Kesrevan İsyanı'nın bölgelerine yayılmasından korktukları için 1859 yılında Canbolat ailesinin arkasında silahlanarak birleşmesi yatmaktadır. Saldırıların sistematik bir şekilde yapılması, halkın hızlı bir şekilde silahlanması, halkın saldırılara ve saldırmaya hazır bir şekilde beklemesi gibi faktörler tam da Kesrevan İsyanı nedeniyle isyana katılmayan köylerdeki Dürzi ve Maruni şeyhlerin isyanın kendi nüfuz bölgelerine sıçramaması için köylüleri teyakkuz durumunda tutmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bu dönemde Maruniler sayıca fazla olmalarına rağmen organize olamamışlardır.

Kesrevan bölgesinin ve Marunilerin Avrupalı devletler ile yakın ilişkisi nedeniyle Kesrevan İsyanı'nı 1848 İhtilalleri bağlamında da değerlendirebiliriz.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru başlayan ve XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam eden devrimler çağının son halkası ise 1848 İhtilalleridir. 1848 İhtilalleri ile Kesrevan İsyanı çeşitli noktalardan birbirilerine benzemektedir. Kesrevan İsyanı 1848 İhtilalleri gibi görünürde rastgele gerçekleşen olayların birleşimidir. Aynı zamanda her iki isyan da sınırlı bir bölgede başlamış ardından daha geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Her iki isyan da sınıf bilinci çerçevesinde gerçekleşmiştir. Hem 1848 İhtilallerinin hem de Kesrevan İsyanı'nın temel çıkış noktası işçilerin ekonomik ve toplumsal şikayetleridir. Kesrevan İsyanı'nın da temel istekleri iktisadi, toplumsal ve sosyal isteklerdir. Köylülerin bir zorunluluk çerçevesinde, şeyhlerinin işçileri olmalarından dolayı maruz kaldıkları iktisadi sorunlar, baskı, haksız vergi, kötü yaşam ve çalışma koşulları gibi nedenlerden dolayı köylüler isyan etmiştir. Köylülerin isyan etmesindeki temel motivasyonlardan biri köylülerin şeyhlerine karşı içersinde bulundukları eşitsiz konumlarıdır. Bu nedenlerden ötürü isyanın bir sınıf bilinci içerisinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. İsyanın ardından kurulan yönetimin, özgürlüklerin olduğu bir cumhuriyet ve her şeyin eşit bir şekilde bölüşüldüğü sosyalist bir yapıda olması da bu isyanın -en azından- yönetim kadrosunda sınıf bilincinin olduğunun göstergesidir. Ayrıca unutulmaması gereken bir diğer nokta ise Marunilerin Fransa ile olan ilişkisidir. Fransa Kralı IV. Louis 1205 yılında Haçlı Seferlerindeki yardımlarından ötürü Marunileri koruması altına almıştır. Maruniler XIII. yüzyıl gibi erken bir tarihten itibaren sınırlı da olsa Fransızların etkisi altındadır. Bu durum Cebel-i Lübnan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na katılmasının ardından da devam etmiş ve Fransa Kralı XVI. Louis, bir hatt-ı hümayun ile bölgedeki Marunileri himayesi altına almıştır. Bu dönemden beri Fransa Marunilerin hamiliği rolünü üstlenmiştir. Aynı zamanda Maruniler hem dini bağları hem de Fransa ile yakın ilişki içerisinde olmasından dolayı Fransa ile ticaret yapmaktaydı. Pek çok Maruni, Fransız eğitimcilerin olduğu okullarda eğitim almıştır. Cebel-i Lübnan'daki kiliselerde Fransız din adamları da bulunmaktadır. Ayrıca Kesrevan İsyanı'nın lideri Tanyus Şahin de Fransız Lazarist keşişlerin koruması altındaydı. Dönemin siyasetçileri de Kesrevan İsyanı'nı anlatırken isyanın 1848 Fransız

Devrimi'nden etkilendiğinden bahsetmektedir. Bu nedenlerden ötürü de isyan eden Marunilerin Fransızlardan ve Fransızların fikirlerinden etkilenmiş olma ihtimali yüksektir.

Aynı zamanda Kesrevan İsyanı'nın anti-hiyerarşik yapısı ve anti feodal bir söylemi vardır. Köylülerin şeyhlerine verdikleri muhtırada, şeyhlerin köylülerle her işte ve her görevde eşit olmasını ve şeyhlerin kendilerine hiçbir imtiyaz tanımaması istemiştir. Bu istekler, dönem ve bölge için devrimci isteklerdir. Köylülerin bu bağlamda istediği sosyal, iktisadi ve politik eşitlik isteği isyanın en dikkat çeken özelliklerinden biridir. Tanyus Şahin'in söylemleri ve isyan başlangıç itibariyle mezhepçiliği reddetmiştir. İsyan, bölgenin dini kimliğinden bağımsız olarak başlamıştır. İsyanın ardından köylülerin Hazin ailesinin gücünü elinden alması, demokratik ilkeleri benimsemesi, herkesin eşit olduğunu vurgulaması ve herkes için genel bir eşitlik istenmesi köylülerin mevcut düzenden rahatsız olduklarını göstermektedir. Tüm halk için genel bir eşitlik, tüm halkın yararına uygun olarak hareket edilmesi isteği, baskının olmadığı, adaletli bölüşümün olduğu "al-jumhuriya" isteği gibi pek çok istek merkezden uzak ve saldırıya açık olan bir imparatorluk bölgesi için döneminde radikal sayılabilecek devrimci isteklerdir. Köylülerin bu rahatsızlıkları çerçevesinde bölgede kurdukları düzen ise bir köylü cumhuriyetidir.

Ayrıca Avrupalı devletler, bölgedeki çıkarları nedeniyle bölge ile yakından ilgilenmişlerdir. Avrupalı devletlerin çıkarlarını korumak amacıyla bölgede yürüttüğü siyaset de mevcut sorunların derinleşmesine sebep olmuştur. Avrupalı devletler bölgede dinin ve mezheplerin önemini kavradıkları için devletler de farklı din ve mezhep gruplarına destek vermişlerdir. Örneğin, bu çatışmalarda Fransa'nın Marunileri, İngiltere'nin ise Dürzileri desteklemesi nedeniyle bölgedeki çatışmalar uzun süre devam etmiştir. Böylelikle Lübnan'daki yabancı devletlerin çıkarları da çatışmaların dini bir çatışmaya dönüşmesinde rol oynamıştır. Lübnan'da ve Şam'da yaşanan bu olaylar Avrupalı devletlerin özellikle de Fransa'nın ve İngiltere'nin dikkatini çekmiştir. Suriye ve Lübnan'daki bu olaylar her ne kadar bir "kalkışma"

olsa da aslında Avrupalı devletlerin bölgedeki rekabetinin bir “yan ürün” olarak ortaya çıkmıştır⁶²¹.

Bu çalışmada savunulan, Kesrevan İsyanı’nın 1860 İç Savaşı’na dönüştüğünü iç savaş süresince yaşanan çatışmalarda da görmekteyiz. Örneğin Tanyus Şahin’in Nahr al-Kalb’i geçmesinin Dürziler için büyük bir tehdit anlamına gelmesi, Şuf ve Cezzin’deki Marunilerin kovulmasına misilleme olarak Şahin’in Antiliyas’tan ve al-Matn’dan Dürzileri kovması, Şahin’in Cezirli köylüleri Kesrevan İsyanı’na katılmaları için davetine red yanıtını vermesi ve Cezir’deki Cizvitler’in Şahin’in durdurulması için patriğe bir elçi göndermeleri, Dürzilerin Hristiyanların yoğun yaşadığı, Kesrevan’a giderlerse yaşanan katliamın henüz hiçbir şey olmadığını söylemeleri gibi iç savaş süresince olan çeşitli olaylar Kesrevan İsyanı’nın 1860 İç Savaşı’na evrildiğinin önemli sembollerindendir. İlaveten, 1860 yılında meydana gelen iç savaştaki çeşitli çatışmalarda Tanyus Şahin, kendi komutası altındaki köylülere liderlik etmiştir. Hem Tanyus Şahin hem de Kesrevanlı köylüler, 1860 İç Savaşı’ndaki çatışmalarda etkin bir şekilde rol almışlardır. Bu tür örnekler bizlere göstermektedir ki 1860 yılında başlayan iç savaşın temeli aslında Kesrevan İsyanı’dır.

1858-1861 yılları arasında gerçekleşen olaylar daha çok Marunileri etkilemiştir. En fazla can kaybı Maruniler tarafında olmuştur. Ayrıca Marunilerin yaptıkları ticaretleri bu dönemde düşüşe geçmiş ve evleri ve iş yerleri yakıldığı, yıkıldığı ve yağmalandığı için maddi kayıpları da Dürzilere nazaran çok daha yüksektir. Ancak topraklarına geri dönen Maruni toprak ağaları bir daha bu şekilde bir ayaklanma olmaması amacıyla köylülere karşı tutumlarını yumuşatmış ve köylülerin yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla birtakım önemler almaya başlamışlardır. Maruni Kilisesi ise bu olaylardan Maruni topluluğunun tartışmasız lideri ve bölgedeki en güçlü grubu olarak kendisine Cebel-i Lübnan toplumunda önemli bir yer edinmiştir. Maruni Kilisesi Dağ’daki tek önemli kurum ve

⁶²¹ Spagnolo, *Constitutional Change in Mount Lebanon: 1861-1864*, s.26

çatışmaların asıl galibi olarak öne çıkmasıyla Marunilerin egemenliği artık kimse tarafından sorgulanamaz hale gelmiştir⁶²².

Kesrevan İsyanı'nı 1860 yılında dağılmıştır. 1858-1861 yılları arasında olan olaylar, Cebel-i Lübnan bölgesinin sosyal ve siyasal yapısının şekillenmesine ve değişmesine neden olmuştur. 1860 yılında Avrupalı devletlerin müdahalesinden önce Bab-ı Ali olaylara hızlıca ve etkin bir şekilde müdahale ettiyse de Avrupalı devletlerin Cebel-i Lübnan'a müdahale etmesini engelleyememiştir. Cebel-i Lübnan'ın genelinde meydana gelen çatışmalar nedeniyle bölgenin idari sistemi yeniden düzenlenmiştir. Cebel-i Lübnan bölgesi 1861 yılından itibaren Mutasarrıflık Sistemi ile yönetilmeye başlanmıştır. 1860 Cebel-i Lübnan İç Savaşı sonrasında Cebel-i Lübnan'ın yönetimi Düvel-i Muazzam'ın güvencesi altında olmasına rağmen bölgedeki egemen güç, sembolik de olsa Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. 1861 yılında yürürlüğe konan Mutasarrıflık Sistemi 1864 yılında yeniden düzenlenmiştir. Oluşturulan bu yeni sistem sayesinde Cebel-i Lübnan bölgesi, Birinci Dünya Savaşına kadar görece sakin bir dönem geçirmiştir. 1861 yılında kurulan Mutasarrıflık Sistemi Lübnan Cumhuriyeti'nin yönetim şeklinin de temelini oluşturmuştur. Çeşitli dinlerden ve mezheplerden idarecilerin bir araya gelerek oluşturduğu yönetim biçiminin kurumsallaşması, günümüze kadarki Lübnan iç politika yapısının yanı sıra Lübnan'ın komşuları ve dünya ile olan ilişkilerine de egemen olmuştur. Günümüzde dahi Lübnan Cumhuriyeti dini konfesyonizm ile yönetilmektedir.

Sonuç itibariyle, bu çalışmanın kapsadığı konu olan Kesrevan İsyanı'nın nasıl bir iç savaşa evrildiği sorusunun pek çok nedeni vardır. Bu nedenlerden bazıları farklı dini gruplar arası çatışmalar, yönetici konumunda bulunan Osmanlı idaresi, Tanzimat dönemi ruhu, bölgede eşitsiz dağıtılmış durumdaki varlık ve para, bölge yöneticilerin köylülere karşı kötü davranışları, köylülerden haksız yere toplanan ağır vergiler ve hediyeler, angarya, köylülerin içerisinde bulunduğu sosyal, siyasal ve

⁶²² Akarlı, **The Long Peace**, s.30-31

iktisadi sorunlar, bölgedeki farklı dini ve mezhepsel grupların birbirleriyle çatışmaları ve feodal ailelerin birbiri ile rekabetidir. Ancak isyanın iç savaşa evrilmesinin temel sebepleri sadece imparatorluk ve bölge içerisindeki çeşitli sorunlar değildir. Bu nedenlerin yanı sıra, Mısır'ın işgali, İbrahim Paşa'nın bölgede izlemiş olduğu politika, bölgedeki Avrupalı devletlerin varlığı, 1857 ekonomik krizi, değişen uluslararası ipek piyasası, İngiltere ve Fransa arasındaki rekabetin bölgedeki yansımaları gibi çeşitli sebepler de isyanın itici güçlerindendir. Bütün bu nedenler bölgesel bir sorunu uluslararası bir sorun haline getiren temel dinamikleridir. Bu dönemde, hem imparatorluk içerisinde değişen dinamiklerin varlığı hem de merkezi yönetimin zayıflığı nedeniyle Avrupalı devletlerin etkisi Cebel-i Lübnan'da fazlasıyla hissedilmiştir. Zamanla Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması ile imparatorluğun Akdeniz'de kurduğu üstünlük zayıflamış ve bölge Fransızlar ile İngilizlerin üstünlük mücadelesi verdiği bir alana dönüşmüştür. Avrupalı devletlerin çıkarlarını korumak amacıyla bölgede yürüttüğü siyaset de mevcut sorunların derinleşmesine sebep olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir değişim ve dönüşüm yaşadığı sürece denk gelen bu dönem, aynı zamanda Lübnan Cumhuriyeti'nin şu anki yönetim şeklini anlamamız açısından önemli bir kaynak durumundadır. Ayrıca Lübnan Cumhuriyeti'nde meydana gelen siyasi, sosyal, ekonomik ve dini temelli iç savaşların temel dinamiklerini anlamamız ve analiz edebilmemiz açısından XIX. yüzyıl sonrası Cebel-i Lübnan'daki çeşitli gruplar arası çatışmalar ve olaylar önemli bir kaynaktır.

KAYNAKÇA

1- Arşiv Belgeleri

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, İstanbul)

Hariciye Nezareti Siyasi Kısmı Belgeleri (HR, SYS)

BOA, HR.SYS 1836/16/1, 27 Kasım 1860.

BOA, HR.SYS 1525/34/1, 1 Şubat 1861.

BOA, HR.SYS 1525/34/3, 1 Şubat 1861.

BOA, HR.SYS 1525/34/4, 1 Şubat 1861.

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Belgeleri (HR.MKT)

BOA, HR.MKT 373/23, 4 Şevval 1277=15 Nisan 1861.

2- Gazeteler

Horrible Massacres Syria, **Otago Witness**, Issue. 460, 22 Eylül 1860.

From The City Correspondent
Of Sydney Morning Herald, **Daily Southern Cross**, Vol. XVII, Issue. 1335,
25 Eylül 1860.

Disturbances In Syria, **Wellington Independent**, Vol. XVI, Issue.
1458, 28 Eylül 1860.

Miscellaneous,	Lyttelton Times , Vol. XIV, Issue. 825, 6 Ekim 1860.
The Massacres In Lebanon,	Nelson Examiner And New Zealand Chronicle , Vol. XIX, Issue. 85, 17 Ekim 1860.
Disturbances In Syria,	Nelson Examiner And New Zealand Chronicle , Vol. XIX, Issue. 88, 27 Ekim 1860.
The Intervation In Syria,	Otago Witness , Issue.466, 3 Kasım 1860.
Disturbances At Syria,	Daily Southern Cross , Vol. XVII, Issue. 1348, 9 Kasım 1860.
The Massacres In Syria,	Otago Witness , Issue. 467, 10 Kasım 1860.
The Syrian Invervation,	Lyttelton Times , Vol. XIV, Issue. 837, 17 Kasım 1860.
European Intelligence,	Lyttelton Times , Vol. XIV, Issue. 841, 1 Aralık 1860.
Syria Since 1857,	Daily Southern Cross Gazetesi , Vol. XVII, Isssue. 1358, 14 Aralık 1860.
The French In Syria,	The Colonist , Vol. IV, Issue. 344, 5 Şubat 1861.

Turkey,

Daily Southern Cross, Vol. XVII, Issue.
1428, 20 Ağustos 1861.

3-Kitaplar ve Makaleler

Acar, İrfan:

Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu, Ankara,
Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

Affaires Etrangères:

Documents Diplomatiques 1860, Paris,
Imprimerie Impériale, 1861.

Ahmed Cevdet Paşa:

Tarih-i Cevdet, Cilt 1, İstanbul, Üçdal
Neşriyat, 1974.

Ahmed Cevdet Paşa:

Tarih-i Cevdet, Cilt 8, İstanbul, Üçdal
Neşriyat, 1974.

Ahmed Cevdet Paşa:

Tarih-i Cevdet, Cilt 10, İstanbul, Üçdal
Neşriyat, 1974.

Ahmed Lütfi:

Tarih-i Lütfi, C.8 Yay. Abdarrahman Şeref,
İstanbul, Sabah Matbaası, 1328=1910.

Ahmed Lütfi:

Ahmed Lütfi Efendi Tarihi C.8., Çev. Yücel
Demirel, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları,
İstanbul, 1999.

- Akarlı, Engin Deniz: **The Long Peace: Ottoman Lebanon**, Los Angeles, California Üniversitesi Yayınları, 1993.
- Akşin, Sina: **Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997.
- Akyıldız, Ali: **Tanzimat**, İslam Ansiklopedisi, (Çevrimiçi) [https:// islamansiklopedisi.org.tr/tanzimat](https://islamansiklopedisi.org.tr/tanzimat), 17 Ocak 2018.
- Al-Hattuni, Mansur: **Nadbhah Tarikhiyah fi al-Muqata'ah al-Kisrwaniyah**, Beyrut, 1884.
- Armaoğlu, Fatih: **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 - 1914)**, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2012.
- Ayhan, Veysel ve Tür, Özlem: **Lübnan Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye İle İlişkiler**, Bursa, Dora Yayınları, 2009.
- Aytekin, E. Attila: Peasant Protest in the Late Ottoman Empire: Moral Economy, Revolt and the Tanzimat Reforms, **International Review of Social History**, Vol. 57, No.2, Ağustos 2012, 191-227.
- Aytekin, E. Attila: Hukuk, Tarih ve Tarihyazımı: 1858 Osmanlı Arazi Kanunnamesi'ne Yönelik Yaklaşımlar, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, 2005, 723-744.

- Baktıaya, Adil: **Osmanlı Suriyesi’nde Arapçılığın Doğuşu,** İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- Barakat, Halim: **The Arab World Society, Culture and State.** Amerika Birleşik Devletleri: Univeristy of California Press, 1993.
- Berkes, Niyazi: **Türkiye’de Çağdaşlaşma,** İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Beaud, Micheal: **Kapitalizmin Tarihi: 1500-2012,** Çev. Fikret Başkaya, İstanbul, Yordam Kitap, 2015.
- Bailey, Frank Edgar: **British Policy and the Turkish Reform Movement,** Cambridge, MA., 1942.
- Baer, Gabriel: **Fellah and Townsman in the Middle East: Studies in Social History,** New York, Frank Cass, 2006.
- Benin, Joel: **Workers and Peasants in the Modern Middle East,** New York, Cambridge Üniversitesi Yayınları, 2001.
- Bilge, Mustafa L.: “Lübnan”, **TDV İslam Ansiklopedisi, C.27,** 2003, s.244-246, (Çevrimiçi) www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=d270245, 9 Mart 2018.

- Bozarslan, Mehmet Emin: **Savaşan Lübnan**, İstanbul, Üçüncü Dünya Yayınları, 1976.
- Bureaux de Correspondant: **Le Correspondant Recueil Périodique LXXIV**, Paris, Bureaux de Correspondant, 1878.
- Cahuet, Alberic: **La Question d'Orient Dans l'Histoire Contemporaine, 1821-1905**, Paris, Dujarric ve Cie., 1905.
- Cevdet Paşa: **Tezakir 1-12**, Yay: Cavid Baysun, Türk tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953.
- Chevallier, Dominique: **“Western Development and Eastern Crisis in the Mid-Nineteenth Century: Syria Confronted with the European Economy.”** In Polk and Chambers, eds. *The Beginning of Modernization in the Middle East*, Chicago, University of Chicago Press, 1968.
- Churchill, Charles: **Mount Lebanon: A Ten Years' Residence From 1842– 1852**, London, Saunders and Otley, 1862.
- Choueiri, Youssef M.: **Ortadoğu Tarihi, Dini Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften**, Çev. Fethi Aytuna İstanbul, İnkılap Yayınları, 2017.

- Cleveland, William: **Modern Ortadoğu Tarihi**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2015.
- Cuinet, Vital: **Syrie, Liban et Palestine, Géographie Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnée**, Paris, E. Leroux, 1896.
- Collelo, Thomas: **Lebanon a Country Study**, Washington, Federal Research Division Library of Congress, 1989.
- Çetinkaya, Y. Doğan: **Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.
- Darling, Linda: **A History of Social Justice and Political Power in the Middle East**, Abingdon, Routledge, 2012.
- Davison, Roderic H. : **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2005.
- Dawisha, Adid: **Syria and the Lebanese Crisis**, Londra, Macmillan Yayınları, 1980.
- Decombejean, Gaston: **Sous les Cardes du Liban ou les Bienfaits de la Civilisation Chrétienne en Orient**, Paris, 1895.

- Edwards, Richard: **La Syrie 1840-1862, Histoire, Politique, Administration, Population, Religions et Moeurs, Événements de 1860 D'après des Actes Officiels et des Documents Authentiques**, Paris, Amyot, Libraire-Éditeur, 1862.
- Encyclopaedia Britannica: (Çevrimiçi), <https://www.britannica.com/topic/juhhal>, 11 Ocak 2019.
- Farah, Ceasar: **The Road to Intervention: Fiscal Politics in Ottoman Lebanon**, Oxford, Centre for Lebanese Studies, 1992.
- Fawaz, Leila Tarazi: **An Occasion for War: Civil Conflict in Lebanon and Damascus in 1860**, Los Angeles, California Üniversitesi Yayınları, 1994.
- Gökbilgin, Tayyip: **1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1946.
- Gelvin, James L.: **Modern Orta Doğu Tarihi 1453-2015**, Çev. Güneş Ayas, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016.
- Gözler, Kemal: **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2018.

- Gümüşsoy, Emine: 1860 -1861 Cebel-i Lübnan İsyanı ve Osmanlı Devleti, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, No:12, ss.67-83, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ağustos 2008.
- Harris, William: **Lebanon: A History 600-2011**, New York, Oxford Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Havemann, Axel: **Rurale Bewegungen im Libanongebirge des 19. Jahrhunderts: Ein Beitrag zur Problematik sozialer Veränderungen**, Berlin, Klaus Schwarz, 1983.
- Herman, Chris: **Halkların Dünya Tarihi**, Çev: Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, Yordam Kitap, 2009.
- Hirst, David: **Küçük Devletlerden Sakının Lübnan Ortadoğu'nun Savaş Alanı**, Çev. Timur Demirtaş, Ömer Behram Özdemir, Ayşe Selcan Özdemirci, İstanbul, İyidüşün Yayınları, 2016.
- Hitti, Philip K.: **A Short History of Lebanon**, New York, ST. Martin Yayınları, 1965.
- Hitti, Philip K.: **History of Syria: Including Lebanon And Palestine**, Londra, Mac Millan Yayınları, 1951.
- Hitti, Philip K.: **Lebanon in History**, New York, St. Martin Press, 1962.

- Hitti, Philip K.: **The Origins of the Druze People and Religion**, New York, Columbia Üniversitesi Yayınları, 1928.
- Hurewitz, J. C.: **Diplomacy in the Near and Middle East, I**, Princeton, N.J., 1956.
- Idiko, Arbanasz, Dursun, Ayan, Csorba, György, Hovari, Janos, Herman, Robert: **Macar Generalleri Osmanlı Hizmetinde**, Budapeşte, Macar-Türk Dostluk Derneği, 2013.
- İpşirli, Mehmet: **Ata Bey, Teyyazade**, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/ata-bey-tayyazade>, 12 Kasım 2019.
- Jorga, Nicolae: **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi-V**, İstanbul Yeditepe Yayınevi, 2005.
- Karal, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi, I. Cilt Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007.
- Keleş, Erdoğan: Cebel-i Lübnan'da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamnâme, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, ss.131-157, Ankara, C. 27, No.43, 2008.

- Khalaf, Samir: **Civil and Uncivil Violence in Lebanon**, New York, Columbia Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Lenin, Vladimir İlyiç Ulyanov: **Komün Dersleri**, Çev. Kenan Somer, Ankara, Sol Yayınları, 1992.
- Lutskiy, Borisoviç: **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla**, Çev. Turan Keskin, İstanbul, Yordam Yayınları, 2016.
- Lütfi, Ahmed: **Ahmed Lütfi Efendi Tarihi C.8.**, Çev. Yücel Demirel, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Makdisi, Ussama: **Corrupting the Sublime Sultanate: The Revolt of Tanyus Shahin in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon**, ss.180-208, (Çevrimiçi) https://www.jstor.org/stable/2696638?seq=1#page_scan_tab_contents, 22 Haziran 2017.
- Makdisi, Ussama: **The Culture of Sectarianism : Community, History, and Violence in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon**, Los Angeles, California Üniversitesi Yayınları, 2000.
- Odeh, B.J.: **Lübnan'da İç Savaş**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Belge Yayınları, 1986.

- Ortaylı, İlber: 19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar, **Osmanlı Araştırmaları IV**, Ed. Halil İnalcık, Nejat Göyünç ve Heath W. Lowry, ss.89-113, 1984.
- Ortaylı, İlber: **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016.
- Owen, Roger: **The Middle East in the World Economy 1800-1914**, Londra, I.B. Tauris, 2005.
- Paris Imprime Impériale:** Affaires Etrangères Documents Diplomatique 1861, Paris, 1862.
- Poujoulat, Baptistin: **La Vérité Sur La Syrie Et L'Expédition Française**, Paris, Ed. Gaume Frères ve J. Dupray, 1861.
- Porath, Yehoshua: The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, **Asian and African Studies**, No:2, 1965, s.77-157.
- Rassemblement Canadien Pour le Liban: **History of Lebanon From Prehistory to 2004, Québec**, Rassemblement Canadien pour le Liban, 2004.
- Reinkowski, Maurus: **Düzenin Şeyleri Tanzimat'ın Kelimeleri 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması**, Çev. Çiğdem

- Canan Dikmen İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Rochemonteix, Camille de: **Le Liban et L'Expédition Française en Syrie 1860-1861**, Paris, Aguste Picard Yayınları, 1921.
- Salibi, Kamal: **A House of Many Mansions History of Lebanon Reconsidered**, Londra, I.B. Tauris&Co. LTD, 1989.
- Salibi, Kamal: **The Modern History of Lebanon**. London, Weidenfeld and Nicolson, 1965.
- Scott, James: **The Moral Economy Of The Peasant Rebellion And Subsistence İn Southeast Asia**, New Haven Yale Üniversitesi Yayınları, 1977.
- Shehadi, Nadim
Mills, Dana Haffar: **Lebanon: A History of Conflict and Consensus**, Londra, Centre for Lebanese Studies in Association with I.B. Tauris, 1988.
- Spagnolo, J.P.: Constitutional Change in Mount Lebanon: 1861-1864, **Middle Eastern Studies**, Vol.7, No.1, Taylor & Francis Yayıncılık, ss. 25-48, 1971.
- Tanör, Bülent: **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017.

- Thompson, Edward Palmer: The Moral Economy of the English Crowd in the 18th Century, **Past&Present**, New York, Oxford Üniversitesi Yayınları, ss.76-136, 1971.
- Thompson, Elizabeth: **Justice Interrupted**, Londra, Harvard Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Traboulsi, Fawwaz: **A History of Modern Lebanon**, Londra, Pluto Yayınları, 2012.
- Turan, Namık Sinan: **İmparatorluk ve Diplomasi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Tütüncü, Muttalip: Lübnan: Krizler Ülkesi, **Ortadoğu Çalışmaları**, (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/10505450/L%C3%BCbnan_Krizler_%C3%9Clkesi, 12 Mart 2017, ss. 65-85.
- Un Témoin Oculaire: **Souvenir de Syrie, Paris**, Plon Nourrit ve Imprimeurs Editeurs, 1903.
- Ülman, Haluk: **1860-61 Suriye Bunalımı: Osmanlı Diplomasısından Bir Örnek Olay**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1966.
- Ülman, Haluk: 1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan'ın Durumu ve Milletlerarası Politika, Ankara,

Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.18 No:3,
1963, s. 245-246.

Qubain, Fahim I.:

Crisis in Lebanon, Washington D.C., The
Middle East Institute, 1961.

Winter, Stefan:

**The Shiites of Lebanon Under Ottoman
Rule, 1516–1788**, New York, Cambridge
Üniversitesi Yayınları, 2010.

Winslow, Charles:

**Lebanon: War and Politics in a Fragmented
Society**, New York, Routledge Yayınları, 2005.

Zürcher, Erik Jan,:

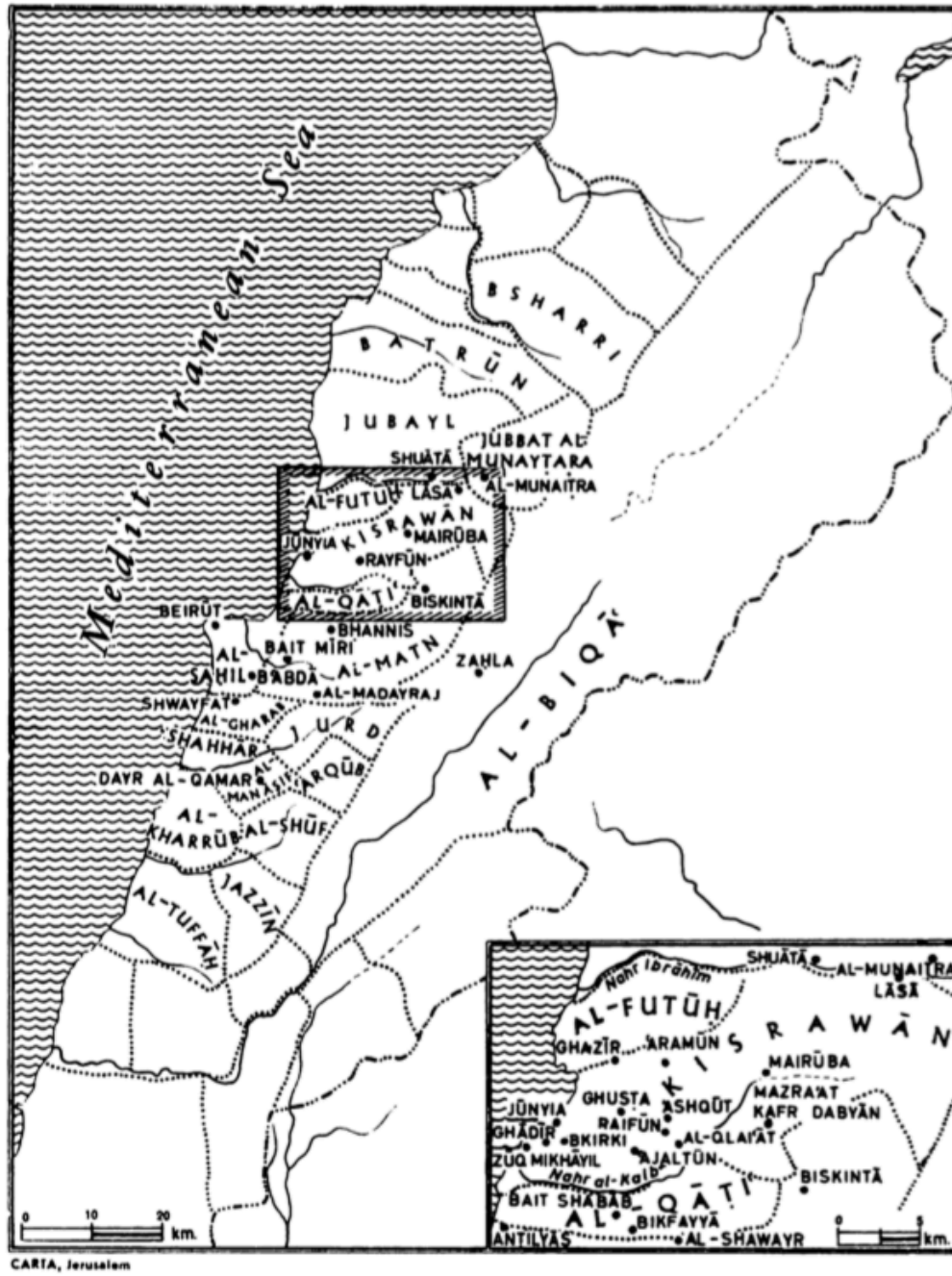
Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev.
Yasemin Saner. İstanbul, İletişim Yayıncılık,
2015.

EKLER

EK 1.: XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Cebel-i Lübnan bölgesi⁶²³

⁶²³ Hitti, **Lebanon in History**, s.449

EK 2.: Kesrevan Haritası⁶²⁴

⁶²⁴ Porath, The Peasant Revolt of 1858-61 in Kisrawan, s.118

EK 3.: Emir II. Beşir Şihap, 1788-1840⁶²⁵

⁶²⁵ Hitti, **Lebanon in History**, s.413

EK 4.: Davud Paşa, Cebel-i Lübnan'ın ilk Mutasarrıfı, 1861-1868⁶²⁶

⁶²⁶ Hitti, **Lebanon in History**, s.443

POPULATION DU LIBAN

CAZAS	MUSULMANS		CATHOLIQUES					CHRÉTIENS NON UNIS		DRUZES	TOTAUX PAR CAZA
	Scrites	Chiffres (arabes)	Maronites	Grégoriens	Arméniens catholiques	Syriens unis	Latins	Syriens grecs orthodoxes	Protestants		
Le Chouf	2.072	4.014	22.262	7.312	"	"	"	9.400	400	10.144	95.232 hab.
Le Mât.	268	1.510	50.383	6.732	"	"	14	13.112	68	9.601	92.792
Kérouân	748	6.810	58.603	1.148	33	39	35	2.044	"	"	79.855
Batroun	710	4.312	53.643	872	"	"	18	4.536	10	"	63.568
Djézir.	344	2.910	11.812	6.232	"	"	"	256	15	64	21.743
Zahlé	144	69	2.676	11.426	"	"	45	2.368	45	"	16.874
Le Kourah	1.300	80	3.640	16	"	"	2	17.892	"	"	23.990
Déir el-Qamar	"	"	4.664	704	"	"	4	"	"	"	5.372
TOTAUX PAR COMMUNES.	12.076	16.848	219.989	34.422	33	30	133	51.203	738	49.812	
TOTAL GÉNÉRAL											399.830 hab.

EK 5.: Mutasarrıflık Sistemi Dönemi Cebel-i Lübnan Bölgesinin Nüfus Tablosu⁶²⁷

⁶²⁷ Cuinet, *Syrie, Liban et Palestine*, s.211

APPENDICE

ANNEXE N° 1

RÈGLEMENT POUR L'ADMINISTRATION DU LIBAN

(9 juin 1864).

ART. 1

Le Liban sera administré par un gouverneur chrétien nommé par la Sublime-Porte et relevant d'elle directement. Ce fonctionnaire, amovible, sera investi de toutes les attributions du pouvoir exécutif, veillera au maintien de l'ordre et de la sécurité publique dans toute l'étendue de la Montagne, percevra les impôts; nommera, sous sa responsabilité, en vertu du pouvoir qu'il recevra de S. M. L. le Sultan, les agents administratifs; il instituera les juges, convoquera et présidera le *medjlis* (conseil) administratif central et approuvera l'exécution de toutes les sentences légalement rendues par les tribunaux, sauf les réserves prévues par l'art. 9. Chacun des éléments constitutifs de la population de la Montagne sera représenté auprès du gouverneur par un *ekil* nommé par les chefs et notables de chaque communauté.

ART. 2

Il y aura pour toute la Montagne un *medjlis* administratif central composé de douze membres, deux maronites, deux druzes, deux grecs catholiques, deux grecs orthodoxes, deux moutéouill, deux musulmans, chargés de répartir l'impôt, contrôler la gestion des revenus et des dépenses, et de donner un avis consultatif sur toutes les questions qui lui seront posées par le gouverneur.

⁶²⁸ Cuinet, *Syrie, Liban et Palestine*, s.282-289

ART. 3

La Montagne sera divisée en six arrondissements administratifs, savoir :

1er — Le Kourah, y compris la partie inférieure et les autres fractions du territoire avoisinant dont la population appartient au rite grec orthodoxe, moins la ville de Qalmeleh, située sur la côte et à peu près exclusivement habitée par des musulmans;

2e — La partie septentrionale du Liban, sauf le Kourah jusqu'au *sahel el-Kalb*;

3e — Zahléh et son territoire;

4e — Le Mito, y compris le Sahel chrétien et les territoires de Qithra et de Salima;

5e — Le territoire situé au sud de la route de Damas à Beyrouth jusqu'à Djessin;

6e — Le Djézir et le Teflikh.

Il y aura, dans chacun de ces arrondissements, un agent administratif nommé par le gouverneur et choisi dans le rite dominant, soit par le chiffre de la population, soit par l'importance de ses propriétés.

ART. 4

Il y aura dans chaque arrondissement un *medjlis* administratif local composé de trois à six membres représentant les divers éléments de la population et les intérêts de la propriété foncière dans l'arrondissement; ce *medjlis* local, présidé et convoqué annuellement par le chef de l'arrondissement, devra résoudre en premier ressort toutes les affaires de contentieux administratif, entendre les réclamations des habitants, fournir les renseignements statistiques nécessaires à la répartition de l'impôt dans l'arrondissement, et donner son avis consultatif sur toutes les questions d'utilité locale.

ART. 5

Les arrondissements administratifs seront subdivisés en cantons dont le territoire, à peu près réglé sur celui des anciens *qilias*, ne renfermera, autant que possible, que des groupes homogènes de population, et ses cantons en communes qui se composeront chacune d'un moins cinq cents habitants. A la tête de chaque canton il y aura un agent nommé par le gouverneur sur la proposition du chef de l'arrondissement, et à la tête de chaque commune un *caïm* choisi par les habitants et nommé par le gouverneur. Dans les communes mixtes, chaque élément consultatif de la po-

pulation aura un *châli* particulier dont l'autorité ne s'exercera que sur ces cordillonnaires.

ART. 6

Egalité de tous devant la loi, abolition de tous les privilèges féodaux, et notamment de ceux qui appartiennent aux *mesqâtis'adjî*.

ART. 7

Il y aura dans chaque canton un juge de paix pour chaque rite; dans chaque arrondissement, un *medjlis* judiciaire de première instance, composé de trois à six membres représentant les divers éléments de la population; et au siège du gouvernement, un *medjlis* judiciaire supérieur, composé de douze membres, dont deux appartenant à chacune des sept communautés désignées dans l'article 2, et auquel on adjointra un représentant des cultes protestant et israélite, toutes les fois qu'un membre de ces communautés aura des intérêts engagés dans le procès. La présidence des *medjlis* judiciaires sera exercée trimestriellement et à tour de rôle par chacun de leurs membres.

ART. 8

Les juges de paix jugeront sans appel jusqu'à concurrence de cinq cents piastres; les affaires, au-dessus de cinq cents piastres, seront de la compétence des *medjlis* judiciaires de première instance. Les affaires mixtes, c'est-à-dire entre particuliers n'appartenant pas au même rite, quelle que soit la valeur engagée dans le procès, seront immédiatement portées devant le *medjlis* de première instance, à moins que les parties ne soient d'accord pour reconnaître la compétence du juge de paix du défendeur. En principe, toute affaire sera jugée par la totalité des membres du *medjlis*. Néanmoins, quand toutes les parties engagées dans le procès appartiennent au même rite, elles auront le droit de récuser le juge appartenant à un rite différent; mais, dans ce cas même, les juges recusés devront assister au jugement.

ART. 9

En matière criminelle, il y aura trois degrés de juridiction : les contraventions seront jugées par les juges de paix, les délits par le *medjlis* de première instance, et les crimes par le *medjlis* judiciaire supérieur, dont les sentences ne pourront être mises à exécution qu'après l'accomplissement des formalités en usage dans le reste de l'Empire.

ART. 40

Tout procès en matière commerciale sera porté devant le tribunal de commerce de Beyrouth, et tout procès, même en matière civile, entre un sujet ou protégé d'une puissance étrangère et un habitant de la Montagne, sera soumis à la juridiction de ce même tribunal.

ART. 41

Tous les membres du *médjlis* judiciaire et administratif, sans exception, ainsi que les juges de paix, seront choisis et désignés, après une entente avec les notables, par les chefs de leur communauté respective, et institués par le gouvernement. Le personnel des *médjlis* administratifs sera renouvelé par moitié tous les ans, et les membres sortants pourront être réélus.

ART. 42

Tous les juges seront rétribués. Si, après enquête, il est prouvé que l'un d'entre eux a prévariqué ou s'est rendu, par un fait quelconque, indigne de ses fonctions, il devra être révoqué, et sera, en outre, passible d'une peine proportionnée à la faute qu'il aura commise.

ART. 43

Les audiences de tous les *médjlis* judiciaires seront publiques, et il en sera rédigé procès-verbal par un greffier institué *ad hoc*. Ce greffier sera, en outre, chargé de tenir un registre de tous les contrats portant aliénation de biens immobiliers, lesquels contrats ne seront valables qu'après avoir été soumis à la formalité de l'enregistrement.

ART. 44

Les habitants du Liban, qui auraient commis un crime ou délit dans un autre sandjak, seront justiciables des autorités de ce sandjak; de même que les habitants des autres arrondissements qui auraient commis un crime ou délit dans la circonscription du Liban seront justiciables des tribunaux de la Montagne. En conséquence, les individus indigènes ou non indigènes, qui se seraient rendus coupables d'un crime ou délit dans le Liban et qui se seraient évadés dans un autre sandjak, seront, sur la demande de l'autorité de la Montagne, arrêtés par celles du sandjak où ils se trouvent et remis à l'administration du Liban. De même, les indigènes de la Montagne ou les habitants d'autres départements, qui auraient commis un crime ou délit

dans un sandjak quelconque et autre que le Liban, et qui s'y seront réfugiés, seront sans retard arrêtés par l'autorité de la Montagne, sur la demande de celle du sandjak intéressé, et seront remis à cette dernière autorité. Les agents de l'autorité, qui auraient apporté une négligence ou des retards non justifiés dans l'exécution des ordres relatifs au renvoi des coupables devant les tribunaux compétents, seront, comme ceux qui chercheraient à dérober ces coupables aux poursuites de la police, punis conformément aux lois. Enfin, les rapports de l'administration du Liban avec l'administration respective des autres sandjaks seront exactement les mêmes que les relations qui existent et qui seront entretenues entre tous les autres sandjaks de l'Empire.

ART. 15

En temps ordinaire, le maintien de l'ordre et l'exécution des lois seront exclusivement assurés par le gouverneur, au moyen d'un corps de police mixte recruté par la voie des engagements volontaires et composé à raison de sept hommes par mille habitants. L'exécution par garnisaires devant être abolie et devant être remplacée par d'autres modes de contrainte, tels que la saisie et l'emprisonnement, il sera interdit aux agents de police, sous les peines les plus sévères, d'exiger des habitants aucune rétribution, soit en argent, soit en nature.

Ils devront porter un uniforme ou quelque signe extérieur de leurs fonctions, et, dans l'exécution d'un ordre quelconque de l'autorité, on emploiera, autant que possible, des agents appartenant à la nation ou au rite de l'individu que cette mesure concernera. Jusqu'à ce que la police locale ait été reconnue, par le gouvernement, en état de faire face à tous les devoirs qui lui sont imposés en temps ordinaire, les routes de Beyrouth à Damas et de Salda à Tripoli seront occupées par les troupes impériales; ces troupes seront sous les ordres du gouverneur de la Montagne. En cas extraordinaire et de nécessité, et après avoir pris l'avis du *médjlis* administratif central, le gouverneur pourra requérir, auprès des autorités militaires de la Syrie, l'assistance des troupes régulières. L'officier qui commandera ces troupes en personne devra se concerter, pour les mesures à prendre, avec le gouvernement de la Montagne, et, tout en conservant son droit d'initiative et d'appréciation pour toutes les questions purement militaires, telles que les questions de stratégie et de discipline, il sera subordonné au gouverneur de la Montagne, durant le temps de son séjour dans le Liban, et agira sous la responsabilité de ce dernier. Les troupes se retireront de la Montagne aussitôt que le gouverneur aura officiellement déclaré à leur commandant que le but pour lequel elles ont été appelées a été atteint.

ART. 16

La Sublime-Porte ottomane se réservant le droit de lever, par l'intermédiaire du gouverneur du Liban, 3500 heures qui constituent aujourd'hui l'impôt de la Montagne, impôt qui pourra être augmenté jusqu'à la somme de 7000 heures lorsque les circonstances le permettront, il est bien entendu que le produit de ces impôts sera affecté, avant tout, aux frais d'administration de la Montagne et à ses dépenses d'utilité publique; le surplus seulement, s'il y a lieu, entrera dans les caisses de l'État.

Si les frais généraux strictement nécessaires à la marche régulière de l'administration dépassaient le produit des impôts, la Sublime-Porte aurait à pourvoir à ces excédents de dépenses.

Mais il est bien entendu que, pour les travaux publics et autres dépenses extraordinaires, la Sublime-Porte n'en serait responsable qu'autant qu'elle les aurait préalablement approuvés.

ART. 17

Il sera procédé le plus tôt possible au recensement de la population par commune et par rite, et à la levée du cadastre de toutes les terres cultivées.

Arrêté et convenu à Pétra, le 9 juin 1861.

Signé : AALI,
H.-L. BULWER,
LAVALLETTE,
FROKINGH-OFFEN,
GOLTE,
LOHANCOFF.

Protocole adopté par la Sublime-Porte et les représentants des cinq grandes puissances, à la suite de l'entente à laquelle a donné lieu, de leur part, l'examen du projet de règlement élaboré par une commission internationale pour la réorganisation du Liban. Ce projet de règlement, daté du 1er mai 1861, ayant été, après modifications introduites d'un commun accord, converti en règlement définitif, sera promulgué, sous la forme de firman, par S. M. I. le Sultan et communiqué officiellement aux représentants des cinq grandes puissances.

L'article premier a donné lieu à la déclaration suivante faite par S. A. Aali pacha et acceptée par les cinq représentants :

« Le gouverneur chrétien chargé de l'administration du Liban sera choisi par la Sublime-Porte, dont il relèvera directement. Il aura le titre de *mouchir*

et résidera habituellement à Dêir el-Qamar, qui se trouve replacé sous son autorité directe. Investi de l'autorité pour trois ans, il sera néanmoins amovible, mais sa révocation ne pourra jamais être prononcée qu'à la suite d'un jugement. Trois mois avant l'expiration de son mandat, la Sublime-Porte, avant d'aviser, provoquera une nouvelle entente avec les représentants des grandes puissances. »

Il a été entendu également que le pouvoir conféré par la Sublime-Porte à ce fonctionnaire, de nommer sous sa responsabilité les agents administratifs, lui serait conféré une fois pour toutes, au moment où il serait lui-même investi de l'autorité, et non pas à propos de chaque nomination.

Relativement à l'article 10, qui a trait aux procès entre les sujets ou protégés d'une puissance étrangère, d'une part, et les habitants de la Montagne, d'autre part, il a été convenu qu'une commission mixte siégeant à Beyrouth serait chargée de vérifier et de réviser les titres de protection.

Afin de maintenir la sécurité et la liberté de la grande route de Beyrouth à Damas, en tout temps, la Sublime-Porte établira un *blockhaus* sur le point de ladite route qui lui paraîtra le plus convenable.

Le gouverneur du Liban pourra procéder au désarmement de la Montagne lorsqu'il jugera les circonstances et le moment favorables.

Péru, le 9 juin 1861.

*Signé : AALL,
H.-L. BULWER,
LAVALLETTE,
FROKING-OSTEN,
GOLTE,
LOBANOFF.*
